



**T. C.**

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**CEZA HUKUKU VE CEZA MUHALEMESİ HUKUKU BİLİM DALI**

**ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİ  
VE TÜRK HUKUKUNDA ÖZGÜRLÜĞÜNDEN  
YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLAR**

**(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**Şerif Ahmet ÖZTÜRK**

**BURSA - 2016**



**T. C.**

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**CEZA HUKUKU VE CEZA MUHALEMESİ HUKUKU BİLİM DALI**

**ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİ  
VE TÜRK HUKUKUNDA ÖZGÜRLÜĞÜNDEN  
YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLAR**

**(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**Şerif Ahmet ÖZTÜRK**

**Danışman**

**Yrd. Doç. Dr. Timuçin KÖPRÜLÜ**

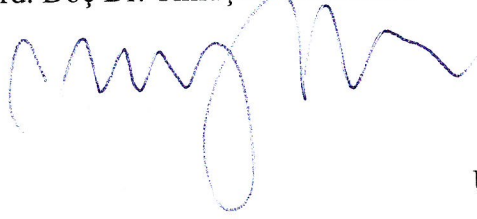
**BURSA - 2016**

T. C.  
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukuku Bilim Dalı'nda 701380015 numaralı Şerif Ahmet ÖZTÜRK'ün hazırladığı "Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri ve Türk Hukukunda Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 21.09.2016 günü 13:00-14:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı..... olduğuna aybiriği..... ile karar verilmiştir.

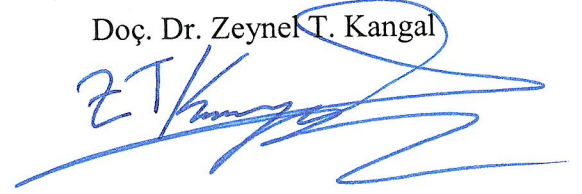
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Yrd. Doç Dr. Timuçin KÖPRÜLÜ



Üye

Doç. Dr. Zeynel T. Kangal



Üye

Yard. Doç. Dr. Asuman Aytekin İnceoğlu



**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU**  
**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 26/09/2016

Tez Başlığı "Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri ve Türk Hukukunda Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar"


Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 157 sayfalık kısmına ilişkin, 25/09/2016 tarihinde şahsım tarafından iThenticate adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- 2- Alıntılar hariç
- 3- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

26/09/2016  


Adı Soyadı : Şerif Ahmet Öztürk

Öğrenci No : 701380015

Anabilim Dalı : Kamu Hukuku

Statüsü : Yüksek Lisans

**ULUDAG UNIVERSITY**  
**SOCIAL SCIENCE INSTITUTE**  
**THESIS ORIGINALITY REPORT**  
**ULUDAG UNIVERSITY**  
**SOCIAL SCIENCE INSTITUTE**  
**TO THE DEPARTMENT OF PUBLIC LAW**

Date: 26/09/2016

Thesis Title: "Children Deprived of Liberty in International Human Rights Law and Turkish Law"

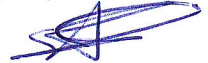
According to the originality report obtained by myself by using the iThenticate plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 25/09/2016 for the total of 157 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 13 %.

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes excluded
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Uludag University Social Science Institute Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

26/09/2016  


Name Surname : Şerif Ahmet Öztürk


Student No : 701380015

Department : Public Law

Status : Masters

## Yemin Metni

Yüksek Lisans/ Doktora tezi olarak sunduğum "Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri ve Türk Hukukunda Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar" Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

26/09/2016  


Adı Soyadı : Şerif Ahmet Öztürk

Öğrenci No : 701380015

Anabilim Dalı : Kamu Hukuku

Statüsü : Yüksek Lisans

## ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Şerif Ahmet Öztürk  
Üniversite : Uludağ Üniversitesi  
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Anabilim Dalı : Kamu Hukuku  
Bilim Dalı : Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukuku  
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi  
Sayfa Sayısı : XII + 152  
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 20.....  
Tez Danışman(lar)ı : Yrd. Doç. Dr. Timuçin KÖPRÜLÜ

### ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİ VE TÜRK HUKUKUNDA ÖZ- GÜRLÜĞÜNDEN YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLAR

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişiler pek çok hakkını kullanmakta ciddi sınırlamalara uğramaktadır. Ayrıca bu kişilerin hak ihlalleriyle daha fazla karşılaşmaktadırlar. Bu durum özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar açısından da böyledir. Uluslararası insan hakları hukukunda geçtiğimiz 30 yılda gerçekleşen gelişmelerle birlikte özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin haklarıyla ilgili ciddi bir gelişim kaydedilmiştir. Bu gelişmeler Türk hukukuna da etki etmektedir. Bakımdan uluslararası insan hakları belgelerinde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili düzenlemeler ayrıntılı bir biçimde incelenmeli ve Türk hukukunda uygulanabilirliği üzerinde durulmalıdır. Ancak insan haklarına saygılı bir infaz sistemi oluşturulması uzun zaman alan ve ciddi emek isteyen bir hedeftir. Bu hedefe ulaşılabilmesi için devletle sivil toplum birlikte çalışmalıdır. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin tutuldukları mekanların idaresi ve bu kişilerin durumu konusunda mutlak şeffaflık sağlanması da, yaşanan ve yaşanabilecek hak ihlallerini engellemede oldukça faydalı olacaktır.

#### Anahtar Sözcükler:

**insan hakları, kişi özgürlüğü, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar, uluslararası insan hakları hukuku, infaz hukuku, ceza infaz kurumları**

## ABSTRACT

Name and Surname : Şerif Ahmet ÖZTÜRK  
University : Uludag University  
Institution : SocialScienceInstitution  
Field : PublicLaw  
Branch : Criminal law and criminal procedure law  
DegreeAwarded : Master  
PageNumber : XII +152  
DegreeDate : .... / .... / 20.....  
Supervisor (s) : Asst. Prof. Timuçin KÖPRÜLÜ

### INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS DOCUMENTS AND CHILDREN DEPRIVED OF LIBERTY IN TURKISH LAW

Persons deprived of liberty face serious restrictions in exercising many rights. Moreover these persons are more likely to suffer from violations of rights. This also goes for children deprived of liberty. Considerable development has occurred in relation to the rights of persons deprived of liberty along with the developments in international human rights law in the past 30 years. These developments also influence Turkish law. Within this context, provisions of international human rights documents regarding children deprived of liberty need to be examined in detail and the applicability of these provisions in Turkish law needs to be elaborated. However, formation of a correction system respecting human rights is a goal demanding a long period of time and serious effort. Government and civil society need to cooperate in order to reach this goal. Providing absolute transparency regarding the administration of the places where the persons deprived of liberty are withheld and the state of these persons would be very helpful in preventing the present of future violations of rights.

**Keywords: human rights, personal liberty, children deprived of liberty, international human rights law, law of correction, correctional institutions**



## ÖNSÖZ

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların pek çok hakkı, buldukları durumun doğasından kaynaklandığı gerekçesiyle kısıtlanmaktadır. Çocukların gelişim çağlarında gerçekleştirilen bu kısıtlamalar ve tutuldukları kurumların durumu, gelişimlerine ciddi zararlar vermekte ve iyileştirme çalışmaları çoğunlukla faydasız kalmaktadır. Bu nedenle suça sürüklenmiş çocuklarla ilgili söylenmesi gereken ilk şey, zorunlu haller dışında özgürlüklerinden yoksun bırakılmamaları, hatta ceza adaleti sistemine sokulmamalarıdır. Ancak uygulamanın böyle olmadığı, her yıl yüzbinlerle ifade edilen sayıda çocuğun ceza adaletiyle, binlerce çocuğun da özgürlüğünden yoksun bırakılmaya karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Kapatılma kurumlarının ve özellikle cezaevlerinin kendine özgü hastalıklı yapısı içerisindeki çocukların, bu durumdan daha da kötü etkilenmemelerinin yolu haklarının belirlenmesi ve korunmasıdır. Aksi halde hak ihlallerine oldukça açık bir durumda olan çocukların bundan ne kadar kötü etkileneceği ve yaşanabilecek sorunlar, özellikle son dönem tecrübeleriyle görülmüştür. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarının korunması, kapatılma mekanlarının şeffaflığının sağlanmasıyla ve sivil topluma açılmasıyla mümkün olacaktır. Bu bakımdan, uluslararası belge ve tecrübelerle zenginleştirilmiş bir akademik yazın, bu hakların tanınması ve korunması açısından faydalı olacaktır. Tezin amacı da bu akademik birikime küçük bir katkı sağlamaktır.

Tezimin başlangıcında tez danışmanım olan ve bu konuyu seçmemde bana destek olan hocam Yard. Doc. Dr. Öznur Sevdiren'e ve ellerinden gelen desteği gösteren sevgili kürsü arkadaşlarım Meral Balcı, Ülkü Aydemir ve Ferhat Beşir Yılmaz'a, çalışmam sırasında hiçbir yardım talebimi geri çevirmedikleri gibi, çalışmam için beni teşvik eden ev ve iş arkadaşlarım Ar. Gör. Yahya Berkol Gülgeç ve Salih Taşdoğan'a teşekkür ediyorum. Tezimin yazımında destek oldukları gibi düzeltmelerinde de yardımcı olan Ar. Gör. Selen Tunç ve Av. Mehmet Köker'e de teşekkür ederim.

## İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI .....	ii
ÖZGÜNLÜK RAPORU .....	iii
ORIGINALITY REPORT .....	iv
YEMİN METNİ .....	v
ÖZET .....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ .....	viii
İÇİNDEKİLER .....	ix
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ .....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNDA ÖZGÜRLÜĞÜNDEN YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLAR

I. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukları İlgilendiren Hükümler İçeren Birleşmiş Milletler Belgeleri .....	11
A. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi.....	13
1. Tutulanların hakları .....	13
2.Çocukların Hakları .....	16
3. İnsan Hakları Komitesi.....	17
B. Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallar .....	18
C. İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi .....	21
II. Çocuk hakları Sözleşmesi .....	24
A. Hazırlanma ve Kabul Edilme Süreci .....	24
B. Genel İlkeleri ve Çocuk Hakları Açısından Önemi .....	25
C. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar ve Madde 37.....	32
1. İşkence ile Ölüm Cezası ve Ömür Boyu Hapis Cezası Yasağı .....	32
2. Özgürlükten Yoksun Bırakma Şartları .....	35
3. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Hakları .....	39
D Çocuk Hakları Komitesi.....	43

III. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları) .....	44
A. Kuralların hazırlanması .....	46
B. Temel Perspektifler .....	47
C. Kuralların Kapsamı ve Uygulanması .....	47
D. Gözaltında Olan veya Yargı Önüne Çıkarılmayı Bekleyen Çocuklar .....	48
E. Çocukların Tutuldukları Kurumların İdaresi .....	49
F. Personel .....	51
IV. Bölgesel İnsan Hakları Belgelerinde Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar .....	52
A. Avrupa İnsan Hakları Belgelerinde Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar .....	53
1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi .....	54
a) İşkence Yasağı .....	55
b) Özgürlük ve Güvenlik Hakkı .....	57
2. İşkencenin ve Gayrı İnsani ya da Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi .....	59
a) Hazırlanması, Kabul Edilme Süreci ve Türkiye .....	59
b) Avrupa İşkenciyi Önleme Komitesi ve Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar .....	60
3. Avrupa Cezaevi Kuralları .....	63
4. Yaptırım veya Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları .....	66
B. Amerikan İnsan Hakları Belgelerinde Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar .....	67
C. Afrika Birliği İnsan Hakları Belgelerinde Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar .....	69

## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRK HUKUKUNDA ÖZGÜRLÜĞÜNDEN YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLAR VE HAKLARI

I. Çocuk Ceza Adaletine Genel Bakış .....	73
A. Türk Ceza Hukukunda Yaş Küçüklüğü .....	74
B. Çocuk Yargılamasını Yürüten Kurumlar ve Koruma Tedbirleri .....	81
1. Çocuk Yargılamasını Yürüten Kurumların Yapısı .....	82
a) Cumhuriyet Başsavcılıkları İçindeki Çocuk Bürosu .....	82
b) Çocuk Kolluğu .....	83
c) Çocuk Mahkemeleri ve Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri .....	84
2. Koruma Tedbirleri .....	84

II. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Hakları .....	90
A. Fiziksel Çevre ve Kalma Yerleri .....	91
B. Eğitim, Mesleki Öğrenim ve Çalışma .....	95
1. Eğitim Hakkı.....	95
2. Mesleki Öğrenim ve Çalışma Hakkı .....	97
C. Boş Zaman Aktiviteleri .....	100
D. Din ve Vicdan Özgürlüğü .....	102
E. Sağlık ve Bakım.....	105
1. Tedavi Hakkı .....	106
2. Diğer Sağlık ve Bakım Sorunları .....	108
3. Hastalığın Yakınlarına Haber Verilmesi .....	110
F. Dış Dünyayla İlişkiler .....	111
1. Ziyaret Hakkı.....	112
2. İzinler .....	115
3. Telefon ve Mektup Yoluyla İletişim .....	117
III. Çocukların Tutuldukları Mekanların İdaresi, Düzenin Sağlanması ve Denetim .....	119
A. Çocukların Özgürlükten Yoksun Bırakılma Mekanına Kabulü, Gözlem ve Sınıflandırılmaları .....	119
B. Güvenlik ve Zor Kullanma Halleri.....	122
C. Disiplin Tedbirleri ve Cezaları .....	125
D. Denetim ve Şikayet .....	133
1. İdari Denetim.....	135
2. Adli Denetim .....	138
3. Siyasi Denetim .....	140
E. Çocuklar Hakkında Uygulanan Özel İyileştirme Programları.....	141
1. ARDIÇ Programı.....	143
2. BİSİS Programı ve ARDEF .....	143
SONUÇ .....	146

## KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
B.	: Baskı
C.	: Cilt
CeGTİK:	Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
Tüzük:	Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük
v.	:Versus
v.d.	: İlk yazardan sonrakiler

## GİRİŞ

Çocuk kelimesi TDK Sözlük tarafından “Küçük yaştaki erkek veya kız” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamadaki “küçük yaş”ın nasıl belirleneceğine ilişkin herhangi bir ölçüt bulunmamaktadır. Ancak biyolojik anlamda çocukluğun bebeklikle ergenlik arasındaki dönem olduğu söylenebilir. Bu anlamda çocukluk döneminin belirlenmesinde kesin bir yaş sınırı bulunmamaktadır. Ergenliğe girmenin herkeste farklı zamanlarda meydana gelmesi nedeniyle çocukluk dönemi her insanda farklı zamanda sona erecektir. Ancak bu dönemin genelde sona erdiği yaşlar 11-15 yaş arası olarak kabul edilmektedir.

Görüldüğü gibi insan hakları belgelerinde ve mevzuatımızda çocukluk dönemi olarak adlandırılan dönemle biyolojik ve psikolojik gelişim evreleri birbirinden oldukça farklıdır. Bunun nedeni bu iki alanın çocukluğa farklı bakış açılarıyla yaklaşmalarıdır. İnsan hakları belgeleri veya daha geniş bağlamda hukuki düzenlemeler bu dönemdeki kişilere, korunma ihtiyacı içerisinde bulunan ve/veya içinde bulunduğu gelişim döneminde yetişkinlerden farklılaşan hakları bulunan hak özneleri olarak yaklaşmaktadır. Bu nedenle de, örneğin Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun tanımını yaptığı ilk maddesinde 18 yaşına kadar her insanın çocuk ‘olduğu’ değil çocuk ‘sayılacağı’ ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla bu bir tanım değil hukuki kabuldür.

Biyolojik anlamda çocukluğun sona erdiği dönem ceza adaleti sistemlerinin genelde ceza sorumluluğunun başladığını kabul ettikleri döneme rastlamaktadır. Dolayısıyla ceza hukukunun inceleme alanına giren, ‘ceza sorumluluğu bulunan çocuklar’, esasında biyolojik olarak çocukluk dönemini geride bırakmış ergenler veya gençlerdir. Bu nedenle genelde çocuklara karşı takınılan koruyucu tavrın, suç işlemiş ergenlere de gösterilmesi her zaman istenen sonuçlara yol açmayacaktır. Karşımızdakilerin korunmaya muhtaç çocuklardan ibaret olmadığını, yetişkinliğe giden yolda kendi hayatlarıyla ilgili kararlar almaya başlayan ergenler ve gençler olduklarını kabul etmek gerekmektedir.

Bu açıklama, hukuken çocuk kabul edilenlerin yalnızca geleceğe atıf yapılarak korunacak nesnelere olarak görülmemeleri açısından önemlidir. Çocuklar, gelişim çağındaki bireyler olarak birer hak öznesidir. Korunma ihtiyaçları haklarının önüne geçmemeli, korunma ihtiyacı içerisinde bulunsalar dahi, bu süreçte görüşleri alınmalı ve hakları ihlal edilmeden korunmaları sağlanmalıdır.

Çocuk kelimesinin kullanımının bir diğer etkisi de, kelimenin akla getirdiği; masum, zayıf ve mağdur anlamlarıdır. Bruce Abramson'un deyimiyle bu anlamlar içlerinde tuzaklar taşımaktadır.<sup>1</sup> Bir kere suça sürüklenen çocuklar masum değildir. Kasten başkalarına zarar veren bu çocukların, eğer aile içi fiziksel, cinsel veya psikolojik şiddete uğrama gibi bir mağduriyetleri yoksa masum, zayıf ve kırılgan oldukları düşünülemez. Bu 'tuzak' ikinci bir etkenle birleşerek suça sürüklenen çocukların cezalandırılmasını toplumun ve hatta çocuk hakları aktivistlerinin bakış açısında meşrulaştırmaktadır; suça sürüklenen çocuklar, yukarıda belirtildiği üzere biyolojik anlamda çocuk değil ergendirler. Dolayısıyla, özellikle 18 yaşını doldurmanın eşiğindeki suça sürüklenen çocuklar, hukuki korumayı ve çocuk sıfatıyla korunmayı hak etmeyen gençlerdir.<sup>2</sup> Ancak 18 yaşın altındaki çocuk ve ergenlerin hukuki olarak çocuk kabul edilmeleri, onların masum, zayıf ve korunma ihtiyacı içerisinde görünüp görünmemelerine bağlı olarak değil, yaşları nedeniyle haklara sahip olmalarını gerekli kılar. Dolayısıyla biyolojik çocuk tanımı ile hukuki çocuk kabulü arasında bir bağ kurulmaya çalışılarak oluşturulan çocuk hakları paradigması, suça sürüklenen çocukların hakları açısından faydalı olması bir yana oldukça zararlı etkileri bulunabilen bir anlayıştır.

Yukarıdaki 'korunma ihtiyacı içindeki çocuk' anlayışı, geçtiğimiz yüzyılın başlarından itibaren dünyayı etkisi altına alan çocuk adaleti sistemlerinin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Buna göre suça sürüklenmiş çocukların cezalandırılması değil koruyucu ve iyileştirici programlara alınması gerekmektedir. Bu sayede çocuklar yeniden topluma kazandırılacak ve gelişim çağlarında ceza hukukunun zararlı, yıkıcı etkilerinden korunmuş olacaklardır. Refah modeli olarak adlandırılan bu adalet modelinde çocukların ceza hukuku alanından ayrılması ve devletin koruyucu tedbirleriyle iyileştirilmesi ana hedef olmuştur. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllar Avrupasının refah toplumlarında gelişen bu sistemin çocuklar için en iyisi olduğu uzunca bir süre kabul edilmiş, buna karşı çıkan sesler yalnızca cezalandırıcı politikalara dönüş talebinde bulunanlardan gelmiştir.

Josine Junger-Tas, refah modelinin yaklaşımını şöyle özetlemektedir;

---

<sup>1</sup> Bruce Abramson, "Juvenile Justice: 'the Unwanted Child': Why the potential of The Convention on the Rights of the Child is not being Realized, and what we can do about it", *Jvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of New Juvenile Justice Systems*, (ed.) Eric L Jensen, Jorgen Jepsen, Portland, Hart Publishing, 2006, s. 24.

<sup>2</sup> Yazarın verdiği örnek; suça sürüklenen çocuklarla ilgili eserlerde dahi, kapak sayfalarında beş altı yaşlarında çocukların kullanılmasıdır. Çocuk hakları aktivistleri de, savundukları grubun masum çocuklar olduğunu gösterme ihtiyacı hissetmektedirler. Abramson, a.g.e., s.24.

- “Devletin zayıfların koruyucusu olduğu anlayışına dayanan geniş takdir yetkisi verilir. Çocuk yargıcı ve savcısı dahil sistemin bütün görevlileri ‘çocuğun yüksek yararına’ göre hareket etmelidir;
- Cezanın suça orantılı olması prensibi reddedilir.
- Yargılanan çocuğun yararları üstündür ve bu, ceza yargılamasında denetim tedbiri gibi bir özel hukuk tedbirinin alınmasını mümkün kılar. Bu yolla çocuk yargıcı suça sürüklenen çocuklarla ‘fiziksel veya ahlaki olarak tehlike altındaki’ çocukları aynı kategoriye koyabilir.
- İyileştirmeye cezalandırmadan çok daha fazla önem verilmektedir. Bu, savcı ve polis tarafından gerçekleştirilen yargılama pratiklerini dışlar ve geniş bir destekten yararlanan yargı-dışı pratiklere yol açar.
- Muhakeme usulünün resmi yapısını azaltmak için ciddi uğraşlar verilir.
- Duruşmalar açık değildir, usul gayriresmi ve gizlidir ve çocuğun özel alanı korunur.
- İyileştirme, rehabilitasyon ve çocuğun yüksek yararını koruma prensipleri ışığında, yetişkin yargılamalarında mevcut prosedürel haklara ihtiyaç hissedilmektedir.”<sup>3</sup>

Refah toplumunun çocukları korumaya yönelik yaklaşımı şüphesiz cezalandırmaktan çok daha insancıl ve yararlı görünmektedir. Ancak refah modelinin uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunlar, modelin teorik mükemmelliğinin uygulamada gerçekleşmediğini göstermiş ve eleştiriler yavaş yavaş yükselmiştir. Refah modeline yöneltilen eleştiriler ve karşı savların ciddi bir kısmının suç işleyen çocukların hak ettikleri cezayı alması ve toplumun suçlu çocuklara karşı korunması gerektiğini savunan görüşler olduğu söylenmelidir. Ancak özellikle 1970’li yıllarla birlikte refah modeline yöneltilen başka ciddi eleştiriler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Modelin koruyucu bakış açısı nedeniyle suç işleyen çocukların cezalandırılmadığı kabulü, beraberinde çocuklarla ilgili koruyucu tedbir yargılamalarında adil yargılanma hakkının gereği kabul edilen hakların sağlanmamasını getirmiştir. Özgürlüğünden yoksun bırakmayı da kapsayan yaptırımların işlenen suçla bağlantılı olmayıp çocuğun kendi iyiliği için gerçekleştirildiği kabulüyle uygulanması, sonuçlarını otomatik olarak değiştirmemektedir. İyileştirme ve topluma

<sup>3</sup> Josine Junger-Tas, “The Juvenile Justice System: Past and Present Trends in Western Society”, *Punishing Juveniles: Principle and Critique*, (ed.) Antony Duff, Ido Wejers, Oxford, Hart Publishing, 2002, s.30.



yeniden kazandırma amacıyla kurulan kurumların bu amaçlarını gerçekleştirememesi ve pratikte birer cezaevine dönüşmesi sonucunda çocuklar, Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin deyimiyle “ne yetişkinlere sağlanan hukuki korumayı, ne de çocuklar açısından varsayılan özenli bakım ve düzeltici iyileştirmeyi elde edebilmektedir.”<sup>4</sup>

Refah modeline yöneltile eleştirilere 1970'li yıllarda, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan cezalandırıcı politikanın yükselişi eklenmiş, model pek çok açıdan eleştirilmeye başlanmıştır. Suçluların topluma yeniden kazandırılmalarına ilişkin çabaların suçu engellemede başarısız olduğu ve topluma dönen çocukların suç oranını arttırdıkları yönündeki popüler kabulle yukarıda aktarılmaya çalışılan eleştiriler birleşmiş; pek çok ülkede çocukların adil yargılanma haklarına sahip oldukları, ancak işledikleri suçlara ilişkin olarak sert şekilde cezalandırıldıkları bir sisteme geçiş yaşanmıştır. Adalet veya adil yargılanma modeli olarak adlandırılan bu yeni modelde çocuklar yetişkinlerin sahip oldukları hakları elde etmiş, ancak beraberinde ceza sorumluluğu bulunan bireyler olarak işledikleri suçların karşılığında sertçe cezalandırılmaya başlanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı bu model, İngiltere ve Avrupa'da da ciddi destek bulmuş ve refah modeli uygulamaları, eğer terk edilmediyse, ciddi değişimlere uğramıştır. Yükselmeye başlayan neo-liberal ekonomik-toplumsal yapılanmanın da etkisiyle suçun toplumsal bir fenomen olduğuna, suça sürüklenen çocukların da içinde bulunduğu toplumsal yapının etkisiyle buna itildiğine dair kabul desteğini yitirmeye başlamıştır.<sup>5</sup> Bireysel sorumluluğun ön plana çıktığı bu dönemde, çocukların korunması söylemi özellikle suça sürüklenen çocuklar açısından terk edilmeye başlanmıştır.

Uluslararası insan hakları hukukunda çocuk haklarıyla ilgili bağlayıcı ilk düzenleme olan Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocuk ceza adaletine ilişkin yol gösterici ilkelere gösteren ayrıntılı belgelerin hazırlanıp kabul edildiği 1980'li yıllar, adalet modelinin yükseldiği dönem içerisinde. Dönemin etkileri hazırlanan belgelerde de görülmektedir. İlk olarak, hem Çocuk Hakları Sözleşmesi hem de diğer belgelerde çocukların hak sahibi aktif özneler olarak görüldükleri söylenebilir. Çocuklarla ilgili daha önce kabul edilen belgelerde daha korumacı bir dilin kullanıldığı düşünüldüğünde bu gelişme ço-

<sup>4</sup> Kent vs. Birleşik Devletler, 383 U.S. 541, 21.03.1966.

<sup>5</sup> Neo-liberal politikaların çocuk ceza adaletine etkileri üzerine Türkçede bir sosyolojik çalışma için bkz. Verda İrtiş, “Çocuk ve Genç Ceza Adaleti Politikaları: Muğlaklaşan Sınırlar, Yetişkinleştirilen Çocuk ve Gençler”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.48, S.1, 2015, ss.89-110.

çocuklar için ciddi bir kazanımdır. Diğer yandan çocuk haklarıyla ilgili, Sözleşme dışında ayrıntılı ve kapsayıcı düzenlemeler yapılmasının nedeni de, hem cezalandırıcı politikalara geçiş sürecindeki, hem de refah modeli uygulamalarına devam eden devletlerin çocuk haklarına ilişkin bağlayıcı bir sözleşme ile politikalarına aykırı birtakım yükümlülükleri reddetmeleridir. Bu nedenle büyük oranda sözleşme çalışmalarında ortaya atılan önerilerden beslenen bir bağlayıcı olmayan belgeler dizisi kabul edilmiştir. Yol gösterici nitelikte oldukları kabul edilen bu belgeler, Çocuk Hakları Komitesi'nin bu belgeleri Sözleşmenin yorumunda temel kaynak olarak kullanmasının da etkisiyle taraf devletlerin uygulamalarına ciddi etkide bulunmaktadır. Ancak yukarıda açıklanmaya çalışılan politikalar nedeniyle bu belgelere uygun bir yapının, çok az istisna dışında kurulmadığı görülmektedir.

Ülkemize baktığımızda ise, 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan çocuk ceza adaleti uygulamalarının ülkemize 1979'da kabul edilip 1982'de yürürlüğe giren 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'la girdiği, bu kanunun da oldukça sınırlı bir uygulama alanı bulabildiği gözlemlenmektedir. Son olarak 2005'te gerçekleştirilen ceza adaleti reformu içerisinde çocuk adaleti de yeni bir yapıya kavuşmuş, soruşturma aşamasından infaz sonrasına kadar ciddi değişikliklere gidilmiştir. Ülkemizdeki yapının yukarıda açıklanmaya çalışılan ceza adaleti modellerinin karışımı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Kolluğun çocuk biriminden mahkemelere, çocuk infaz kurumlarıyla eğitimevlerinden koruyucu ve destekleyici tedbirleri yerine getiren kurumlara kadar, kurulan çocuklara özgü kurumların ceza adaleti içerisindeki çocukların sistemin zararlı etkilerinden korunması amacıyla düzenledikleri söylenebilir.<sup>6</sup> Konuyla ilgili uluslararası ilgi ve baskının da etkisiyle hazırlanan bu hukuki düzenlemelerin uygulamada bu amaca ne kadar ulaşabildikleri ayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, hukuki düzenlemelerin gerçekte ne kadar uygulanabildikleri de ciddi bir sorun olarak karşımızdadır. Çalışmanın konusu içerisinde bir örnek vermek gerekirse; hükümlü çocukların kural olarak çocuk eğitimevlerinde tutulmaları gerekmektedir. Çocuk eğitimevleri, ceza infazının çocuklar üzerinde bırakacağı olumsuz etkileri en aza indirecek ve çocuklara uygulanacak iyileştirme çalışmalarına imkan sağlayaca-

---

<sup>6</sup> Günümüzde de, çocuk mahkemelerinin pek çok yerde kurulamadığı ve bu nedenle suça sürüklenen çocukların yarısından az bir kısmının bu mahkemelerde yargılandıkları görülmektedir. 2015 yılında suça sürüklenen çocukların %43,4'ü çocuk mahkemeleri, %3,1'i de çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılanmış, %53,5'i asliye ve ağır ceza mahkemelerinde yargılanmıştır. <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/>

çak kurumlar olarak düzenlenmiştir. Ancak uygulamada iki önemli sorunun beklenen faydanın sağlanmasını engellediği söylenebilir. İlk olarak, ceza adaletinde özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların büyük çoğunluğu tutuklu çocuklardan oluşmaktadır ve tutuklu çocuklar kapalı kurumlarda tutulmaktadır. Bu nedenle çocuk eğitimevlerinin iyileştirici ortamından tutuklu çocukların yararlanmaları mümkün olmamakta, onlar kapalı ceza infaz kurumlarında tutulmaktadır. Diğer bir sorun ise, çocuk kapalı ceza infaz kurumları ve eğitimevlerinin yeterli sayı ve kapasitede kurulmaması nedeniyle, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların çoğunluğunun bu kurumlarda değil kapalı ceza infaz kurumlarının çocuklara ayrılan kısımlarında tutulmalarıdır. Çocuklara özel olarak kurulmayan, onların ihtiyaçlarını karşılayabilmekten uzak bu kurumlar, infazdan beklenen amacın gerçekleştirilebilmesi için kesinlikle uygun değildir.

Suçta sürüklenen çocuklara uygulanan programların temel amacı, suç alt kültürüyle tanışmasının önüne geçilmesi veya bağlantılarının kesilmesi ve topluma yeniden kazandırılmaları olarak açıklanabilir. Bu nedenle suçta sürüklenen çocukların olabildiğince genel ceza adaleti dışına çıkarılması gerekmektedir. Bu bakımdan alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulmalı, bunların uygulanmadığı veya başarıya ulaşmadığı durumlarda da çocuklar hakkında hapsedilmenin alternatifi yaptırımların uygulanabilirliği üzerinde durulmalıdır. Bu sayede çocukların hapsedilmeksizin iyileştirilmesi mümkün olabilecektir. Ancak bunların da çözüm sağlamadığı istisnai durumlarda, özellikle bu çocuklar ve çevresindekiler olmak üzere toplumun korunması amacıyla çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılması, bir son çare mekanizması olarak işlev görebilecektir. Ülkemizde bu mekanizmaların mevzuata girdiği, ancak yeterli ve etkili bir uygulama yürütülemediği görülmektedir.

Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün açıkladığı 2015 yılı adli istatistiklerine göre yıl içerisinde çocuk mahkemelerinde verilen karar sayısı 146.771'dir. Bu kararların 52.314'ü mahkumiyet, mahkumiyet kararlarının 14.122'si de hapis cezasına mahkumiyettir.<sup>7</sup> Görüldüğü gibi bir yıl içerisinde verilen kararların yaklaşık %10'u, mahkumiyet kararlarınsa %27'si hapis cezasına mahkumiyettir. İnfaz hukuku düzen-

---

<sup>7</sup> Söz konusu istatistikler dosya ve karar sayısına göre tutulduğundan birden fazla suçtan hakkında dava açılan çocuklar olabileceği gibi bir suçtan dolayı verilen kararda birden fazla (mahkumiyet, hükmün açıklanmasının geri bırakılması ve güvenlik tedbiri uygulanması gibi) birden fazla husus bulunması durumunda tek dosya istatistikte birden fazla karar şeklinde görünmektedir. Dolayısıyla dava açılması istatistikinde belirtilen sayı suçta sürüklenen çocuk sayısı iken karar sayısınca suçta sürüklenen çocuk bulunmamaktadır. Hakkında karar verilen sanık istatistiği Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nce tutulmaktadır.

lemeleri nedeniyle hakkında hapis cezasına mahkumiyet kararı verilen çocukların büyük çoğunluğu cezalarını ceza infaz kurumu dışında, denetimli serbestlik tedbiri altında infaz etmektedir. Ancak ülkemiz açısından daha fazla çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakıldığı yol, tutuklamalardır. İlgili yerde inceleneceği üzere Yargıtay içtihadında koruma tedbirleri hususunda sulh ceza hakimlikleri yetkili görülmekte, bu kapsamda soruşturma evresi tutuklama kararları sulh ceza hakimlerince verilmektedir. Çocuk ceza hukuku anlamında eğitim almamış, çocuklara uygulanabilecek alternatif yaptırım veya tedbirler hususunda gerekli bilgilere sahip olmayan sulh ceza hakimlerinin önlerindeki suça sürüklenen çocuklara yetişkinlere uygulanan kriterleri uygulamalarının da etkisiyle özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların dörtte üçü tutuklu çocuklardır.

Ceza adaleti kapsamında özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuk sayısı son yıllarda 1.500 ila 2.500 arasında seyretmektedir. Ancak 2015 yılında yıl içerisinde cezaevlerine ve eğitimevlerine giren çocuk sayısı 9 bin civarındadır.<sup>8</sup> Dolayısıyla özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda üzerinde durulması gereken sayı çok daha fazladır. Çalışmanın konusunu oluşturan, özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların hakları hususunda dikkat edilmesi gereken konulardan biri yaşanan bu sirkülasyondur. Bu konuda bir istatistik çalışması olmamakla birlikte yukarıdaki bilgilerden çocukların özgürlüğünden yoksun bırakılmasının ortalama 3-4 ay sürdüğü söylenebilir. Yetişkin ceza infaz kurumlarında yaşanmayan bu durum nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların yetişkinlerden daha değişik sorunları ortaya çıkabilmektedir. Çocukların hapsedilmenin zararlı etkilerine olabildiğince az maruz kaldıkları bir ortam oluşturulması ve iyileştirme çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için ciddi bir çaba gerekmektedir. Konuyla ilgili uluslararası tecrübelerden yararlanılırken ülkemizin kendine has durumu ve kültürünün de dikkate alınmasını gerektiren bu çalışmalarda çocuğun yüksek yararı ilkesi sürekli göz önünde bulundurulmalı ve cezaevlerinin çocuklara uygun olmadığı gerçeği göz önünde bulundurularak çocukların kapalı kurumlarda tutulmalarına alternatif çözümlerin etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

Çalışmanın konusu, ceza adaleti sistemi içerisinde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarının uluslararası belgeler ve Türk hukuku açısından incelenmesi olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda çocuklara özgü haklar ve koruma mekanizmalarına

---

<sup>8</sup> TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 08.06.2016 tarihli Toplantı Tutanağı, s.3.

öncelik verilmiş ve çocukların maruz kaldıkları hak ihlalleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Ülkemizde özellikle 1980 askeri darbesini takip eden dönemde cezaevlerinde yaşanan hak ihlalleri konusu işkence ve kötü muamele ile ön plana çıkmıştır. Bu nedenle cezaevleriyle ilgili hemen her çalışmada bu konunun çalışmaların tamamına yakını oluşturduğu görülmektedir. Ancak özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişiler, buldukları durumun doğrudan sonuçları dışındaki haklarına sahip olmaya devam eden kişilerdir ve bu haklarından yararlanmaya devam etmeleri büyük ölçüde devletin pozitif yükümlülüğü olarak görülmektedir. Bu nedenle infaz kurumlarında yaşanan hak ihlalleri büyük oranda görevli personelin ihmali veya hukuki düzenlemelerin eksik ve sorunlu yapısından kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısıyla işkence ve kötü muamele iddiaları kadar özellikle çocuklar açısından gündeme gelen eğitim hakkının engellenmesi de dikkate üzerinde durulması gereken bir hak ihlalidir. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hangi haklara sahip oldukları ve bu haklarından ne şekilde yararlanabileceklerinin belirlenmesi bu açıdan önemlidir.

İlk bölümde üzerinde durulan uluslararası insan hakları belgelerinde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları hususu, Türk hukukunda da dikkate alınması gereken uluslararası sözleşmelerle, bu konudaki uygulamalara rehber olması amacıyla hazırlanan tavsiye niteliğindeki belgelerin incelenmesi yoluyla ülkemiz uygulamasına ışık tutma amacındadır. Özellikle tavsiye niteliğindeki belgelerde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların nasıl bir muameleye tabi tutulmaları gerektiğine ilişkin ilkeler, çocuk ceza adaletinin görevini başarıyla yerine getirmesinde oldukça önemli birer rehberdir. Ülkemizde de bu belgelere atıfta bulunularak getirilmiş hukuki düzenlemeler bulunmakla birlikte, bunların tam olarak hukuk düzenimize dahil edilip uygulanmadıkları, uygulandıkları noktalarda da sıklıkla sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Bu sorunların aşılıp uluslararası insan hakları belgelerindeki ilkelerin uygulamaya konmaları durumunda hem çocuk ceza adaletinin amaçlarına ulaşması kolaylaşacak, hem de çocuk suçluluğuyla mücadelede oldukça önemli bir ilerleme sağlanabilecektir. Türkiye’de özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların durumunu ele almayı amaçlayan ikinci bölümde, çocuk ceza adaletinin genel yapısı kısaca incelenmeye çalışılmış, ardından özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarına değinilip tutuldukları mekanların idaresi ve iyileştirme çalışmaları incelenmiştir. Çocukların tutuldukları mekanların durumu ve idaresi, gelişim çağındaki çocuklar açısından hayati öneme sahiptir.

Bu mekanlarda tutulan çocukların haklarının hayata geçirilebilmesi de mekanların idaresiyle doğrudan bağlantılıdır. Çocuklar hakkında yürütülen iyileştirme çalışmaları da, hak ihlallerine neden olmadan çocuğun yüksek yararı gözetilerek gerçekleştirilmeleri kaydıyla çocuklar açısından oldukça yararlı olabilmektedir. Bölümün temel amaçlarından biri de, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarının korunması amacıyla gerçekleştirilebilecek değişikliklerin, uluslararası düzenlemeler ışığında belirtilebilmesidir.



## BİRİNCİ BÖLÜM

### ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNDA ÖZGÜRLÜĞÜN- DEN YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLAR

Uluslararası insan hakları hukukunda çocuk haklarına olan ilgi geçtiğimiz yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Milletler Cemiyeti bünyesinde 1924 tarihinde kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi<sup>9</sup> ile başlayan süreç Milletler Cemiyeti'nin etkin çalışmaması ve 2. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle kesintiye uğramıştır.<sup>10</sup> Birleşmiş Milletler'in kurulması ile tekrar başlayan çalışmalar, önce 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, ardından da Çocuk Hakları Sözleşmesi ile sonuçlanmıştır.

Çocuk haklarına olan uluslararası hukuktaki bu ilginin özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukları da kapsadığını belirtmek gerekir. Ancak özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara özgü kuralların kodifikasyonu, Birleşmiş Milletler'in karar alma süreçlerinin yavaşlığı ve karmaşıklığı, yukarıda açıklanan çocuk ceza adaleti modellerini uygulayan ülkelerin uyuşmalarının zorluğu gibi nedenlerle 1980'li yılların sonlarında mümkün olabilmıştır. Bununla birlikte, bu tarihe kadar özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların uluslararası insan hakları hukukunda korunmadıkları söylenemez. Genel insan hakları belgeleri, özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerle ilgili insan hakları belgeleri ve çocuklara ya da özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin haklarına ilişkin kurallar içeren belgeler de özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara, çocukların özel durumları dikkate alınarak uygulanabilir ve uygulanmaktadır.<sup>11</sup>

Bu nedenle özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarına ilişkin uluslararası belgelerin incelenmesine, doğrudan bu konuya ilişkin olmamakla birlikte konuyla

<sup>9</sup> Cenevre Deklarasyonu olarak da bilinen ve beş ilkedен oluşan bildirge, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu tarafından 26.09.1924 tarihinde kabul edilmiş ve Türkiye bildirgeyi 11.12.1928 tarihinde imzalamıştır. Fatma Yaşar Ekici, "Geçmişten Günümüze Çocukların Korunmasına Yönelik Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme", *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 4, Eylül 2015, s.49.

<sup>10</sup> Ancak belirtmek gerekir ki, bu dönemde yapılan çalışmalar Bildirge düzeyinde kalarak devletleri bağlamadığı gibi çocukların hak sahibi bireyler olarak değil korunması gereken nesnelere olarak görülmesi nedeniyle günümüzde hakim olan anlayışa uzak ve etkisiz kalmıştır. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child*, 1. C, New York ve Cenevre, United Nations Publication, 2007, s.3.

<sup>11</sup>Geert Cappelaere, *Children Deprived of Liberty: Rights and Realities*, Editions Jeunesse et Droit, Liege, 2005 s.87. Yazar konuyla ilgili daha detaylı bir sınıflandırma yapmış ve kuralları bağlayıcı olan/olmayan şeklinde ayırma tabi tutmuştur. Bu ayırım hakların hayata geçmesi açısından hayati önemdedir ve ilerleyen bölümlerde incelenen belgelerin bağlayıcılığı ve varsa yaptırımlarına da yer verilecektir.

ilgili hükümler içeren belgelerle başlanacaktır. Ancak çalışmanın kapsamı gözetilerek, incelenen belgeleri sınırlama zorunluluğu bulunmaktadır. Aşağıdaki sözleşme ve kurallar özel olarak incelenecek, ilgili görülen yerlerde diğer belgelere de atıf yapılacaktır. Zira özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların temel insan haklarına sahip birer birey oldukları düşünüldüğünde, uluslararası insan hakları hukuku mevzuatının neredeyse tamamı onları da ilgilendirmektedir.<sup>12</sup>

Çalışmanın kapsamı içerisinde birinci alt bölümde ayrıntılı incelenecek Birleşmiş Milletler belgeleri; Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallar ve İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ile sınırlandırılmıştır. İlerleyen bölümlerde ise, önce Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin BM Kuralları incelendikten sonra bölgesel insan hakları belgelerine geçilerek Avrupa, Amerika ve Afrika’da kabul edilen belgeler ve ilgili kararlar incelenecektir.

Bölgesel belgelerin önemi, hem bağlayıcılıkları ve yaptırım uygulama güçleri (aynı zamanda bir kısmının bireysel başvuru alabilmeleri), hem de çocuk haklarının korunmasında çok daha etkin kurallar ya da içtihatlar geliştirebilmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Ülkemizin dahil olduğu Avrupa insan hakları belgelerine özel ihtimam gösterilerek ayrıntılı incelenmesini takiben Amerikan ve Afrika insan hakları belge ve sistemleri incelenerek özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ilişkin uluslararası insan hakları belgeleri bölümü bitirilecektir.

## I. ÖZGÜRLÜĞÜNDEN YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLARI İLGİLENDİREN HÜKÜMLER İÇEREN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER BELGELERİ

En önemli kuruluş amaçlarından biri insan haklarına saygıda uluslararası işbirliğini sağlamak olan<sup>13</sup> Birleşmiş Milletler’in kurucu antlaşması, günümüze dek uzanan

<sup>12</sup>Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları, m.13; Özgürlüklerinden yoksun bırakılan çocuklar, ulusal veya uluslararası hukuka göre sahip oldukları ve özgürlükten yoksun kalma durumunda da kullanılabilen kişisel, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel haklardan, bu durumları ile ilgili nedenlerle mahrum edilemezler.

<sup>13</sup> BM Anlaşması m.1;  
Birleşmiş Milletler’in amaçları şunlardır:

...



uluslararası insan haklarının çağdaş gelişimini başlatmıştır.<sup>14</sup> Ancak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda insan hakları, sadece temel olarak bahsedilen ve kapsamı belirlenmeyen bir amaç olarak kalmıştır.

İnsan haklarının kapsamı ve tanımı çalışmaları BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından yapılmış ve Komisyonun hazırladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 10.12.1948'de BM Genel Kurulu'nca kabul edilmiştir. Bağlayıcılığı olmayan ve amacı insan haklarının tesbit edilmesinden ibaret olan bildirge, kendisinden sonra gelecek olan insan hakları belgelerine ve birçok anayasanın insan hakları (ya da bizim anayasamızın deyişiyle temel hak ve hürriyetler) bölümlerine kaynaklık etmiştir.<sup>15</sup> Bildirge'yi izleyen yıllarda yapılan kodifikasyon çalışmaları, devletlerin soğuk savaşın da etkisiyle ideolojik ya da pragmatik nedenlerle uzlaşamamaları nedeniyle oldukça yavaş ilerlemiştir. Hangi haklara öncelik verileceği ve bu hakların nasıl düzenleneceği konusunda anlaşmaya varılamaması, yapılan çalışmaların ikiye ayrılmasına neden olmuş ve 1966 yılında iki ayrı bağlayıcı sözleşme ortaya çıkmıştır.<sup>16</sup> Bunlar; Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir.

Her iki sözleşme çocuklarla ilgili özel hükümler içermektedir. Bağlayıcılıkları ve sözleşmelerin iç hukukta uygulanmasını denetleyen organları nedeniyle uluslararası insan hakları hukukunun gelişimine önemli katkılarda bulunmuş, çocuk hakları alanında da ciddi ilerlemeler kaydedilmesini sağlamışlardır. Çalışmada, sadece Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi özel olarak incelenecek, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve sözleşme organı Ekonomik ve Sosyal Konsey ise ilgili bölümlerde anılacaktır.

---

3. Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmeye ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak...

<sup>14</sup> Linda Camp Keith, "The United Nations International Covenant on Civil and Political Rights: Does It Make A Difference in Human Rights Behavior?", *Journal of Peace Research*, 36. C, S.1, 1999, s.96.

<sup>15</sup> The universal declaration of human rights at 50: progress and challenges; conference report of the high-level retreat for delegates of the 53rd General Assembly of the United Nations ; Harrison Conference Center, Glen Cove, Long Island, 9-11 October 1998, New York, 1999, s.7. <http://library.fes.de/>

<sup>16</sup> Muzaffer Sencer, "Birleşmiş Milletler Bağlamında İnsan Hakları", *İnsan Hakları Yıllığı*, Ankara, Todaye Yayınları, 13. C, 1991, s.27.

## A. MEDENİ VE SİYASİ HAKLAR SÖZLEŞMESİ

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (bu alt bölümde “Sözleşme” olarak anılacak), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar Sözleşmesi ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 1. Ek Protokolü ile birlikte 16.12.1966’da kabul edilerek imzaya açılmış<sup>17</sup> ve Sözleşmenin 49. maddesi uyarınca 23.03.1976’da yürürlüğe girmiştir. Çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle 168 ülke Sözleşmeye taraftır ve 7 ülke Sözleşmeyi imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır.<sup>18</sup> Türkiye Cumhuriyeti sözleşmeyi 15.08.2000 tarihinde imzalamış ve 4868 sayılı onaylanmasının uygun bulunduğu kanun 04.06.2003’te kabul edilip Resmi Gazete’de yayınlanmış ve ardından Bakanlar Kurulu’nun 07.07.2003 tarih ve 2003/5851 sayılı kararıyla bir çekince ve üç beyanla onaylamıştır.<sup>19</sup> Onay belgesinin verildiği 15.09.2003 tarihinin üzerinden 3 ay geçmesiyle Sözleşme, 15.12.2003 tarihinde Türkiye açısından bağlayıcı olmuştur.

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili, tutulanların haklarının düzenlendiği 10. Madde<sup>20</sup> dışında doğrudan bir düzenleme içermeyen Sözleşme, konumuzla ilgili üç açıdan incelenecektir. Bunlar; Sözleşmenin özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerle ilgili düzenlemeler içeren 10. maddesi, çocukların haklarını düzenleyen 24. maddesi ve denetim organı Komiteye sunulan raporlar, devlet başvuruları ve bireysel başvurularla Komitenin yetkileri ve çalışma şeklidir. İncelemede İnsan Hakları Komitesi’nin Genel Yorum ve raporları birincil nitelikte kaynak teşkil edecek, doktrin görüşlerine de değinilecektir.

### 1. Tutulanların Hakları

Sözleşmenin tutulanların haklarını düzenleyen 10. Maddesi’nin<sup>21</sup> ilk fıkrası, ‘özgürlüğünden yoksun bırakılan herkes’ ifadesini kullanarak, taraf devletlerin egemenlik

<sup>17</sup> BM Genel Kurulu, 2200A (XXI) sayılı kararı.

<sup>18</sup> Sözleşmenin güncel taraf bilgilerine <http://indicators.ohchr.org/> adresinden ‘International Covenant on Civil and Political Rights’ seçilerek ulaşılabilir. (Son erişim tarihi: Mayıs 2016)

<sup>19</sup> Çekince ve beyan metinleri için; R.G., 21.07.2003, S. 25175

<sup>20</sup> Sözleşmenin Tutulanların Hakları başlıklı 10. Maddesinin 2(b) ve 3. Fıkralarında küçük tutuklu ve hükümlülerin yetişkinlerden ayrı bir şekilde ve statülerine uygun şartlarda tutulmalarına ilişkin düzenleme doğrudan özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili olmakla birlikte, içeriği oldukça sınırlıdır. Bu konu üzerinde ilerleyen sayfalarda durulacaktır.

<sup>21</sup> Madde 10- Tutulanların hakları

alanında özgürlüğünden yoksun bırakılan herkesin maddedeki haklara sahip olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda cezaevlerinde tutulanlar kadar hastanelerde, eğitim ya da bakım evlerinde tutulanlar da bu fıkra kapsamındadır.<sup>22</sup>

İnsan Hakları Komitesi fıkrayı yorumlarken, düzenlemenin, esasında Sözleşmenin 7. maddesinde düzenlenmiş olan işkence ve diğer insanlık dışı muameleye tabi tutulması yasağının tekrarından ibaret olmadığını belirtmiştir.<sup>23</sup> Komiteye göre fıkra, bu kişilerin kapatılmanın doğrudan sonuçları dışında herhangi bir zorluk veya kısıtlamayla karşı karşıya kalmamaları ve kapatılmayla doğrudan ilişkili olanlar haricinde, Sözleşmedeki bütün haklarından özgür kimselerle eşit biçimde yararlanmaları gereğini düzenlemektedir.<sup>24</sup> Dolayısıyla özgürlükten yoksun bırakmanın zorunlu sonuçları dışında kalan sınırlamaların bu gerekçeyle gerçekleştirilmeleri Sözleşmeye aykırıdır.<sup>25</sup> Komite ayrıca, özgürlüğünden yoksun bırakılan kimselerin insancıl muamele görme hakkının temel ve evrensel olarak kabul edilmiş bir hak olduğunu ve dolayısıyla devletlerin elindeki kaynakların yetersizliği gerekçesiyle bu hakkın kısıtlanamayacağını belirtmiştir.<sup>26</sup> Yine Komite tarafından getirilen yükümlülüklerden biri de, özgürlüğünden yoksun bı-

1. Özgürlüğünden yoksun bırakılan herkes, insani muamele ve insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onuruna saygı görme hakkına sahiptir.
2. a) Tutuklu sanıklar, istisnai haller dışında mahkumlardan ayrı tutulur ve kendilerine mahkum edilmemiş kimselerin statüsüne uygun tarzda ayrı bir muamele uygulanır.  
b) Tutuklu küçük sanıklar yetişkinlerden ayrı tutulur ve en kısa sürede yargısal makamların önüne çıkarılırlar.
3. Ceza infaz sistemi, mahpusları iyileştirme ve toplumsal rehabilitasyonlarını sağlama gibi temel amaçlara sahip olur. Küçük failler yetişkinlerden ayrılır ve yaşları ile hukuki statülerine uygun bir muamele görürler.

<sup>22</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 8*, Par. 1.

<sup>23</sup> Nowak bu iki düzenleme arasındaki temel farkı, madde 7 kişisel bütünlüğe yapılan saldırılarla ilgili olarak madde 10'un tutulma mekanlarının genel durumu ve tutulma koşullarına ilişkin olduğu yönünde yorumlamaktadır. Dolayısıyla madde 10 hükmü taraf devletlere insan onuruna saygının gerektirdiği şartları sağlama konusunda pozitif yükümlülük getirmektedir. Manfred Nowak, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2. b, Kehl, N.P. Engel Verlag, 2005, s.250; Joseph ve Castan ise özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilere işkence uygulanması durumunda madde 7'nin yanında madde 10'un da ihlal edilmiş olacağını belirtmektedir. Sarah Joseph, Melissa Castan, *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials and Commentary*, 2.b, Oxford University Press, Oxford, 2013, s.314. Komite de bazı görüşlerinde işkence fiili ile iki maddenin de ihlal edildiğini saptamıştır. Örneğin; İnsan Hakları Komitesi, Francis v. Jamaika, 320/1988; Kanana v. Zaire, 366/1989; Ortega v. Ekvador, 481/1991.

<sup>24</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 21*, Par. 3. Nowak, uygulamada özgürlüğünden yoksun bırakılmanın gerektirdiğinin çok ötesindeki birtakım sınırlamaların özgürlüğünden yoksun bırakılmanın 'doğasında var olan sınırlamalar' oldukları gerekçesiyle meşrulaştırıldıklarını belirtmektedir. Ona göre bu 'doğal sınırlamalar' özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin haklarının keyfi bir biçimde kısıtlanmasının önünü açacak bir yorumdur. Nowak, *a.g.e.*, s. 242.

<sup>25</sup> Ton Liefwaard, *Deprivation of Liberty of Children in Light of International Human Rights Law and Standards*, Antwerp, Intersentia Publishing, 2008, s. 77.

<sup>26</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 21*, Par. 4

rakılmış kimseleri ilgilendiren personelin eğitimi ve denetlenmesi, herhangi bir ihlal durumunda şikayet imkanının sağlanması ve alınan tedbirlerin Komite ile paylaşılmasıdır.<sup>27</sup> İnsan Hakları Komitesi, Birleşmiş Milletler sisteminde konuyla ilgili diğer belgelerdeki kuralların ne düzeyde hayata geçirildiğinin de devlet raporlarında belirtilmesini istemiştir.<sup>28</sup>

Maddenin iki ve üçüncü fıkraları sırasıyla tutuklu ve hükümlü haklarına ilişkindir ve Sözleşmenin doğrudan özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili yegane düzenlemeleri buradadır. İkinci fıkranın a bendi tutukluların istisnai haller dışında hükümlülerden ayrı tutulmalarını ve statülerine uygun muamele edilmesini düzenlemiştir. Fıkranın b bendi ise aynı statüdeki çocukların yetişkinlerden ayrı tutulup<sup>29</sup> en kısa zamanda yargısal makamların önüne çıkarılmalarını düzenlemektedir.<sup>30</sup> Üçüncü fıkrada infazdan beklenen temel amaçlar ‘mahpusları iyileştirme ve toplumsal rehabilitasyonlarını sağlama’ olarak belirtilmiştir.<sup>31</sup> Fıkranın devamında ise çocuk hükümlülerin yetişkinlerden ayrılması ve yaşları ile hukuki statülerine uygun muamele görmeleri gereği belirtilmiştir.<sup>32</sup>

<sup>27</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 21*, Par.6-7

<sup>28</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 21*, Par.5; Komitenin çalışmalarıyla ilgili bölümde inceleyeceğimiz üzere, Komite Birleşmiş Milletler belgelerini bir bütün olarak görüp Sözleşmenin yorumunda da bu belgelerden sıkça yararlanmaktadır.

<sup>29</sup> Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların yetişkinlerden ayrılması gereğini düzenleyen Çocuk Hakları Sözleşmesi 37/c’de ‘kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe’ kaydı konulmuştur. Bu konu Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin incelenmesinde tartışılacaktır.

<sup>30</sup> Esasında gözaltına alınan ya da tutuklanan kişinin hakları Sözleşmenin 9. Maddesinin 3 ve 4. Fıkralarında düzenlenmiştir ve derhal yargısal makamların önüne çıkma hakkı da maddenin 3. fıkrasında yer almaktadır. Tutulanların haklarını düzenleyen bu madde tutuklamanın nedeni olan muhakeme süreciyle değil, tutulanların tutulma sebepleri göz önünde bulundurulmaksızın, statülerinden kaynaklanan haklarını düzenlemektedir. Ancak Sözleşme, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ilişkin düzenlemesinde yargısal makamların önüne çıkarılmayı tekrar düzenlemektedir. Nowak’a göre çocuklara ilişkin bu düzenleme (as speedily as possible), 9/3’teki ‘derhal (promptly)’ ifadesine göre daha hızlı bir şekilde yargı önüne çıkarılmayı gerektirmektedir. Manfred Nowak, a.g.e., s.252.

<sup>31</sup> Onsekiz yaşından küçükler için idam cezası verilmesi Sözleşmenin m.6/5 hükmünde yasaklanmış olmakla birlikte bu kişilere ömür boyu hapis cezası verilmesini yasaklayan, Çocuk Hakları Sözleşmesi m.37/1 benzeri bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak İnsan Hakları Komitesi infazdan beklenen amaçlar hükmünü, çocuk haklarını düzenleyen m.24 ve işkence yasağını düzenleyen m.7 hükmüyle birlikte yorumlayarak çocuklar hakkında salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası verilemeyeceği yorumunda bulunmaktadır. İnsan Hakları Komitesi, *Bronson Blessington ve Matthew Elliot v. Avustralya*, 1968/2010, 17.11.2014, Par.7.7.

<sup>32</sup> Bu konu aşağıda Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 37. Maddesi kapsamında incelenecektir.

## 2. Çocukların Hakları

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve aynı anda kabul edilen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde çocuklara ilişkin özel hükümler bulunmaktadır. Burada, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin konuyla ilgili düzenlemelerinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Sözleşmenin 10. maddesinin 3. fıkrasında bütün çocuklar ve gençler yararına 'hiçbir ayırım gözetilmeksizin, özel koruma ve yardım tedbirleri alınmalıdır.' şeklinde bir düzenleme yer almaktadır. Bu düzenlemenin kapsamına özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların da dahil olduğuna kuşku yoktur.<sup>33</sup> Dolayısıyla Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde doğrudan özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarına ilişkin bir düzenleme yer almasa da, devletin bu çocukları koruma ve yine bu çocuklara yardım etme yükümlülüğü bulunmaktadır.

Buna karşılık Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler'in spesifik olarak çocuklarla ilgili olup hak temelinden yaklaşan ilk bağlayıcı düzenlemesini içermektedir.<sup>34</sup> Sözleşmenin 24. maddesi, çocukların Sözleşmedeki diğer haklarla birlikte bu maddede yer alan haklarından herhangi bir ayrımcılığa uğramadan yararlanmalarını düzenlemektedir. Bu maddede özel olarak düzenlenen haklar; ailesi, içinde yaşadığı toplum ve devlet tarafından, bir küçük olarak statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerinin alınması, doğumundan hemen sonra nüfusa kaydedilip bir isim verilmesi ve bir vatandaşlık kazanmadır.

Burada, Sözleşme kapsamında çocuk ya da küçük olarak ifade edilen statünün hangi yaş gruplarını içine alacağı sorunu değerlendirmek gereklidir. Zira Sözleşme, hangi yaş grubunun çocuk sayılacağına ilişkin bir düzenleme içermemektedir. Bu konuda Sözleşmede yer alan tek düzenleme madde 6/5'te yer alan, "Yaşı on sekizden küçük olan kimselere işledikleri suçlar nedeniyle ölüm cezası verilemez" hükmüdür. İnsan Hakları Komitesi, çocukların haklarına ilişkin genel yorumunda çocukluk yaş sınırının "makul olmayan düzeyde düşük" olmaması gerektiği yorumunda bulunmuştur.<sup>35</sup> Tutulanların haklarına ilişkin 10. maddenin yorumunda ise,

<sup>33</sup>Liefwaard, a.g.e., s.70.

<sup>34</sup>Liefwaard, a.g.e., s.25.

<sup>35</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 17*, Par. 4.

“10. madde çocukluk yaşına ilişkin herhangi bir sınır düzenlenmemektedir. Bu, her taraf devlet tarafından sosyal, kültürel ve diğer şartlar ışığında belirlenirken, Komite, madde 6 fıkra 5 hükmünün en azından ceza adaletiyle ilgili meselelerde 18 yaşın altındaki herkese çocuk olarak muamele edilmesi gerektiği izlenimi verdiği görüşündedir.”

şeklinde görüş bildirmiştir.<sup>36</sup> Komitenin ceza adaletiyle ilgili meselelerde çocukluk yaş sınırını 18 olarak belirleme eğiliminde olduğu görülmektedir.<sup>37</sup> İleride göreceğimiz üzere bu konuda, Havana Kuralları 11. maddesinde yaş sınırını 18 olarak belirlemiş, Çocuk Hakları Komitesi de ceza adaletiyle ilgili meselelerde yaş sınırının 18 olarak uygulanması gerektiğini belirtmiştir.<sup>38</sup>

### **3. İnsan Hakları Komitesi**

28. maddesinde 18 üyeden oluşan bir İnsan Hakları Komitesi kurulmasını öngören Sözleşme, 40. maddesinde taraf devletlerin Sözleşmenin iç hukukta uygulanışına ilişkin Komiteye periyodik raporlar göndermesi hususunu düzenlemiştir. 41. maddesinde ise devletlerarası başvuru hususunda Komitenin yetkisini kabul eden devletler aleyhine Komiteye yapılacak devlet başvurularını inceleme yetkisi vermiştir. Sözleşmeye aykırılık iddiasıyla Komiteye yapılacak bireysel başvurular ise, devletlerin Sözleşmeye taraf olma isteklerini engelleyeceği düşüncesiyle ayrı bir şekilde, 1. Protokolde düzenlenmiştir.<sup>39</sup>

Komite, kendisine yapılan bireysel başvurularla ilgili ‘görüş’ bildirir ve bu görüşler ilgili devletin talebi halinde yayımlanır. Komitenin kendisine yapılan bireysel başvurulardaki yetkisi yargı yetkisi olarak görülemese de, görüşleri yargı kararı özelliklerinin bazılarını taşımaktadır.<sup>40</sup> Bununla birlikte, yetkisi ihlalin tesbitinden ibaret olduğundan, Komiteye bireysel başvuru ülkemizde ve genel olarak Avrupa Konseyi’ne üye

<sup>36</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 21*, Par. 13.

<sup>37</sup> Komite, Kıbrıs’ın periyodik raporuna yaptığı yorumda, 16 ve 17 yaşındaki kişilerin ceza adaletinde yetişkin olarak kabul edilmesinin Sözleşmeye aykırı olduğu yorumunda bulunarak, hükmün değiştirilmesini tavsiye etmiştir. İnsan Hakları Komitesi, Sözleşmenin 40. Maddesi Uyarınca Taraf Devletler Tarafından Sunulan Raporların Değerlendirilmesi, Kıbrıs, CCPR/C/79/Add. 39, Par. 13, 21.

<sup>38</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par. 36.

<sup>39</sup> Sözleşme ile aynı BM Genel Kurulu kararında kabul edilen Protokol, Türkiye tarafından 03.02.2004 tarihinde imzalanmış ve onay belgesinin depo edilmesini takiben 3 ayın geçmesi ile 24.11.2006 tarihinde Türkiye açısından bağlayıcı hale gelmiştir.

<sup>40</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 33*, Par.11.

ülkelerde pek tercih edilmeyen bir yol olarak kalmıştır. Komitenin Türkiye hakkında yayımlanmış bireysel başvuru kararı bulunmamaktadır.<sup>41</sup>

Komite, Sözleşmede kendisine verilen görev ve yetkileri yerine getirmek üzere, kendi oluşturduğu İnsan Hakları Komitesi Usul Kuralları çerçevesinde çalışır.<sup>42</sup> Yukarıda belirtilen faaliyetleri yerine getiren Komite, Sözleşmenin 45. maddesi uyarınca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na, Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla yıllık faaliyet raporu sunar.<sup>43</sup>

## **B. MAHPUSLARIN ISLAHI İÇİN ASGARİ STANDART KURALLAR**

Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı Üzerine Birinci Birleşmiş Milletler Konferansı'nda kabul edilen kurallar, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 31.07.1957 tarihli 663 C (XXIV) sayılı kararıyla ve revize edilmiş hali de 13.05.1977 tarihli 2076 (LXII) sayılı kararıyla onaylanmıştır. Son olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Suçun Önlenmesi ve Ceza Adaleti Komisyonu'ndan konu ile alakalı uzman grup toplantıları yapmasını istemiş<sup>44</sup> ve 2-5 Mart 2015'te Güney Afrika'da gerçekleştirilen 4. Hükümetler arası Uzman Grup Toplantısı'nda varılan uzlaşma sonucunda kurallar revize edilmiştir.<sup>45</sup> Revize edilen kurallar, hayatının 27 yılını cezaevinde geçiren Güney Afrika eski devlet başkanı Nelson Mandela'nın mirasını onore etmek amacıyla Nelson Mandela Kuralları adıyla anılmaya başlanmış ve önce Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından

<sup>41</sup> Komitenin bireysel başvurulara ilişkin verdiği görüşlere <http://juris.ohchr.org> adresinden ulaşılabilir.

<sup>42</sup> İnsan Hakları Komitesi Usul Kuralları güncel haline <http://tbinternet.ohchr.org/> adresinden CCPR/C/3/REV.10 koduyla ulaşılabilir.

<sup>43</sup> Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi m.45.

<sup>44</sup> Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Res. 65/230, 21.12.2010, Par. 10. A/RES/65/230

<sup>45</sup> Kurallarda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 68/190 sayılı kararına istinaden uzman grup tarafından aşağıdaki başlıklarda değişiklik çalışması yapılmıştır;

- a) Mahkumların insan onurlarına ve insan olarak değerlerine saygı,
- b) Medikal ve sağlık servisleri,
- c) Disipline ilişkin, sağlık görevlilerinin rolü, hücre hapsi ve beslenme cezaları dahil disipline esas fiil ve cezalar,
- d) İşkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya ilişkin iddia ve belirtilerle hapisteki bütün ölümlerin araştırılması,
- e) Zor koşullardaki ülkeleri dikkate almak suretiyle özgürlüğünden yoksun bırakılmış savunmasız grupların korunması ve özel ihtiyaçları,
- f) Hukuki temsile erişim hakkı,
- g) Şikayetler ve bağımsız denetleme,
- h) Miadını doldurmuş terminolojinin değiştirilmesi,
- i) Asgari Standart Kurallar'ın uygulanması için ilgili personelin eğitimi. Asgari Standart Kurallar, *Başlangıç Bölümü*

onaylanmış<sup>46</sup> ve ardından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.<sup>47</sup>

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, uluslararası hukukta mahkum hakları ve cezaevlerinin yönetimi konularındaki en ayrıntılı düzenlemelerden olan Kuralların üye ülkelerin iç hukuklarına ve uygulamalarına yansıtılması çağrısında bulunmuştur.<sup>48</sup> Özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilere değil, kapatılma mekanlarının dizaynı ve uygulanması gereken asgari muamele noktasında devletlere hitap eden Kurallar kapatılma mekanlarındaki asgari uygulama gerekliliklerini belirlemiş olup, gelişmekte olan bu alanda Kuralların ruhuna uygun başka düzenlemeleri yasaklamamaktadır.<sup>49</sup>

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oylamaya sunulmaksızın kabul edilen<sup>50</sup> Kuralların, uluslararası hukukta herhangi bağlayıcılığı yoktur. Kuralların başlangıç bölümünde de;

“Bu kurallar sadece, çağdaş düşüncenin genel kabullerine ve günümüze en uygun düşen sistemlerin temel unsurlarına dayanarak, mahpusların ıslahında ve cezaevlerinin idaresinde genellikle kabul görmüş, geçerli prensipleri ve uygulamaları göstermektedir.”<sup>51</sup>

ifadesi kullanılarak Kuralların bu özelliğine vurgu yapılmıştır. Ancak Kuralların içerik ve kaleme alınış şekline bakıldığında uluslararası hukukta bağlayıcı olmayan belgelerde kullanılan ifadeler yerine sözleşme gibi bağlayıcı belgelerde kullanılan ifadeler kullanıldığı görülmektedir.<sup>52</sup> Kuralları Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi m.10’un yorumunda temel alan İnsan Hakları Komitesi de, Kuralların, kültürel ya da ekonomik

<sup>46</sup> Ekonomik ve Sosyal konsey, E/CN.15/2015/L.6/Rev.1

<sup>47</sup> Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/C.3/70/L.3

<sup>48</sup> Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/40/146, Par. 6.

<sup>49</sup> Asgari Standart Kurallar, İlk Tesbitler, 2.2.

<sup>50</sup> Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun kararlarında konsensüse ulaşılmasını amaçlayan oylamasız kabul etme usulünde Genel Kurul Başkanı üyelere danışıp görüşlerini aldıktan sonra oylamasız kabul etmeyi önermekte, itiraz gelmemesi üzerine de kararlar oylama yapılmaksızın alınmaktadır. Tek bir itiraz dahi gelse oylamaya geçilmektedir. Bu usul, bağlayıcı olmayan Genel Kurul kararlarını destekleyici bir güç olarak görülmekte ve uygulanması giderek artmaktadır. <http://www.un.org/en/ga/about/background.shtml>

<sup>51</sup> Asgari Standart Kurallar, İlk Tespitler, m.1.

<sup>52</sup> Liefwaard, s.79, dn.295.



farklılıklar dikkate alınmaksızın Sözleşme tarafı bütün ülkeler tarafından uygulanması zorunlu bir bütün olduğunu belirtmiştir.<sup>53</sup>

Uluslararası insan hakları hukuku alanında bağlayıcı sözleşmelerin hazırlanıp devletlere kabul ettirilmesinde yaşanan sorunlar ve sosyal ve kültürel farklılıklar nedeniyle üzerinde tam bir uzlaşa sağlanamayan alanlarda bağlayıcı olmayan uluslararası hukuk belgelerine sıkça rastlanılmaktadır.<sup>54</sup> Hazırlanıp kabul edilme usullerinde de, başlangıç kısımları ve kaleme alınış şekillerinde de görülebileceği üzere bu belgeler bağlayıcı bir niteliğe sahip değildir. Ancak bazı Sözleşme organları ve mahkemelerin bu belgelerdeki hükümlerin uygulanmasını zorunlu görmesi nedeniyle belgeler, uygulamada pek çok bağlayıcı belgeden daha güçlü bir yaptırıma kavuşmaktadır.<sup>55</sup> Bu nedenle bu belgelerin bağlayıcı hale geldiklerinin savunulabileceği söylene de<sup>56</sup>, hukuken bağlayıcı olanın bu belgeler değil sözleşme organı ya da mahkemelerin yorumladıkları sözleşme olduğu açıktır. Dolayısıyla İnsan Hakları Komitesi'nin Kuralların uygulanmasını Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi m.10 açısından zorunlu görmesi nedeniyle Kurallar bağlayıcılık kazanmamakta, taraf devletler yalnızca ilgili sözleşme hükmü ve Komite yorumuyla bağlı kalmaktadır.<sup>57</sup>

Kurallar, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara değil yetişkinlere ilişkin olarak hazırlanmıştır. Kuralların başlangıç bölümünde çocukların kapatıldığı mekanların düzenlenmesinin amaçlanmadığı, ancak genel olarak uygulanabilecek hükümlerin yer aldığı birinci bölümün çocukların kapatıldığı mekanlar için de kullanılabileceği belirtilmiş<sup>58</sup> ve çocukların ilke olarak hapis cezası ile cezalandırılmamaları gerektiği hükmüne yer verilmiştir.<sup>59</sup> Bununla birlikte Kuralların iki yerinde özel olarak çocuklara ilişkin hüküm bulunmaktadır. Kuralların 45. maddesinde, Havana Kuralları madde 67'ye atıf

<sup>53</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 21*, Par.5.

<sup>54</sup> Philip Alston, Ryan Goodman, *International Human Rights: The Successor to International Human Rights in Context: Law, Politics and Morals*, Oxford University Press, Oxford, 2012, s.87.

<sup>55</sup> Alston, Goodman, s.87.

<sup>56</sup> Joseph, Castan, a.g.e., 317. Yazar burada İnsan Hakları Komitesi'nin Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi m.10'u yorumlarken Asgari Standart Kurallar'a atıf yapmasının, Kuralları Sözleşme hukuku seviyesine yükselttiği yorumunu yapmıştır.

<sup>57</sup> Liefwaard, s.78.

<sup>58</sup> Asgari Standart Kurallar, İlk Tesbitler, 4.1; Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin Kuralları) m.27.1'de, Asgari Standart Kurallar'ın kurumlara yerleştirilmiş tüm çocuklara ilgili olduğu sürece uygulanması gerektiği belirtilmiş, 27.2'de de Kuralların çocukların yaş, cinsiyet ve kişiliklerinin gerektirdiği ihtiyaçlarının karşılanabileceği şekilde aktarılması için gerekli çabanın gösterilmesi gereği üzerinde durulmuştur.

<sup>59</sup> Asgari Standart Kurallar, İlk Tesbitler, 4.2.

yapılarak, çocukların hücre hapsine tabi tutulamayacağı belirtilmiş, 60. maddede ise çocuk üzerinde çıplak arama ve beden boşluklarında arama uygulamalarından kaçınılması gereği düzenlenmiştir.

Görüldüğü gibi Kurallar, çocuklar için ayrıntılı düzenlemeler içermemekle birlikte kapatılma mekanlarının dizaynı ve özgürlüğünden yoksun bırakılanlara muamele konularında ortaya koyulan ilk uluslararası belgelerden olması ve Birleşmiş Milletler sistemi içerisindeki diğer belgelerin yorumlanmasında verilen önem nedeniyle konuyla ilgili en önemli belgelerden biridir.

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili başka bazı belgeler de bulunmakla birlikte, hepsini tek tek incelemek bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. İnsan Hakları Komitesi'nin yukarıda zikredilen genel yorumunda Sözleşme m.10'un yorumunda belirttiği belgeler olan; Herhangi Bir Biçimde Tutulan ya da Hapsedilen Kişilerin Korunmasına Dair Birleşmiş Milletler Temel Prensipleri, Emniyet Görevlileri İçin Davranış Kuralları, Mahkum ve Tutukluların İşkence ve Kötü Muameleden Korunmasında Sağlık Çalışanlarının Özellikle Doktorların Rolüne İlişkin Tıbbi Etik İlkeleri sayılabilir.<sup>60</sup>

### **C. İŞKENCE VE DİĞER ZALİMANE, İNSANLIK DIŞI YA DA KÜÇÜLTÜCÜ MUAMELE YA DA CEZAYA KARŞI BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMESİ**

İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da küçültücü muamele ya da ceza, uluslararası insan hakları hukukunda kesin ve herhangi bir istisna kabul etmeyen bir yasaktır. Bu yasak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve evrensel ve bölgesel bütün insan hakları sözleşmelerinde kendine yer bulmuştur.<sup>61</sup> Bunun yanında işkence yasağı, uluslararası hukukta tartışmasız bir biçimde *jus cogens*<sup>62</sup> niteliğinde bir kural olarak görülmektedir.<sup>63</sup>

<sup>60</sup> İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum 21, Par.5.

<sup>61</sup> Bu kapsamda Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 5. Maddesi'nin yanında Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 7. Maddesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 37(a). Maddesi, İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin 3. Maddesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. Maddesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin 5. Maddesi örnek verilebilir.

<sup>62</sup> Jus cogensin tanımı Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. Maddesinde yapılmış ve bu kurallara aykırı andlaşmaların geçersiz olacağı belirtilerek 71. Maddede de geçersizliğin sonuçları düzenlenmiş-

İşkence yasağının uluslararası toplumda kesin olarak kabul edilmesine rağmen işkence fiillerinin engellenmesi yolundaki çalışmalar zaman zaman zorluklarla karşılaşmış ve işkencenin tanımının bulunmaması, hangi fiillerin işkence olarak kabul edileceği tartışmalara neden olmuştur.<sup>64</sup> Bu nedenle 1975 yılında İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Maruz Kalan Herkesin Korunmasına Dair Bildirge kabul edilmiş<sup>65</sup>, ardından da İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi kabul edilip yürürlüğe girmiştir.<sup>66</sup>

Yukarıda bahsedildiği üzere, bütün insan hakları sözleşmelerinde kendine yer bulan işkence yasağına ilişkin sözleşmenin hazırlanma süreci, birkaç açıdan ciddi tartışmalara yol açmıştır. Bunlar kısaca; işkencenin tanımı, işkenceye ilişkin suçlarda yargı yetkisi, sözleşme organı olarak İşkenceye Karşı Komite'nin kurulması ve yetkileri ile taraf devletlerin yükümlülükleri olarak sayılabilir.<sup>67</sup> Sözleşme, bu alanlarda ciddi bir gelişme sayılabilecek bir şekilde hazırlanmış ve yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, işkencenin yoğun olarak yaşandığı mekanların düzenli denetimi gibi hususlar, insan hakları örgütlerinin amaçladığı düzeyde düzenlenememiştir. Bazı devletlerin Sözleşmeye üye olmasına engel olacağı kaygısıyla bu düzenlemeler, Sözleşme taslağı hazırlanırken,

---

tir. 53. Madde hükmü şöyledir; “Bir andlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.”

<sup>63</sup> İşkence yasağının jus cogens niteliği ve jus cogens kuralların uluslararası insan hakları ve insancıl hukuktaki niteliğine ilişkin olarak bkz. Erika de Wet, “The Prohibition of Torture as an International Norm of Jus Cogens and Its Implications for National and Customary Law”, *European Journal of International Law*, 15. C, S.1, 2004, ss., 97-121.

<sup>64</sup> Gemalmaz, Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 6.B., 2007, Legal Yayıncılık, s.643.

<sup>65</sup> Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 09.12.1975 tarih ve 3452(XXX) kararı. Esasında Bildirge ile aynı gün kabul edilen 3453(XXX) kararıyla Genel Kurul, İnsan Hakları Komisyonu'ndan işkence sorunu ve Bildirge'ye riayet edilmesini sağlamak üzere gerekli adımlarla ilgili çalışmasını istemiştir. 08.12.1977 tarihinde kabul edilen 32/62 sayılı kararda ise İnsan Hakları Komisyonu'ndan işkenceye karşı bir sözleşme taslağı hazırlamasını istenmiştir. Bu sürecin sonunda kabul edilen taslak, Genel Kurul tarafından kabul edilip imzaya açılarak sözleşme halini almıştır.

<sup>66</sup> Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10.12.1984 tarih ve 39/46 sayılı kararıyla kabul edilip 26.06.1987'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi, bir beyan ve bir çekinceyle 25.01.1988'de imzalayıp 21.04.1988'de onaylamıştır. R.G. 29.04.1988, 19799.

<sup>67</sup> Hans Danelius, *Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Introductory Note*, United Nations Office of Legal Affairs, <http://legal.un.org/avl/ha/catcidtp/catcidtp.html>.

Sözleşmenin kabulünden sonra tartışılmak üzere dışarıda bırakılmıştır.<sup>68</sup> Bu minvalde kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı yerlere ulusal ve uluslararası bağımsız kuruluşların düzenli ziyaretlerde bulunmasına ilişkin düzenlemeler<sup>69</sup> 2006'da yürürlüğe giren Ek İhtiyari Protokol'de düzenlenmiştir.<sup>70</sup>

İşkence yasağı özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilere mahsus bir yasak olmamakla birlikte, düzenlemenin alanına giren uygulamaların çoğunlukla kapatılma mekanlarında gerçekleştiği ve koruma ve denetleme mekanizmalarının özellikle bu alanlarda önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bunun yanında özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların zayıf ve korunma ihtiyacı altında bireyler olması da, işkence ve insanlık dışı muamele yasağı ve bu konudaki denetimleri özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar için özel öneme sahip bir korunma mekanizması yapmaktadır.<sup>71</sup> Zira bu yasağın kapsamında değerlendirilen, hücre hapsi, tecrit ve bedensel ceza gibi fiiller çocuklar üzerinde hala uygulanabilmekte ve devletlerin kendi içindeki denetim mekanizmaları bu uygulamaların engellenmesi ve ortaya çıkarılmasında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle uluslararası mekanizmaların çocukların özgürlüğünden yoksun bırakıldıkları alanları denetimi, bu alanlarda meydana gelen olayların aydınlatılmasında hayati öneme sahiptir.<sup>72</sup> Bu nedenle Alt Komitenin çalışmaları, Komitenin oluşturduğu koruma mekanizmasının tamamlayıcı bir parçası olması nedeniyle oldukça önemlidir.<sup>73</sup>

<sup>68</sup> Kosta Rika temsilcisi tarafından İnsan Hakları Konseyi'ne sunulan protokol taslağı, talep edildiği üzere Sözleşmenin kabulünden sonra gündeme alınmıştır. Taslak metni için; UN.Doc. E/CN.4/1409

<sup>69</sup> Protokolün amacı, ilk maddesinde şöyle açıklanmıştır; "İşbu Protokol'ün amacı, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya küçültücü muamele ya da cezayı önlemek üzere, uluslararası ve ulusal bağımsız kuruluşların, kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı yerlere düzenli ziyaretler yapacağı bir sistem kurmaktır."

<sup>70</sup> Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 18.12.2002'de 57/199 sayılı kararıyla kabul ettiği protokol, 22.06.2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Protokolü 14.09.2005'te imzalayıp 15.06.2011'de onaylamıştır. R.G. 05.07.2011, 27985(Mükerrer). Protokolle kurulan İşkenceyi Önleme Alt Komisyonu, Türkiye'ye ilk ziyaretini 6-9 Ekim 2015'te gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları mekanların incelenmesi amacıyla değil, ulusal önleme mekanizmalarına tavsiyelerde bulunup teknik destek vermek amacıyla, Ek Protokol m.11/2 uyarınca yaptığı, yalnızca ulusal önleme mekanizmalarıyla görüş alışverişinin yapıldığı bir ziyarettir. Alt Komitenin ziyarete ilişkin hazırladığı rapor henüz yayınlanmamıştır.

<sup>71</sup> Liefwaard, a.g.e., s. 233.

<sup>72</sup> Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Alt Komitesi'ni kuran Ek Protokol ve Alt Komitenin göreviyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Debra Long ve Nicolas Boeglin Naumovic, *Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşmenin Seçmeli Protokolü: İşkenceyi Önleme Kılavuzu*, (çev.) Elif Şimşek, Ankara, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 2007.

<sup>73</sup> Aşağıda Avrupa sisteminde göreceğimiz üzere, AIHM ve Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin çalışmaları, BM sisteminde İşkenceye Karşı Komite ve Alt Komitenin durumuna benzer biçimde birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

## II. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların insan haklarından, yaş ve statülerinden kaynaklanan ihtiyaç ve hakların dikkate alınmasıyla birlikte, diğer insanlarla eşit bir biçimde yararlanmalarını ve bu haklarını talep edebilecek yasal yollara sahip olmasını bağlayıcı olarak düzenleyen ilk ve tek uluslararası sözleşmedir. Özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklar açısından da, hem özgürlükten yoksun bırakma şartları ve bu durumdaki çocuklarla ilgili özel düzenlemeler, hem de sözleşmenin yorumunda temel alınacak ilkelerle hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin önemi göz önüne alınarak, ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

### A. Hazırlanma ve Kabul Edilme Süreci

Çocuk haklarına ilişkin ayrı bir sözleşme fikri, 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi hazırlanma sürecinde ortaya çıkmış, ancak tartışmaya katılan devletlerin çoğu tarafından reddedilmiştir.<sup>74</sup> Bunun nedeni çocuğun hak sahibi bir özne olarak değil, korunmaya muhtaç bir grubun parçası olarak görülmesidir. Dönemin anlayışı, devletlerin çocuklara müşfik bir ebeveyn gibi yaklaşması gerektiği ve çocuğun korunması için gerekli uygulamaları, çocuğun hakkı olduğu için değil, korunmaya muhtaç olduğu için sağlaması gerektiği ve bu amaca hangi yolla ulaşacağını devletin kendisinin belirleyeceği yönündedir. Bu anlayışa sahip refah modelinin en güçlü dönemini yaşadığı yıllarda, konuya çocuk hakları paradigmasından yaklaşan sözleşme fikri destekçi bulamamıştır.

Sözleşme hazırlanması görüşünün tekrar ortaya çıkması için, refah modeli uygulamalarına karşı ortaya çıkan itirazların yükseldiği, çocukların özel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için uluslararası standartların oluşturulup devletlerin bu alanda istedikleri gibi hareket etmelerinin önlenmesi gerektiği yönünde görüşlerin güçlendiği 1970'li yılların sonuna gelinmesi gerekmiştir.<sup>75</sup> Yine bu yıllarda güçlenen, özel ihtiyaç sahibi grupların korunmasında genel insan hakları sözleşmelerinin yetersiz kaldığına dair görüş, çocuk haklarına ilişkin ayrı bir evrensel sözleşme hazırlanmasına önyak olmuştur.

<sup>74</sup> *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child*, a.g.e., s.4.

<sup>75</sup> Sözleşmeye ilişkin ilk talep Polonya temsilcisinin İnsan Hakları Bölüm Direktörü'ne mektubuyla yapılmıştır. (E/CN.4/1284, 18.01.1978) 07.02.1978 tarihli oturumda Polonya bir de sözleşme taslağı sunmuştur.(E/CN.4/L.1366)

Çocuk Hakları Sözleşmesi, bu tartışma sürecinde uzun süren hazırlık çalışmalarının ardından,<sup>76</sup> 20.11.1989 tarihinde, Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 30. yılında kabul edilmiştir.<sup>77</sup> Kabulünün ardından 20 ülkenin onaylamasıyla 02.09.1990'da yürürlüğe giren Sözleşme, günümüzde 196 tarafla<sup>78</sup> en fazla taraf devlete sahiptir ve 'evrensel sözleşme' ifadesine en çok uyan sözleşmedir.<sup>79</sup>

Türkiye Sözleşmeyi 14.09.1990 tarihinde imzalamış, 09.12.1994'te kabul edilen uygun bulma kanununun ardından 23.12.1994 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun 94/6423 sayılı kararıyla bir çekinceyle<sup>80</sup> onaylamıştır. Onay belgesinin 04.04.1995 tarihinde de po edilmesini takiben bir ay sonra, yani 04.05.1995 tarihinde Sözleşme Türkiye açısından yürürlük kazanmıştır.<sup>81</sup>

## B. Genel İlkeleri ve Çocuk Hakları Açısından Önemi

Çocuk Hakları Sözleşmesi, hem klasik haklar hem de ekonomik ve sosyal hakları düzenleyen, diğer insan hakları sözleşmelerinden farklı olarak bütüncül bir sözleşmedir.<sup>82</sup> Hazırlandığı dönemde, hem çocukların insan hakları öznesi olarak kabul edilmesi, hem de korunmaya muhtaç yapılarının göz önünde tutulması için çaba harcanmıştır. Çocuğa yaklaşımları temelden farklı olan devletlerin katılımını sağlamak için Sözleşmeye, çocuğun yararına ve Sözleşme hükümlerine aykırı olmamak şartıyla değişik yak-

<sup>76</sup> Esasında bir üst dipnotta belirtilen sözleşme hazırlama fikri, sözleşmenin Uluslararası Çocuk Yılı ilan edilen 1979 yılında kabul edilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak büyük ölçüde Çocuk Hakları Bildirgesi'nin tekrarı niteliğinde olan ve bir koruma mekanizması da öngörmeyen bu taslak üzerinde yapılan çalışmalar, düşünüldüğünden 10 yıl fazla sürmüş ve Sözleşmenin kabulü Çocuk Hakları Bildirgesi'nin kabulünün 30. Yılı olan 1989 yılında mümkün olabilmıştır. *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child*, a.g.e., s.31.

<sup>77</sup> Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, a.g.e., s.594.

<sup>78</sup> Güney Sudan ve Somali'nin 2015 yılında Sözleşmeyi onaylaması ile ABD dışındaki bütün Birleşmiş Milletler üyeleri sözleşmeye taraf hale gelmiştir. ABD ise 16.02.1995 tarihinde Sözleşmeyi imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler üyesi olmamakla birlikte Cook Adaları, Vatikan, Niue ve Filistin de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından sözleşme imzalama kapasitesine sahip oldukları kabul edildiğinden Sözleşmeye taraf olmuş durumdadırlar. <http://indicators.ohchr.org/>

<sup>79</sup> Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s.594.

<sup>80</sup> Çekince metni: "Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini, TC. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." RG, 27.01.1995, s.22184.

<sup>81</sup> Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, a.g.e., s.598.

<sup>82</sup> Abramson, a.g.e., s.16.

laşımların uygulanabileceği bir yapı kazandırılmıştır. Bu açıdan Sözleşmenin getirdiği en büyük yeniliklerden birinin ‘çocuğun yüksek yararı’ ilkesi<sup>83</sup> olduğu söylenebilir.<sup>84</sup>

Sözleşme madde 3’te düzenlenen<sup>85</sup> çocuğun yüksek yararı ilkesi, Sözleşmenin genel ilkelerinden biridir.<sup>86</sup> Sözleşme, çocuğun refahına ilişkin kamu veya özel kişiler/kurumlara ait sosyal kurumların, mahkemelerin, idarenin ve kanun koyucunun çocuğu ilgilendiren her hareketinde çocuğun yüksek yararının dikkate alınmasını gerektirmektedir.<sup>87</sup> Belirtmek gerekir ki bu ilke, Sözleşmede belirlenen hakların sınırlanmasını meşrulaştırmak için kullanılamaz.<sup>88</sup> Zira Komiteye göre, “bir yetişkinin, yüksek yararı-

<sup>83</sup> İlkenin İngilizce orijinali ‘the best interests of the child’dır. Resmi Türkçe çeviride çocuğun yüksek yararı şeklinde çevrilmiş olan ilke, başka şekillerde de çevrilebilmektedir. Örneğin Gemalmaz ilkeyi, ‘çocuğun en yüksek derecede menfaati’ şeklinde çevirmektedir ve bu çeviri, İngilizce metnin bire bir çevirisi açısından daha uygun görülmektedir. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, a.g.e., s.600. Ancak hem resmi çevirinin kullandığı tabir olması, hem de literatürün büyük oranda bu çeviriyi kullanması nedeniyle ‘çocuğun yüksek yararı’ ifadesi kullanılacaktır.

<sup>84</sup> İlke esasında 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi m.2’de ilk olarak yer almış, ayrıca 1979 Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nde iki maddede (aile eğitimiyle ilgili m.5 ile evlilik ve ailevi ilişkilerle ilgili m.16) kendine yer bulmuştur. Diğer yandan ilke Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nde düzenlenmemiş olmakla birlikte, İnsan Hakları Komitesi ayrılma ve boşanma hususlarında en önemli ilke olarak çocuğun yüksek yararı ilkesini görmüştür. İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 17*, Par.6) Bu bağlamda ilkenin ilk kez ortaya çıkışı Çocuk Hakları Sözleşmesi ile olmamakla birlikte, Sözleşmenin yorumunda yararlanılacak temel ilkelerden biri oluşu Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin getirdiği bir yeniliktir.

<sup>85</sup> Madde 3

1. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yüksek yararı temel düşüncedir
2. Taraf devletler, çocuğun anne babasının vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.
3. Taraf devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların; hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.

Sözleşmenin İngilizce orijinal metninde ilk fıkranın son kısmı ‘the best interests of the child shall be a primary consideration’ şeklindedir. Resmi Türkçe çeviride bu kısım ‘çocuğun yararı temel düşüncedir’ şeklinde yer almıştır. Ancak bu çeviri, Sözleşmenin kullandığı özenle seçilmiş terminolojiyi yansıtmamaktadır. Sözleşmenin hazırlık çalışmaları sırasında uzun bir tartışma sonucunda ‘paramount consideration’ ya da ‘the primary consideration’ gibi tekliflerin reddedilmesi ile kabul edilen ‘a primary consideration’ ifadesi diğer ifadelerden farklı olarak, ilkenin çocuğun veya başkalarının haklarını etkileyebilecek şekilde tek temel düşünce olmasının önüne geçmek için seçilmiştir. Michael Freeman, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child: Article 3 The Best Interest of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2007, s.60.

<sup>86</sup> Komitenin yorumuna göre Sözleşmenin dört maddesi genel ilke niteliğindedir. Sözleşmenin bütüncül bir yaklaşımla hayata geçirilmesi gerektiğini belirten ve bu bağlamda herhangi bir hakkın diğerine hiyerarşik üstünlüğü olmadığına vurgu yapan Komite, madde 2’deki ayrımcılık yasağı, madde 3’teki yüksek yarar ilkesi, madde 6’daki çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı ve son olarak madde 12’deki görüşlerine saygı gösterilmesi hakkının bütün Sözleşmenin uygulanmasında temel alınacak genel ilkeler olduğu görüşündedir. Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 5*, Par.12.

<sup>87</sup> Bu konuda ayrıntılı açıklama için bkz. Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 14*, Par.25-31

<sup>88</sup> Rachel Hodgkin, Peter Newell, *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, 3. Baskı, 2007, s.35.

nın ne olduğuna ilişkin kararı, çocuğun Sözleşmede düzenlenen bütün haklarına saygı gösterilmesi gereğini ortadan kaldırmaz.”<sup>89</sup> Ayrıca Komite, Sözleşmedeki haklar arasında bir hiyerarşi görmemiş ve bütün hakların çocuğun yüksek yararı kapsamında olduğunu belirtmiştir.<sup>90</sup> Komite çocuğun yüksek yararını önemli bir hak, temel bir yorum ilkesi ve bir usul kuralı olmak üzere üç açıdan ele almaktadır. Bu bakımdan, hem ilgili kamusal ve özel kişi/organlar nezdinde ileri sürülebilecek bir hak, hem de diğer hakların yorumlanmasında kullanılacak bir yorum ilkesi olan çocuğun yüksek yararı, çocuk idari ve yargısal makamlar önüne geldiğinde de, çocuğun bu süreçten en az etkiyle ayrılması yönünde ek güvenceler sağlanmasını gerektiren bir usul kuralı olarak görülmelidir.<sup>91</sup>

İlke, Sözleşmenin 3. maddesindeki genel düzenlemenin dışında pek çok hakkın düzenlenmesinde de özel olarak kendine yer bulmuştur. Bunlar, ileride ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların yetişkinlerden ayrılması hükmünün (m.37) yanında, çocuğun ailesinden ayrılması (m.9), ailevi yükümlülükler (m.18), aile ortamından mahrum kalma (m.20), evlat edinme (m.21) ve mahkemelerde çocuğun dinlenmesi sırasında ebeveynlerinin bulunması (m.40) düzenlemeleridir.

Çocuğun yüksek yararı ilkesi, yukarıda açıklandığı üzere Sözleşmenin yorumunda temel bir ilke olmanın yanında, taraf devletleri yürürlüğe koydukları düzenlemeler ve gerçekleştirdikleri uygulamaların çocuğun hak ve menfaatlerini ne düzeyde etkilediğini dikkate almaya ve buna göre aktif tedbir almaya zorunlu tutan bir ilkedir. Çocuk Hakları Komitesi de konuya ilişkin genel yorumunda, ilkenin çocuğu ilgilendiren bütün uygulamalarda dikkate alınması gerektiğini belirtmiş ve bunu şöyle açıklamıştır;

“İlke; hükümet, parlamento ve yargı tarafından aktif tedbirler alınmasını gerektirmektedir. Kanun koyucu, idari ve yargısal bütün organ veya kurumlar, kendi karar veya hareketlerinden, örneğin, doğrudan çocuklarla ilgili olanların yanında çocuklara dolaylı etkisi olan, mevcut veya teklif edilen bir kanun veya idari düzenleyici işlem ya da idari işlem veya hareket yahut yargısal karardan, çocukların hak ve menfaatlerinin

<sup>89</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 13*, Par.61.

<sup>90</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 14*, Par.4.

<sup>91</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 14*, Par.6.



nasıl etkilendiği veya etkileneceğini göz önünde tutarak yüksek yarar ilkesini uygulamak zorundadırlar.”<sup>92</sup>

Belirtmek gerekir ki, çocuğun yüksek yararı ilkesi belirsiz bir ilkedir.<sup>93</sup> Uygulamada baskın ideolojilerin, kişisel veya toplumsal bazı önyargı ya da bakış açılarının çocuk hakkındaki kararlarda etkili olmasının bir mazereti olarak kullanılması mümkündür.<sup>94</sup> Ancak Sözleşmeyi hazırlayan uzman grubun, Sözleşmeye daha fazla ülkenin taraf olmasını sağlamak amacıyla bu terminolojiyi bilinçli olarak kullandığı söylenmelidir.<sup>95</sup>

Çocuğun yüksek yararı ilkesine uygun hareketin belirlenmesinde, Sözleşmenin bir diğer genel ilkesi olan çocuğun görüşlerine saygı gösterilmesi ilkesine de uyulmalıdır. Sözleşme, çocuğun menfaatlerinin belirlenmesini münhasıran yetişkinlere bırakan paternalist bir yapıya sahip değildir. Çocuk Hakları Komitesi bu hususta;

“İki madde tamamlayıcı niteliktedir: birincisi çocuğun yüksek yararının gerçekleştirilmesini hedeflerken ikincisi çocuk veya çocukların görüşlerinin alınması ve kendisini etkileyen, kendi yüksek yararının belirlenmesi dahil tüm konulara katılabilmesi için bir yöntem sunar. Madde 3 paragraf 1, madde 12’nin gerekliliklerinin yerine getirilmesi durumunda doğru bir şekilde uygulanamaz. Aynı şekilde madde 3 paragraf 1 yaşamlarını etkileyecek tüm kararlarda çocukların temel rolünü vurgulayarak madde 12’nin işlevselliğini pekiştirir.”<sup>96</sup>

şeklinde görüş bildirmiştir.

Kendisini ilgilendiren meselelerde çocuğun görüşünün alınması çocuğun yüksek yararının belirlenmesiyle sınırlı değildir. Sözleşmenin 12. maddesinde düzenlenen ve Komite tarafından Sözleşmenin genel ilkelerinden biri olarak kabul edilen çocuğun görüşlerine saygı gösterilmesi ilkesi<sup>97</sup>, çocukları ilgilendiren konularda mutlaka dikkate

<sup>92</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 5*, P.12; Aynı yönde, Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 14*, Par.14.

<sup>93</sup> Freeman, a.g.e., s.41.

<sup>94</sup> Freeman, a.g.e., s.2

<sup>95</sup> Konuyla ilgili hazırlık çalışmalarındaki taslak ve tartışmalar için bkz. Freeman, a.g.e., s.26.

<sup>96</sup> Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14, Par. 43.

<sup>97</sup> Çocuk Hakları Sözleşmesi m.12;

1. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

alınmalıdır. Bu hüküm, çocukları ilgilendiren konularda münhasıran çocukların karar vermesini düzenlememekle birlikte, çocukların ayırtım gücü ve görüşlerini ifade edebilme yetenekleri de dikkate alınarak, görüşlerine değer verilmesi ve kendileriyle ilgili kararların alınması ve değiştirilmesinde etkili olabilmelerini ifade etmektedir.<sup>98</sup> Bu yolda kendilerini etkileyen idari ve yargısal aktivitelerde olduğu kadar, okullarda ve hatta ailede çocukların görüşlerinin alınması ve bunlara değer verilmesi gerektiğini belirten Komite, bu hakkın hayata geçirilmesi için taraf devletlere toplumsal eğitim verilmesini tavsiye etmiş; hakkın bir diğer boyutu olan çocuk organizasyonları ve girişimlerinin durumunun da kendisine verilen raporlarda yer bulmasını istemiştir.<sup>99</sup>

Sözleşme metninde yer alan ‘kendi görüşlerini oluşturmaya muktedir’ ifadesinin sınırlandırıcı bir ifade olmadığı belirtilmelidir. Küçük çocuklar da, kendi pencerelerinden içinde buldukları dünyayı yorumlama yeteneğine bir ölçüde sahiptir. Dolayısıyla çok küçük çocukların da kendilerini etkileyen kararlarda söz sahibi olmaları gerekmektedir. Bu konuda Komitenin görüşü şöyledir;

“Erken çocukluğun yetişkinlik statüsüne doğru evrilen gelişmemiş bireyin sosyal entegrasyon dönemi olarak görüldüğü geleneksel inanıştan ayrılmak gereklidir. Sözleşme, çok küçükler dahil çocukların kendi haklarına sahip bireyler olarak saygı görmelelerini gerektirmektedir. Küçük çocuklar aile, topluluk ve toplumların, kendi ilgi, menfaat ve bakış açıları bulunan aktif birer üyesi olarak kabul edilmelidir.”<sup>100</sup>

Görüldüğü gibi yüksek yararı korunan ve kendisini ilgilendiren kararlarda söz hakkı tanınan çocuğun, yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı da Komiteye göre Sözleşmenin genel ilkelerinden biri olan 6. maddede düzenlenmiştir.<sup>101</sup> İki fıkradan oluşan

---

2. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

<sup>98</sup> İlkenin, Sözleşmenin 13. Maddesinde yer bulan ifade özgürlüğünden farkı, 12. Maddenin salt çocuğun görüşünün alınmasıyla ilgili olmayıp, çocuğun görüşünün alınacak kararlarda ve uygulamalarda dikkate alınması gereğini düzenlemesindedir. Dolayısıyla çocuğun görüşlerinin göstermelik bir şekilde alınıp bu görüşün karar mekanizmalarınca göz önünde bulundurulmaması Sözleşmenin ihlali niteliğinde olacaktır. *The Manual on Human Rights Reporting Under Six Major International Human Rights Instruments*, United Nations Publication, Cenevre, 1997, s.428. Bu durumda, çocuğun görüşünün alınması gereken durumlarda çocuğun görüşünün aksine karar verilmesi halinde neden çocuğun görüşüne uygun karar verilmediği gerekçelendirilmelidir. Aksi halde çocuğun görüşüne değer verilmediği söylenebilir.

<sup>99</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 12*, Par.5.

<sup>100</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 7*, Par.5.

<sup>101</sup> Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 6;

1. Taraf devletler her çocuğun yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

maddenin ilk fıkrası, diğer insan hakları sözleşmelerinde de korunan biçimde çocuğun yaşam hakkını koruma altına almaktadır. İkinci fıkra ise Sözleşmeye özgü olarak, çocuğun hayatta kalma ve kendini geliştirme hakkını düzenlemektedir. Bu hakkın aktif bir biçimde tanınması, Sözleşmenin hayata geçirilmesi için hayati öneme sahiptir, zira Sözleşmenin ana amaçlarından biri çocukların sağlıklı bir aile ve toplum ortamında gelişimini sağlayabilmesidir. Bu bakımdan 6. madde, Sözleşme bir bütün olarak yorumlandığında ciddi bir yapı taşıdır, zira Sözleşmede düzenlenen hakların büyük kısmı aynı zamanda 6. maddedeki hayat kalma ve kendini geliştirme hakkı kapsamındadır.

Komite, çocuğun yaşam hakkı ile hayatta kalma ve kendini geliştirme hakkını bir bütün olarak görmektedir. Yaşam hakkı, hamilelik döneminden itibaren<sup>102</sup> çocuğun karşılaşabileceği risklerin önlenmesi, yeterli ve doğru beslenmesi, hastalıklara karşı korunması gibi pek çok pozitif yükümlülük getirmektedir.<sup>103</sup> Bu açıdan yaşam hakkının korunmasının devletlere temelde negatif bir yükümlülük getirdiği görüşü, çocuklar açısından geçerli değildir.<sup>104 105</sup>

Maddenin ikinci fıkrasında düzenlenen çocuğun kendini geliştirme hakkı, yalnızca çocuğun yetişkinliğe hazırlanışını ifade etmez. Bu hak, çocuğun içinde bulunduğu statü ve zamanda kendisini geliştirebilecek şartlara sahip olmasına ilişkindir.<sup>106</sup> Bu hakkın Sözleşmenin tamamını kapsayacak bir kapsamda olduğu kabul edilebilir. Çocuğun

---

2. Taraf devletler çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.<sup>102</sup> Çocuk Hakları Sözleşmesi, 18 yaşından küçük herkesin çocuk sayılacağını belirttiği ilk maddesinde hayatın başladığı ana dair herhangi bir düzenleme getirmemiştir. Bununla birlikte Sözleşmeyi hazırlayan çalışma grubu, çocuğun doğumdan önce de hukuki korunmaya hakkı olduğu beyanını hazırlık çalışmalarına ilişkin belgeye eklemiş, ancak bu ifade ile 1. Maddenin yorumunda esas alınmayı amaçlamadığını belirtmiştir. İnsan Hakları Komisyonu, *Question of a Convention on the Rights of the Child: Report of the Working Group on a Draft Convention on the Rights of the Child*, 02.03.1989, E/CN.4/1989/48, Par.43. Dolayısıyla Sözleşme, aile planlaması ve kürtaj konularını taraf devletlere bırakmıştır. Komite de, aile planlaması ve kürtaj konularını düzenlemenin taraf devletlerin yetkisinde olduğunu tekrar etmiş, ancak özellikle tecavüz ve ensest mağduru çocukların hamileliklerinin sonlandırılması hususuna dikkat çekmiştir. Çocuk Hakları Komitesi, *Palau*, 21.02.2001, CRC/C/15/Add149, Par.46-47. Komitenin dikkati çektiği bir başka husus da, cinsiyete dayalı seçici kürtaj, bir aile planlaması yolu olarak kürtaj ve uzman tıbbi yardım alınmadan yapılan kürtaja dikkat edilmesi ve yüksek kürtaj oranlarının düşürülmesi için tedbirler alınmasıdır. Çocuk Hakları Komitesi, *Hindistan*, 26.02.2004, CRC/C/15/Add.228, Par.33-34. Sonuç olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kürtaj hususunu taraf devletlere bırakmakla birlikte, çocuk annelerin yaşam ve gelişim hakkına riayet edilmesi gerektiği ve kürtajın yaygın olarak kullanılmasının önlenmesinin Sözleşmeye daha uygun bir uygulama olacağı açıktır.

<sup>103</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 6*, Par. 5; Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 7*, Par. 10.

<sup>104</sup> *Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi ile Türk Hukuk Mevzuatı Karşılaştırmalı Analizi: Yönetici Özeti*, s.13.

<sup>105</sup> Ölüm cezası, Sözleşmenin 37. Maddesinde özel olarak düzenlendiğinden ilgili bölümde ele alınacaktır.

<sup>106</sup> Hodgkin, Newell, a.g.e., s.93.

gelişiminin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini belirten Komite, bu hakkın hayata geçirilebilmesinin Sözleşmenin bir bütün olarak uygulanmasına bağlı olduğu görüşündedir.<sup>107</sup>

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin genel ilkelerinden kabul edilen son hüküm, madde 2'de<sup>108</sup> düzenlenen ayrımcılık yasağıdır. Sözleşmede tanınan haklardan bütün çocukların ayrımcılığa tabi tutulmaksızın yararlanmasını amaçlayan düzenleme ile devletler, yetki alanında olan çocuklara karşı ayrımcılık yapmama taahhüdünde bulunmuşlardır. Yasak Sözleşmede, belli başlı ayrımcılık şekilleri sayılmak suretiyle, sınırlayıcı olmayan bir biçimde düzenlenmiştir.<sup>109</sup> Dolayısıyla Sözleşmede yazılmayan bir statüye dayanılarak yapılan ayrımcılıklar da Sözleşme kapsamında korunmuştur.<sup>110</sup> Ancak belirtmek gerekir ki ayrımcılık yasağı, bütün çocukların birebir aynı uygulamalara tabi kılınması gibi bir anlama gelmez. Çocuk haklarının hayata geçirilmesi, çocuğun yaşı, olgunluk düzeyi, özel koruma gerektiren bir statüde olup olmaması gibi nedenlerle farklı uygulamalar gerektirmektedir.<sup>111</sup>

Ayrımcılık yasağının yasal düzenlemelerde kendine yer bulması önemli olmakla birlikte, yasağın hayata geçirilmesi devletin aktif yükümlülüğü olarak göze çarpmaktadır. Maddede kullanılan 'tanır ve taahhüt ederler' ifadesinden anlaşılacağı gibi, ayrımcılık yasağının tanınmasının yanında ayrımcılığın önlenmesi adına pozitif önlemler almak da devletin görevidir.<sup>112</sup>

---

<sup>107</sup> Hodgkin, Newell, a.g.e., s.93.

<sup>108</sup> Madde 2

1. Taraf devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

2. Taraf devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayrıma veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.

<sup>109</sup> Emine Akyüz, "Çocuk Hukukunun Gelişimi ve Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi", yh. Aydın Gülan, Mustafa Ruhi Şirin, Memduh Cemil Şirin, *I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi: Yetişkin Bildirileri Kitabı*, 2.C, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s.33.

<sup>110</sup> Sözleşmede yer almayıp Komitenin ayrımcılık yasağı kapsamında gördüğü ayrımcılık örnekleri için bkz. Hodgkin, Newell, a.g.e., s.24-25

<sup>111</sup> A. Glenn Mower Jr., *The Convention on the Rights of the Child: International Law Support for Children*, Greenwood Press, Westport, 1997 s.25; Hodgkin, Newell, a.g.e., s.27.

<sup>112</sup> Hodgkin, Newell, a.g.e., s.21.

## C. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar ve Madde 37

Sözleşmenin 37. maddesi<sup>113</sup> işkence, ölüm cezası ve ömür boyu hapis cezası yasağı ile özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ayrılmıştır. Çalışmanın konusu ve kapsamı açısından ilk bentte yer alan işkence yasağı ile ölüm cezası ve ömür boyu hapis cezası yasaklarına kısaca değinilecek ve ardından takip eden bentlerde düzenlenen özgürlükten yoksun bırakma ve özgürlüğünden yoksun bırakılanların hakları konularına geçilecektir.

### 1. İşkence ile Ölüm Cezası ve Ömür Boyu Hapis Cezası Yasağı

İşkence yasağı, yukarıda incelendiği üzere jus cogens niteliğinde bir uluslararası hukuk normudur. Normun koruma alanına çocukların da girdiğine şüphe yoktur. Sözleşme madde 37’de ‘işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulmayacaktır’ hükmü getirilerek yasak ayrıca vurgulanmıştır. Bu konu, bir uluslararası hukuk normu olarak yukarıda tartışılmış olduğundan ayrıca bir açıklamaya gerek görülmemektedir.

Burada tartışılması gereken ve ülkemiz dahil dünyanın pek çok yerinde devam eden sorun bedensel cezalardır.<sup>114</sup> Komiteye göre Sözleşme madde 19, 28/2 ve 37 hükümleri birlikte okunduğunda herhangi bir nedenle çocuğun fiziksel şiddete maruz kalması Sözleşmeye aykırıdır.<sup>115</sup> Taraf devletler bu konuda, bedensel cezayı mevzuatlarından çıkarıp bu tür uygulamaları cezalandırmakla kalmayıp, aile, okul ve benzeri kurum-

<sup>113</sup> Madde 37 – Taraf devletler aşağıdaki hususları sağlarlar:

- Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulmayacaktır. Onsekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir.
- Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanıp alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır.
- Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.
- Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.

<sup>114</sup> “Komite “bedene yönelik” veya “fiziksel” cezalandırmayı, fiziksel bir gücün kullanıldığı ve ne kadar hafif olursa olsun çocuğa acı verme veya çocukta rahatsızlık yaratma amacını taşıyan her tür ceza biçiminde tanımlamaktadır. Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 8*, Par.11.

<sup>115</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 8*, Par.18,19.

larda bedensel ceza uygulanmasının önüne geçmekle yükümlüdür. Bu konuda etkili şikayet ve soruşturma metotları geliştirilmeli ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Türkiye örneğinde; 743 sayılı Medeni Kanun'da yer alan 'tedip hakkı' içerisinde bir ölçüye kadar bedensel cezanın da bulunduğu, ancak aşırıya kaçılmaması gerektiği görüşü hakimdi. Ancak 2002 yılında kabul edilen 4721 sayılı Medeni Kanun'da tedip hakkı benzeri bir düzenlemeye yer verilmemiş, bu sayede Kanun'daki velayet hakkı içerisinde bedensel ceza yer almamıştır. Ancak 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu madde 232/2'de yer alan "İdaresi altında bulunan veya büyütme, okutmak, bakmak, muhafaza etmek veya bir meslek veya sanat öğretmekle yükümlü olduğu kişi üzerinde, sahibi bulunduğu terbiye hakkından doğan disiplin yetkisini kötüye kullanan kişiye, bir yıla kadar hapis cezası verilir." hükmü, hukuk düzenimizde hala tedip hakkının yer aldığı yorumlarına neden olmaktadır.<sup>116</sup> Bu yoruma göre disiplin yetkisi içerisinde kalan fiiller 'hakkın kullanılması' çerçevesinde hukuka uygun hale gelecektir Ancak bedensel cezanın tedip hakkı içerisinde yer aldığı artık kabul edilemez bir görüştür. Anayasa madde 41'de 2010 yılında yapılan değişiklikle kabul edilen 3. fıkra hükmü "Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır." şeklindedir ve kanunların Anayasa'ya uygun şekilde yorumlanması gerekliliği düşünüldüğünde bir şiddet biçimi olan bedensel cezanın hukuk düzenimizce kabul edilmesi mümkün değildir. Yine, ülkemizin taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi de bedensel cezanın kesinlikle yasaklanmasını gerektirmektedir.<sup>117</sup> Dolayısıyla, TCK madde 232/2 kapsamındaki disiplin yetkisi içerisine bedensel cezanın girmediği, bu nedenle de bedensel ceza uygulayan sorumluların kötü muamele suçunun oluşup oluşmadığı tartışmaları bir yana bırakılarak ceza kanunlarındaki diğer suçlardan sorumlu tutulmaları gerekmektedir.

On sekiz yaşından küçükler için idam cezasının yasaklanması hükmü, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden önce Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi madde 6/5'te yer almıştır.<sup>118</sup> Çocuk Hakları Sözleşmesi de, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne ben-

<sup>116</sup> Bu konudaki görüşler ve eleştirisi için bkz. Zafer, Hamide, "Kötü Muamele Suçu (TCK m.232) (Aynı Konutta Birlikte Yaşayan Birine Kötü Muamele ve Terbiye Hakkından Doğan Disiplin Yetkisinin Kötüye Kullanılması)", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1. C, 2009/1, ss.119-175.

<sup>117</sup> Aynı şekilde İnsan Hakları Komitesi de, bedensel cezanın özellikle çocuklar açısından uygulanmasını işkence yasağı kapsamında görmektedir. İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 20*, Par.5.

<sup>118</sup> Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi madde 6/5:

Yaşı on sekizden küçük olan kimselere işledikleri suçlardan dolayı ölüm cezası verilemez, hamile kadınların ölüm cezaları infaz edilemez.

zer biçimde ‘onsekiz yaşından küçük olanlar’ ifadesi kullanmıştır. Bu sayede daha erken yaşta reşit olma durumu bu hüküm açısından değerlendirme dışı bırakılmıştır.<sup>119</sup> Belirtmek gerekir ki, on sekiz yaşın altındakilere ölüm cezası verilemeyeceği hükmünün jus cogens nitelikte olduğu yorumunda bulunan Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, Sözleşmeye taraf olsun olmasın bütün ülkelerin bu yasakla bağlı olduğuna hükmetmiştir.<sup>120</sup>

‘Salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası’nın açıkça yasaklanması Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne özgü bir düzenlemedir.<sup>121</sup> Sözleşmenin hazırlık çalışmaları sırasında uzun tartışmalara neden olan hüküm, salıverilmenin bir hak değil ihtimal olarak düzenlenmesiyle kabul edilmiştir.<sup>122</sup> Ancak bu düzenlemeye göre taraf devletlerin, gerçekçi olmayan bir salıverilme ihtimali ile ömür boyu hapis cezası düzenlemelerinin Sözleşmeye uygun olduğunu iddia etmelerinin önü açılmıştır.<sup>123</sup> Örneğin Zambia, devlet başkanının af yetkisi olduğu gerekçesiyle ömür boyu hapis cezası alan çocukların salıverilme ihtimali bulunduğunu ve dolayısıyla bu cezaların Sözleşmeye uygun olduğunu iddia etmiştir.<sup>124</sup> Ancak Komite, bu tür bir salıverilme ihtimalinin yeterli olmadığını belirtmiştir.<sup>125</sup> Komite bunun yanında, salıverilme ihtimali bulunan ömür boyu hapis cezalarında çocuğun salıverilmesini amaçlayan iyileştirme, eğitim ve özenin gösterilmek zorunda olduğunu vurgulamıştır.<sup>126</sup> Ömür boyu hapis cezasının yasaklanması kuralı, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların özgürlüklerine kavuşma umudunu kaybetmemeleri ve özgürlüğünden yoksun geçirdikleri süreçte özgür hayata hazırlanmalarını hedeflemektedir. Dolayısıyla yalnızca salıverilme ihtimali bulunması

---

Medeni ve Siyasi haklar Sözleşmesi’ne ek 2. İhtiyari Protokol ise, ilk maddesi ile taraf devletlerin yetki alanları içerisinde hiç kimsenin idam edilmemesini düzenlemiştir. Bu anlamda idam cezası yasağının protokole taraf devletler açısından genel olduğunu belirtmek gerekir. Bkz. *Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan, medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İkinci İhtiyari Protokol*, m.1.

<sup>119</sup> Bu konuda erken yaşta yetişkin statüsünde yargılamayı kabul eden ülkeler ve yetişkinliğe geçişi İslam hukukuna göre belirleyen ülkelere ilişkin raporlarında bu ülkeleri uyararak ve Sözleşmeye bu ciddi aykırılığın derhal son bulmasını talep eden Komite, herhangi bir nedenle suçu işlediği sırada on sekiz yaşından küçük olan bir kişinin idam edilemeyeceğini sürekli vurgulamaktadır. Ayrıntılı bilgi için Schabas, Sax, a.g.e., s.24-30.

<sup>120</sup> Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, *Domingues v. United States of America* (12.285), Report No: 62/02, 22.10.2002, Par. 84,85.

<sup>121</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.6; Tonry, Michael/Frase S. (eds.) *Sentencing and Sactions in Western Countries*, Oxford University Press, New York, 2001, s.356.

<sup>122</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.10.

<sup>123</sup> Schabas, Sax, a.g.e., 30.

<sup>124</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Taraf Devletlerin 1994 yılı raporları; Zambia*, Par.551.

<sup>125</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Sözleşmenin 44. Maddesi Uyarınca Taraf Devletler tarafından Sunulan Raporların Değerlendirilmesi, Sonuç Gözlemleri, Zambia*, Par.70,72.

<sup>126</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par.77.

yeterli olmayacak, çocukları buna hazırlayan aktif çalışmalara da yer verilmesi gerekecektir.

Belirtmek gerekir ki ömür boyu hapis cezasını, salıverilme ihtimali bulunması koşuluyla Sözleşmeye uygun kabul eden bu düzenleme ile maddenin b bendinde yer alan ve aşağıda inceleyeceğimiz, özgürlükten yoksun bırakmanın uygun olan en kısa süre ile sınırlanması yükümlülüğü ile çelişir görünmektedir.<sup>127</sup> Çocukların ömür boyu hapsedilmelerine imkan veren bu düzenleme, alt bentteki ‘uygun olan en kısa süre’ nin ömür boyu olabileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle salıverilme imkanı bulunan ömür boyu hapis cezalarının, salıverme yetkisine sahip bir kurum tarafından sıklıkla kontrol edilme şartıyla yerine getirilmesi gerektiği, aksi halde maddenin b bendinin ihlal edileceğini söylemek gerekir.

## 2. Özgürlükten Yoksun Bırakma Şartları

Maddenin b bendinde çocukların özgürlüklerinden yasadışı ve keyfi biçimde yoksun bırakılmaları yasaklanmış, yoksun bırakmanın yasada düzenlendiği biçimde, son çare olarak ve uygun olan en kısa süre için uygulanması gereği belirtilmiştir. Sözleşmede, çocuğun özgürlük ve güvenlik hakkı bulunduğu dair bir vurgu yapılmamış, bunun yerine bu hakkın ne şartlarda sınırlandırılabilirliği üzerinde durulmuştur. Ancak bu düzenlemeden çocuğun özgürlük ve güvenlik hakkının olmadığı sonucu çıkmamalıdır. Sözleşmenin hazırlık çalışmalarında, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nde düzenlenen haklara çocukların da sahip olduğu, bu nedenle de Sözleşmenin daha spesifik konulara eğilmesinin daha faydalı olduğu belirtilmiş ve Sözleşme bu hedefle hazırlanmıştır.<sup>128</sup>

Maddenin bu bendinin getirdiği en büyük yenilik ‘son çare ilkesi’dir. Bu ilke, çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmasının gelişimi açısından ciddi sorunlara yol açabileceği öngörüsüyle getirilmiştir. Çocuk Suçluluğu’nun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri’nin 5. Maddesinin e bendinde belirtildiği üzere;

“Bir gencin davranış ya da yöneliminin genel toplum kurallarına ve değerlerine uygun olmadığı bilincinin çoğu kez olgunlaşma ve büyüme sürecinde kendini göster-

<sup>127</sup> Liefwaard, a.g.e., s.88.

<sup>128</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.40.



meye başladığı ve bireylerin çoğunda ergenlik çağına geçişle bu olumsuzlukların kendiliğinden kaybolma eğilimi gösterdiğinin bilincine varılması”<sup>129</sup>

gerekmekte ve çocuklar hakkında alınan önlemlerde ana amaç çocuğun gelişim sürecinin zarar görmemesi olmalıdır. Bu bakımdan ilk olarak çocuğun ceza adaleti ile tanışmasının önüne geçilmeye çalışılmalı ve alternatif modellere yer verilmelidir. Ceza adaletiyle karşı karşıya kalan çocuklar ise olabildiğince az hasarla bu süreci atlatalmalı, mümkün olduğunca özgürlüğünden yoksun bırakılmamalıdır.

Bu konuda daha ayrıntılı ve açık bir düzenleme Pekin Kuralları madde 17’de<sup>130</sup> yer almaktadır. Maddenin 1-c bendinde yer alan “Özgürlükten yoksun bırakma, suçun başka bir kişiye yönelik ciddi bir saldırı niteliğinde bulunması veya çocuğun ciddi suç işlemeyi itiyat haline getirmiş olması halleri dışında verilmemelidir.” ifadesi, özgürlükten yoksun bırakma açısından ciddi bir sınırlama getirmektedir. Söz konusu hüküm bağlayıcı olmasa da, yukarıda açıklandığı üzere İnsan Hakları Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi’nin Pekin Kuralları’nı, ilgili sözleşme kurallarının yorumlanmasında ana kaynaklardan biri olarak görmeleri nedeniyle dikkate alınması gereken bir düzenlemedir.<sup>131</sup> Çocuk Hakları Komitesi, son çare ilkesine uygun bir uygulama için yasa koyucunun ayrıntılı bir alternatif çözüm paketi sağlaması gerektiğini, aksi halde maddedeki yükümlülüğün anlaşılamayacağını belirtmiştir.<sup>132</sup> Özgürlükten yoksun bı-

<sup>129</sup> Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 14.12.1990, Karar 45/112, m.5-e

<sup>130</sup> Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart kurallar (Pekin Kuralları);

17. Yargılamada ve hükümde uyulması gereken ilkeler

17.1 Yargılama yapan makama aşağıda yazılı ilkeler kılavuzluk etmelidir:

(a) Verilecek ceza sadece suçun ağırlığı ve işleniş tarzıyla değil, çocuğun içinde bulunduğu koşullar ve ihtiyaçları ve hem de toplumun gereksinimleri ile de oranlı olmalıdır.

(b) Çocuğun kişisel özgürlüğüne getirilecek kısıtlamalar çok dikkatli bir incelemeden sonra konulmalı ve bu kısıtlamaların mümkün olduğu kadar az olmasına özen gösterilmelidir.

(c) Özgürlükten yoksun bırakma, suçun başka bir kişiye yönelik ciddi bir saldırı niteliğinde bulunması veya çocuğun ciddi suç işlemeyi itiyat haline getirmiş olması halleri dışında verilmemelidir.

(d) Çocuğun ıslah edilmesi ilkesi çocuklara ilişkin davalarda yol gösterici ilke olmalıdır.

17.2 Çocuklar hakkında idam cezası verilemez.

17.3 Çocuklar hiçbir halde fiziksel bir cezaya maruz bırakılmamalıdır.

17.4 Yetkili makamın her zaman için yargılamaya ara verme yetkisi olmalıdır.

<sup>131</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.84

<sup>132</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par.80

rakmanın tek gerçek çare olması durumunda son çare olmasının bir önemi olmayacaktır.<sup>133</sup>

Sözleşmenin kullandığı terminolojiye de değinmek gerekmektedir. Yukarıda görüldüğü üzere çocuklarla ilgili bağlayıcı olmayan Birleşmiş Milletler kurallarında geçen ‘özgürlüğünden yoksun bırakma’ ifadesi madde 37’nin diğer kısımlarında da aynen kullanılmış olmasına rağmen, yalnızca son çare ilkesinin ve uygun olan en kısa süre ile sınırlandırılmasının düzenlendiği cümlede ‘tutuklanıp alıkonulması veya hapsi’ ifadesi kullanılmıştır. Bunun nedeni, taraf devletlerin bir kısmının, refah modeli uygulamaları içerisinde yer alan eğitim ve diğer amaçlarla gerçekleştirilen özgürlükten yoksun bırakma uygulamalarının kapsam dışında bırakılmasını talep etmeleridir.<sup>134</sup> Bu durum, ceza adaleti dışındaki uygulamalar açısından taraf devletlerin son çare ilkesi ile mümkün olan en kısa süre ile sınırlandırma ilkesine tabi olmadıkları anlamına gelse de, Sözleşmenin genel uygulama ilkelerinden olan yüksek yarar ilkesi gereğince özgürlükten yoksun bırakmanın yalnızca çocuğun yüksek yararına uygun olduğu şartıyla uygulanabileceği gözden kaçırılmamalıdır.<sup>135</sup> Ayrıca Komite, ceza adaletiyle ilgili olmayan özgürlükten yoksun bırakma halleriyle ilgili olarak, ilgili Birleşmiş Milletler kurallarına uyulması gerekliliğini belirterek taraf devletleri uyarmaktadır.<sup>136</sup>

Bendin bu cümlesinin bir diğer önemli hükmü özgürlükten yoksun bırakmanın uygun olan en kısa zamanla sınırlı tutulması kuralıdır. Bu kural, herhangi bir süre sınırlaması içermese de, çocukların özgürlüğünden yoksun bırakılmasına ilişkin düzenleme ve kararlarda, özgürlükten yoksun bırakma ile amaçlanan iyileştirmenin gerçekleştirilebileceği ve çocuğun özgürlükten yoksun bırakmanın kötü etkilerinden en az şekilde etkileneceği süre dikkate alınmalıdır.<sup>137</sup> Özgürlükten yoksun bırakılmanın asgari seviyeye indirilmesi çabası yetişkinler için Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi gereğince yalnızca gözaltı ve tutuklulukla sınırlıyken<sup>138</sup> çocuklar için hem yargılama öncesi süreci

<sup>133</sup> Liefwaard, a.g.e., s.189.

<sup>134</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.83; UN Doc. E/CN.4/1989/48, Par.556.

<sup>135</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 14*, Par.4.

<sup>136</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.85.

<sup>137</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.81.

<sup>138</sup> Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi m.9/3;

Cezai bir fiilden ötürü, gözaltına alınan veya tutulan bir kimse derhal bir yargıç veya hukuken yargılama yetkisine sahip diğer bir görevli önüne çıkarılır ve bu kimse makul bir sürede yargılanma veya salıverilme hakkına sahiptir. Yargılanan bir kimsenin tutuklanması genel bir kural olamaz, yargılamanın her aşama-

hem de yargılama sonucu verilen hapis cezasını kapsayan bir biçimde düzenlenmiştir.<sup>139</sup> Bu anlamda Sözleşme, ceza adaletinde gerçekleşen bütün özgürlükten yoksun bırakma hallerini düzenleyen daha kapsayıcı bir hükme sahiptir.<sup>140</sup> Ancak Sözleşmenin uygulanmasında da, gözaltına alınan ve tutuklanan çocukların durumu özel ilgiyi gerektirmektedir. Ceza adaleti sistemi içerisinde özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların büyük kısmının tutuklu olduğu düşünüldüğünde tutukluluk tedbirine alternatif tedbirlerin ortaya konulması ve tutuklamanın istisnaiği ilkesinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.<sup>141</sup> Tutukluluğa karar verilebilme şartlarının ve tutuklulukta geçirilecek sürenin sınırlanması bu anlamda ciddi bir çözüm olabilecektir.<sup>142</sup>

Bendin uluslararası kuralların genel terminolojisinden ayrıldığı bir diğer ifade bu husustadır. Bentte ‘uygun olabilecek en kısa süre’ ifadesi kullanılarak konuyla ilgili Birleşmiş Milletler Pekin ve Havana kurallarında kullanılan ‘mümkün olan en kısa süre’ ifadesi tercih edilmemiştir. Bunun sebebi, hazırlık çalışmalarında bazı devletlerin mümkün olan en kısa süre ifadesinin devletlerin egemenlik yetkisine müdahale teşkil edilebilecek bir zaman sınırlaması getireceği endişesidir.<sup>143</sup> Ancak Sözleşmeyi hazırlayan devletlerin bu hassasiyetlerine rağmen ilgili Birleşmiş Milletler kurallarını Sözleşmenin yorumlanmasında temel normlar arasında gören Komite, zaman zaman mümkün olan en kısa süre ibaresini kullanmaktadır.<sup>144</sup> Bununla birlikte Komite, genelde Sözleşmeye uygun olan süreyi belirleyecek bir yorumdan kaçınmakta<sup>145</sup> ve sürenin her olayda olayın şartlarına göre belirlenmesi gerektiğini belirtmekte, ancak uzun tutukluluk sürelerini sınırlamak amacıyla bir üst sınır belirlenmesinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır.<sup>146</sup>

---

sında tutuklunun salıverilmesine karar verilebilir; salıverilme bu kimsenin duruşmaya gelmesini sağlamak ve mahkum edilmesi halinde hükmün infazını temin etmek için teminata bağlanabilir.

<sup>139</sup> Geraldine van Bueren, *The International Rights on the Rights of the Child*, Martius Nijhoff Publishers, Lahey, 1998, s.210; Pekin Kuralları m.13.1’de de süre sınırlaması konusunu gözaltı ve tutuklulukla sınırlı bir biçimde düzenlemiştir. Bu anlamda Sözleşmenin ilgili tavsiye niteliğindeki kuralların tekrarından ibaret olmayıp ileri bir noktaya taşıdığından bahsedilebilir. Liefaard, s.195 dn.204.

<sup>140</sup> Liefaard, a.g.e., 196.

<sup>141</sup> Havana Kuralları m.17.

<sup>142</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.85

<sup>143</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.83; Liefaard, a.g.e., s.196.

<sup>144</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Almanya*, 26.02.2004, CRC/C/15/Add.226, Par.61-b; *Kanada*, 27.10.2003, CRC/C/15/Add.215, Par.57-d; *Burkina Faso*, 09.10.2002, CRC/C/15/Add.193; *Türkiye*, 09.07.2001, CRC/C/15/Add.152.

<sup>145</sup> Bunun istisnası aşağıda maddenin d bendinin incelenmesinde göreceğimiz gözaltı ve tutuklulukla ilgili somut süre içeren tavsiyeleridir.

<sup>146</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par.80.

### 3. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Hakları

Maddenin b bendi özgürlükten yoksun bırakmaya ilişkin iken, c ve d bentleri özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara özgü hakları düzenlemektedir. c bendinin ilk cümlesinde, daha önce Medeni ve Siyasi haklar Sözleşmesi m.10/1’de yer alan düzenleme hemen hemen aynı şekilde yer almış, özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklara ‘insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde bulundurularak’ muamele edilmesi gereği düzenlenmiştir. İnsani muamele yükümlülüğü işkence ve insanlık dışı muamele yasağıyla doğrudan ilişkilidir. Bu yükümlülüğe uymayan fiiller insanlık dışı muamele teşkil edeceklerinden işkence yasağının ihlali kapsamında yer alacaktır.<sup>147</sup>

İnsani muamele yükümlülüğü düzenlemesinden, özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların, bu statülerinin doğrudan gerektirdiği sınırlamalar dışındaki insan haklarından ve dolayısıyla çocuk haklarından yararlanacakları anlaşılmaktadır.<sup>148</sup> Dolayısıyla Sözleşmenin bütüncül bakış açısı içerisinde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları tartışılırken Sözleşmedeki bütün hakların dikkate alınarak, bu statünün doğrudan ve zorunlu olarak gerektirdiği sınırlamalar dışında bütün haklarından özgür bireyler gibi yararlanabilmeleri gereği gözden kaçırılmamalıdır. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları yalnızca cezaevi yöneticilerinin değil bu hakların hayata geçirilmesinde payı olan herkesin sorumluluğu altındadır ve özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları dendiğinde esasında Sözleşmede yer alan bütün haklar anlaşılmalıdır.<sup>149</sup> Aksi halde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuğun ‘insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık’a uygun muamele gördüğünden bahsedilemez. Bu maddedeki haklar sadece özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara özgü, bu statülerinden kaynaklanan haklardır.

Sözleşmenin çocuğu hem bir hak öznesi hem de gelişim sürecinde korunması gereken bir birey olarak gördüğü bakış açısına uygun olarak cümlenin devamında çocu-

<sup>147</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.90. Yazara göre işkence yasağı insani muamele yükümlülüğünün özel bir görünümü şeklinde yorumlanabilir. Ancak işkence yasağı büyük ölçüde devletin negatif yükümlülükleri arasında sayılırken insani muamele hakkının hayata geçirilmesinde devletin kişiyi tuttuğu mekanların durumu ve kişiye uygulanan muamele konusunda pozitif bir yükümlülüğü bulunduğu belirtilmelidir.

<sup>148</sup> Bu husus Havana Kuralları m.13’te daha ayrıntılı ve açıkça yer almaktadır. İlgili bölümde bu düzenlemeye değinilecektir.

<sup>149</sup> Abramson, a.g.e., s.27.

ğun kendi yaşına uygun tedbirlerle korunması gerekliliğine de yer verilmiştir.<sup>150</sup> Dolayısıyla taraf devletler özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukları homojen bir grup olarak görmeyip yaş ve gelişim durumuna uygun tedbirler almakla yükümlüdür.<sup>151</sup> Bu açıdan taraf devletler çocukların kapatıldıkları mekanlara çocuk odaklı yaklaşmalı ve çocuklarla ilgilenen personelin yeterli sayıda ve uzman olmasına dikkat etmelidir. Bu hak İnsan Hakları Komitesi'ne göre evrensel bir standart olan özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilere insani muamele yükümlülüğü ile birlikte, devletlerin kaynak yetersizliği<sup>152</sup> ya da olağanüstü hal<sup>153</sup> gerekçeleriyle sınırlamaya tabi tutamayacağı temel bir insan hakkıdır.

Bendin ikinci cümlesi özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların yetişkinlerden ayrılması ve aileleriyle ilişki kurmalarıyla ilgilidir. Sözleşme, bu iki hakkı da, istisnalar mümkün olmak üzere tanımıştır. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların yetişkinlerden ayrılması, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi m.10 ve konuyla ilgili diğer normlardan<sup>154</sup> ayrı biçimde 'çocuğun yüksek yararı aksini gerektirmedikçe' ifadesi ile kabul edilmiş, bu sayede çocuğun yararının yetişkinlerle birlikte kalmasını gerektirdiği istisnai hallerde bu hususun dikkate alınmasına zemin hazırlanmıştır. Ancak bu hüküm yine de Sözleşmenin en çok çekince koyulan hükümlerinden biri olmuştur. Bazı taraf devletler, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların yetişkinlerden ayrılması hükmünün uygulanmasının zorluğu ya da çocuğun aileyle görüşme gibi diğer hakları düşünüldüğünde makul olmadığı gerekçeleriyle bu hükmü uygulamama haklarını saklı tutmayı tercih etmişlerdir.<sup>155</sup> Çekince koymamayı tercih eden ülkelerin de bu hükmü tam olarak uygulamadıkları görülmektedir. Bu konuda Komite, istisnanın yalnızca çocuğun yüksek yararının açıkça gerektirdiği hallerde uygulama alanı bulacağını, kaynak yetersizliği

---

<sup>150</sup> Van Bueren, *The International law on the Rights of the Child*, a.g.e., s.219.

<sup>151</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.89.

<sup>152</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 21*, Par.4.

<sup>153</sup> İnsan Hakları Komitesi, *Genel Yorum 29*, Par.13-a

<sup>154</sup> Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar m.8, Pekin Kuralları m.13 (tutuklu yargılama) ve 26 (kurumsal tretman), Havana Kuralları m.29; Havana Kuralları'nda çocukların yetişkinlerden ayrılması hükmünün iki istisnası aile üyeleriyle tutulmaları ve dikkatlice seçilmiş yetişkinlerle çocuğun yararının gözetildiği özel bir programa tabi tutulmalarıdır. Bu açıdan Havan Kuralları'nın, Sözleşme hükmündeki 'çocuğun yüksek yararı aksini gerektirmedikçe' ifadesinin içeriğini doldurduğu ve istisnayı daha açık bir biçimde dile getirdiği söylenebilir.

<sup>155</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.93.

gibi devletten kaynaklanan sebeplerin bunu meşrulaştırmayacağını belirterek taraf devletleri uyarmaktadır.<sup>156</sup>

Cümlede düzenlenen bir diğer hak olan aileyle iletişim hakkı da, istisnalar hariç bırakılmak üzere tanınmış, bu konuda taraf devletlere bir takdir yetkisi verilmiştir. Ancak bu takdir yetkisi bir istisna olmakla yasa tarafından belirlenen durumlarda Sözleşmenin genel ilkelerinden çocuğun yüksek yararı ve görüşünün alınması ilkeleri gözetilerek kullanılmalı ve hiçbir şekilde disiplin cezası olarak bu tedbire başvurulmamalıdır.<sup>157</sup> Çocuğun ailesiyle düzenli görüşme hakkının bir yansıması olarak taraf devletler, çocuğu ailesinin yerleşim yerine en yakın tesiste tutmalı ve ailenin bu ziyaretleri gerçekleştirebilmesini zorlaştırmamalıdır.<sup>158</sup>

Maddenin son bendi özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuğun hukuki ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkı ile özgürlüğünden yoksun bırakılması kararının yasaya aykırılığını iddia etme ve bu konuda ivedi bir şekilde karar verilmesini isteme hakkını düzenlemiştir. Bu hak, ceza adaleti sisteminde olsun olmasın bütün özgürlükten yoksun bırakılma durumlarını kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. Bu nedenle de ‘mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam’ ifadesi eklenerek bu hakkın yalnızca mahkeme önünde değil özgürlükten yoksun bırakmanın hukukiliğini denetleyip gerektiğinde serbest bırakma kararı verebilecek diğer otoriteler önünde de öne sürülebileceği belirtilmiştir.<sup>159</sup>

Komite, yukarıda belirtildiği üzere uygun olan süreleri taraf devletlerin takdirine bıraktığı görüşünü, bu bent hükmüne ilişkin olarak ve gözaltı ve tutukluluk halleriyle sınırlı olmak üzere somutlaştırmış ve bu konuda üst sınırlar belirlemiştir.<sup>160</sup> Buna göre özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuk, durumun hukukiliğinin denetimi ve devamı

<sup>156</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par.85.

<sup>157</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.93; Van Bueren, *The International Law on the Rights of the Child*, a.g.e., s.220; Havana Kuralları m.67’de aileyle görüşme hakkının disiplin cezası nedeniyle kesinlikle sınırlanamayacağı açıkça belirtilmiştir.

<sup>158</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par.87.

<sup>159</sup> Schabas, Sax, a.g.e., s.94.

<sup>160</sup> Buradaki üst sınırlar, sonuna kadar kullanılacak bir süre tesbitini değil, hiçbir şekilde aşılması gereken bir sınırı belirler. Yukarıda dn.19’da tartışıldığı üzere çocuklar açısından bu süreler olabildiğince kısa olmalıdır. Pekin Kuralları m.20’nin resmi yorumunda bu husus “Çocuklara ilişkin resmi işlemlerin hızla yürütülmesi en önemli husustur. Aksi takdirde çeşitli düzenlemeler ve yaptırımlarla başarılı iyi şeyler tehlikeye girer.” Şeklinde dile getirilmiştir. Dolayısıyla çocuklar hakkındaki işlemler olabildiğince kısa sürede sonuçlandırılmalı ve her ne olursa olsun yasal sınırlamalar aşılmamalıdır. Aynı yönde Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par.51.

hakkında karar vermek üzere 24 saat içinde yetkili makam önüne çıkarılmalıdır.<sup>161</sup> Özgürlükten yoksun bırakmanın hukuki olduğuna karar verilip devamı halinde düzenli aralıklarla (tercihen her iki haftada bir) durumun gözden geçirilmesini tavsiye eden Komite, özgürlükten yoksun bırakmanın devamı halinde çocuğun 30 gün içinde işlediği iddia edilen suçla ilgili mahkeme veya diğer yetkili makam önüne çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır.<sup>162</sup> Komite ayrıca taraf devletlere, özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuğun işlediği iddia edilen fiille ilgili çıkarıldığı mahkeme veya diğer yetkili organın altı ay içinde karar vermesi hususunda yasal düzenlemeler yapmalarını ısrarla tavsiye etmektedir.<sup>163</sup>

Bentte yer alan çocuğun hukuki ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkı kapsamında çocuğa kısa zamanda ücretsiz hukuki yardım hizmeti ve gerekli durumlarda diğer özel yardımlar (tıbbi, psikolojik, eğitime ilişkin veya ailesiyle görüşmesini sağlayacak yardımlar bu kapsamda sayılabilir) sağlanmalıdır.<sup>164</sup> Belirtmek gerekir ki bu hüküm çocuğun ceza adaletinde sahip olduğu haklardan bağımsız olarak özgürlüğünden yoksun bırakılması nedeniyle sağlanması gereken bir haktır. Ceza adaletine ilişkin haklar madde 40'ta düzenlenmiş olup, madde 37-d'de düzenlenen haklar bütün özgürlükten yoksun bırakılma hallerine ilişkindir.<sup>165</sup>

Yukarıda belirtildiği üzere, özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların hakları konusunda bütün Sözleşmenin dikkate alınması gerekir. Madde 37 hükmü yalnızca özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklar hakkında olması itibarıyla doğrudan incelememizin konusunu oluşturmaktadır. Özgürlüğünden yoksun kılınmış çocukların haklarına ilişkin somut inceleme çalışmanın ikinci bölümünde yapılacak, burada Sözleşmenin diğer hükümlerine de, ilgili oldukları ölçüde değinilecektir.

---

<sup>161</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par, 83.

<sup>162</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par, 83.

<sup>163</sup> Çocuk Hakları Komitesi, *Genel Yorum 10*, Par, 83.

<sup>164</sup> Liefwaard, a.g.e., s.210.

<sup>165</sup> Madde 37-d'de düzenlenen hukuki ve diğer yardımlardan yararlanma hakkı, ceza adaleti açısından benzer biçimde madde 40/2-b-ii'de düzenlenmiştir. Ayrıntılı inceleme için; Geraldine Van Bueren, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child: Article 40 Child Criminal Justice*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006, s.14-15.

#### D. Çocuk Hakları Komitesi

Sözleşmenin 43. maddesi ile Çocuk Hakları Komitesi kurulmasını düzenlemiştir. Sözleşmenin 44. maddesi ise her taraf devletin, Sözleşmeye taraf olduğundan itibaren iki yıl içinde bir ilk rapor sunmasını ve ardından her beş yılda bir rapor sunması gereğini düzenlemiştir. Komite bu raporları inceleyerek taraf devletlerin Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme konusunda kaydettikleri ilerlemeleri ve aldıkları önlemleri değerlendirir. 18 üyeden oluşan<sup>166</sup> Komitenin Sözleşme kapsamındaki yetkileri taraf devletlerden gelecek bu raporları değerlendirmek ve konuyla ilgili genel yorumlar yayınlamaktan ibarettir.

Çocukların Sözleşmede düzenlenen haklarının<sup>167</sup> ihlal edildiğine ilişkin olarak Komiteye başvuruda bulunabilmelerine ilişkin herhangi bir düzenleme Sözleşmede yer almamıştır. Buna ilişkin düzenleme Çocuk Hakları Sözleşmesinin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolü ile getirilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 19.12.2011 tarih ve 66/138 sayılı kararıyla kabul edilip 14.04.2014 tarihinde yürürlüğe giren Protokol bireysel başvuru, devletlerarası başvuru ve soruşturma olmak üzere üç ayrı konuda Komiteye yetki vermiştir. Bireysel başvuru usulü ile taraf devlet tarafından gerçekleştirilen bir hak ihlalinden mağdur olduğunu iddia eden kişi veya gruplar ya da bu kişi veya gruplar adına başvuruda bulunma hakkı getirilmiştir.<sup>168</sup> Başvurunun kabul edilebilir olduğunun belirlenmesi durumunda Komite başvuruyu taraf devlete iletmekte ve altı ay içerisinde yazılı olarak cevap verilmesini beklemektedir. Taraf devletin ardından da Komitenin konuyla ilgili görüşü açıklanmaktadır.

Protokol ile getirilen bir diğer yetki de, Komitenin taraf devletin egemenlik yetkisi dahilinde ciddi ve sistematik hak ihlalleri gerçekleştiğine dair güvenilir bilgiye ulaşması durumunda başlatabileceği soruşturma usulüdür. Bu usule göre Komite, bilgiye ulaşmasıyla taraf devlete bu konuda işbirliği yapması ve söz konusu bilgiye dair göz-

<sup>166</sup> Sözleşmenin ilk halinde Komitenin üye sayısı 10'dur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 21.12.1995 tarih ve 50/155 sayılı kararıyla madde 43/2'deki "on" hükmü "onsekiz" olarak değiştirilmiş ve değişiklik 18.11.2002'de yürürlüğe girmiştir.

<sup>167</sup> Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokole taraf devletin Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisine İlişkin İhtiyari Protokol ile Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmalarına İlişkin İhtiyari Protokol'e de taraf olması halinde, bu protokollerde düzenlenen hakların ihlaline ilişkin olarak da başvuru yapılabilir. *Hakları Sözleşmesinin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolü*, m.5, 12, 13

<sup>168</sup> *Çocuk Hakları Sözleşmesinin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolü*, m.5.1.



lemelerini sunması için çağrı yapacaktır. Bu çağrının ardından bir ya da birden fazla üyesini görevlendiren Komite, bu görevlilerinden ivedilikle bir rapor hazırlamalarını isteyecektir. Gerek görülmesi ve taraf devletin onay vermesi durumunda hak ihlali gerçekleştiği iddia edilen bölgeye bir ziyarette de bulunulabilecektir. Raporun hazırlanmasının ardından Komite, bulguları ve tavsiyelerini taraf devlete iletip kendi gözlemlerini altı ay içerisinde kendisine sunmasını ister. Bu soruşturma usulü gizli şekilde işletilmektedir ancak Komite gerekli görmesi halinde Protokolün 16. maddesi uyarınca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunduğu iki yıllık rapora bu işlemin bir özetini dahil edebilir.

Türkiye, incelenen Protokolü 24.09.2012 tarihinde imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır. Protokolün onaylanmasının uygun bulunmasına dair kanun tasarısı halen TBMM Genel Kurulu'na sunulmayı beklemektedir. Bireysel başvuru yolunun uluslararası insan hakları hukukundaki hayati önemi dikkate alınırca Protokolün onaylanması Türkiye'de çocuk hakları açısından ciddi öneme sahiptir.

### III. ÖZGÜRLÜĞÜNDEN YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KURALLARI (HAVANA KURALLARI)

Yukarıda belirtildiği üzere özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili hükümler içeren pek çok uluslararası hukuk normu vardır. Bu normlardan özellikle Birleşmiş Milletler sözleşmelerinin bağlayıcı düzenlemeleri özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların tabi kılındıkları şartlar açısından oldukça önemlidir. Ancak bu sözleşme hükümleri çoğunlukla yoruma muhtaç ve kötüye kullanılmaya açık hükümlerdir. Devletlerin egemenlik alanlarına müdahale edildiğini düşündükleri bu bağlayıcı sözleşmelere taraf olmalarını sağlamak amacıyla yumuşatılan ve zaman zaman içleri boşaltılan bu normlar tek başlarına çocuk haklarının korunması için yeterli olmamaktadır.<sup>169</sup> Bu nedenle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun girişimleriyle hazırlanan ve kabul edilen, tavsiye niteliğindeki hukuk normları aracılığıyla sözleşmelerin yorumlanması ve insan haklarının daha ileri düzeyde korunması amaçlanmaktadır. Bu normlardan biri de Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler

<sup>169</sup> Yusuf Solmaz Balo, *Çocuk Koruma Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013, s.51.

Kuralları veya kısaca Havana Kuralları'dır. Kuralların önemi, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara özgü hazırlanan ilk ve tek Birleşmiş Milletler belgesi olmasıdır.<sup>170</sup>

Pekin Kuralları'nın kabul edildiği Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı Üzerine Yedinci Birleşmiş Milletler Konferansı'nda, hazırlanması ve bir sonraki konferansta tartışılması kararlaştırılan<sup>171</sup> Kurallar, Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı Üzerine Sekizinci Birleşmiş Milletler Konferansı'nda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulmuş<sup>172</sup> ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 14.12.1990 tarihli 45/113 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinden yalnızca üç ay sonra kabul edilen Kurallarla birlikte, Sözleşmenin özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili bölümünün yorumunda esas alınacak ve çocukların özgürlüğünden yoksun bırakıldığı kurumların düzeni ile bu çocukların hakları konusuna ışık tutacak bir uluslararası hukuk normu ortaya konmuştur. Kurallar, Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kuralların ötesine geçerek özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları ve çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları kurumların düzenlenişleriyle ilgili ayrıntılı düzenlemeler getirmiştir.<sup>173</sup> Kuralların amacı, çocukların haklarının hayata geçirilmesi yoluyla özgürlüğünden yoksun bırakılmanın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkisinin ortadan kaldırılmasıdır.<sup>174</sup> Bu amaçla hazırlanan kurallar 5 bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Kuralların hazırlanması ve diğer Birleşmiş Milletler belgeleriyle ilişkisinin kısaca açıklanmasının ardından bu beş bölüm ana hatlarıyla incelenecek, Kurallarda düzenlenen hakların ayrıntılı incelenmesi ve Türkiye'de hayata geçip geçmediği hususları ikinci bölüme bırakılacaktır.

<sup>170</sup> Belirtmek gerekir ki; yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilmiş olan Pekin Kuralları ve Riyad Kuralları da özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar için önemli hükümler getirmiştir. Çalışmada yeri geldiğinde bu kurallardan da bahsedilmektedir. Ancak bu kurallar, ceza adaleti içerisindeki çocukların, yine ceza adaletiyle ilgili konularına ilişkin olduklarından çalışmada ayrıca yer verilmemiş, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili hükümlerine, alakalı kısımlarda atıfla yetinilmiştir.

<sup>171</sup> *Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and Treatment of Offenders: Report Prepared by Secretariat*, New York, 1986, A/CONF.121/22/Rev.1, Res.21, s.93.

<sup>172</sup> *Eight United Nations Congress on the Prevention of Crime and Treatment of Offenders: Report Prepared by Secretariat*, New York, 1991, A/CONF.144/28/Rev.1, s.42-57.

<sup>173</sup> Juan E. Méndez, *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, United Nations General Assembly, 05.03.2015, A/HRC/28/68, Par.27.

<sup>174</sup> Geraldine van Bueren, *The United Nations and Juvenile Justice: A Guide to International Standards and Best Practice*, United Nations, New York, 1999, s.24, Par.239; Kurallar m.3.

## A. Kuralların Hazırlanması

Kuralların hazırlanıp kabul edilmesinden önce özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukları ilgilendiren en detaylı belge Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallardır. Yukarıda ilgili bölümde açıklandığı üzere Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kuralların başında, ilk bölümünün çocuklar için uygulanabilir olduğu belirtilse de, doğrudan çocuklara uygulanma hedefiyle hazırlanmayan bu belge çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak bir düzenleme değildir.<sup>175</sup> Ancak belirtmek gerekir ki, Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kuralların çocuklar hakkında da uygulanabilecek hükümleri hala bulunmaktadır.<sup>176</sup> Örneğin tutukluların hükümlülerden ayrılması ve çocukların vücut bütünlüğünün korunması konularında Havana Kuralları herhangi bir hüküm içermemekte, bundan dolayı da Asgari Standart Kuralların düzenlemelerinin çocuklar hakkında da uygulanması durumu ortaya çıkmaktadır. Zira Havana Kuralları'nın kabulü Asgari Standart Kuralların artık çocuklar hakkında uygulanamayacağı gibi bir duruma yol açmaz, Asgari Standart Kurallar halen uygun olduğu sürece çocuklar hakkında da uygulanabilecektir.<sup>177</sup>

Dünyada özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuk sayısının artması ve sürekli devam eden hak mahrumiyetleri nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara uygulanacak asgari standartları belirleyen bir uluslararası doküman hazırlama fikri uzun süre önce ortaya çıkmış, ancak uluslararası toplumda uzun süre destek bulamamıştır.<sup>178</sup> Bu ortamda çalışan Amnesty International örgütünün Britanya kolu, kendi çalışmaları için model olmak üzere bir taslak oluşturmuştur.<sup>179</sup> Bu taslağın ardından Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin hazırlık aşamasında devletlere baskı kuran insan hakları kuruluşları, 1985'teki Yedinci Birleşmiş Milletler Kongresi'nde konunun gündeme gelmesini sağlamış ve ardından beş yıllık bir hazırlık döneminin ardından 1990'da Kurallar ortaya konarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulmuştur.

<sup>175</sup> *Mahpusların ıslahı İçin Asgari Standart Kurallar, İlk Tesbitler*, 4.1.

<sup>176</sup> Liefwaard, a.g.e., s.93.

<sup>177</sup> Liefwaard, a.g.e., s.93.

<sup>178</sup> Van Bueren, *The International law on the Rights of the Child*, a.g.e., s.208.

<sup>179</sup> Van Bueren, *The International law on the Rights of the Child*, a.g.e., s.209.

## B. Temel Perspektifler

Kurallar, üye devletlerin ve Birleşmiş Milletler kurumlarının Kuralların uygulanması hususunda çalışmaya davet edildiği önsöz kısmı ile başlamaktadır. Bu kısımda özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların savunmasız durumlarının göz önünde bulundurulması ve haklarının korunması gereği üzerinde durulmuş ve Kuralların etkili bir biçimde hayata geçirilmesi talep edilmiştir.

Kuralların ilk kısmı Temel Perspektifler adını taşımakta ve Kuralların ne amaçla hazırlandığı, hangi durumlarda uygulanması gerektiği ve uygulanması sırasında çıkacak yorum sorunlarının nasıl çözüleceği üzerinde durulmaktadır. Bu kısım ile Kuralların diğer kısımları arasında bir çelişki görülmesi halinde bu kısım uygulanacaktır. Dolayısıyla bu ilk kısım, Kuralların uygulanması sırasında genel ilke olarak görülecek ve uygulamada meydana gelebilecek ikilemlere rehber olacak önemli bir bölümdür.

Bu kısımda açıklandığı üzere Kurallar, “başvurulabilecek uygun standartlar olarak işlev görmesi ve çocuk adalet sistemi işleyişiyle meşgul olan meslek adamlarına yardım etmesi” amacıyla hazırlanmış, tavsiye niteliğinde normlardır.<sup>180</sup> Kuralların çocukların özgürlüğünden yoksun bırakıldıkları mekanların organizasyonuna rehberlik etmek suretiyle bu mekanlardaki çocukların haklarının ihlalini önlemeyi amaçladıkları söylenebilir.<sup>181</sup> İlk kısımda bu husus Kuralların ulusal dillere çevrilmesi, devletler tarafından gerekli görülmesi halinde iç hukuka aktarılması ve Kuralların uygulanmasının kontrol edilerek ihlali halinde etkili iç hukuk mekanizması kurulması talepleriyle desteklenmiş, ayrıca çocukların bakım ve topluma yeniden kazandırılması hususunda kamuoyunun bilgilendirilmesi ve çocukların yakın halkla ilişki içinde olması istenmiştir.

## C. Kuralların Kapsamı ve Uygulanması

Bu kısımda Kurallar, çocuğu “on sekiz yaşın altındaki herkes”<sup>182</sup> olarak, özgürlüğünden yoksun bırakmayı da “bir kimsenin yargısal, idari veya başka bir kamu makamının kararıyla tutulması, hapsedilmesi veya bu kimsenin kendi iradesiyle çıkamadığı

<sup>180</sup> Kurallar, m.5.

<sup>181</sup> Liefwaard, a.g.e., s.95; Kuralların 3 ve 5. maddelerinin birlikte yorumlanmasıyla bu sonuca varılmaktadır.

<sup>182</sup> Kurallar, m.11-a; görüldüğü gibi Kurallar çocuk tanımı açısından Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Pekin Kuralları'ndan ayrılarak on sekiz yaşın altındaki herkesi istisnasız çocuk saymaktadır.

resmi veya özel bir nezaret yerine konulması”<sup>183</sup> şeklinde tanımlamış ve uygulama kapsamını ceza adaletiyle sınırlandırmak yerine çocukların iradeleri dışında tutuldukları kapalı ya da yarı-açık bütün mekanları kapsayacak şekilde belirlemiştir.<sup>184</sup>

Kuralların 13. maddesinde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların, bu durumda kullanılabilen hiçbir hakkından bu nedenle mahrum bırakılmayacağı düzenlenmiş, bu yolla özgürlüğünden yoksun bırakılmanın doğrudan sebep oldukları dışında başka hak yoksunluklarına uğramaları yasaklanmıştır. Ancak Kuralların 16. maddesine göre Kurallar, devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel durumları çerçevesinde uygulanacaktır. Dolayısıyla çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının yanı sıra medeni ve siyasi haklarının da bu gerekçelerle sınırlandırılması gündeme gelebilecektir. Ancak Kuralların ilk kısmının diğerlerine öncelikle uygulanması hükmüyle birlikte değerlendirildiğinde, yukarıda belirtilen ilkeler ışığında çocuğun haklarının kısıtlanmasına yol açacak bir uygulamanın ekonomik, sosyal veya kültürel gerekçelerle sınırlandırılması Kurallara uygun olmayacaktır.

Bu bölümün diğer bir belirlemesi, Kuralların 1, 2, 4 ve 5. Kısımlarının bütün özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara, 3. Kısımının ise yalnızca gözaltında ve tutuklanmış çocuklara uygulanacağı hükmüdür.<sup>185</sup> Bu farkın nedeni gözaltında veya tutuklu çocukların daha geniş bir korumaya ihtiyacı olduğu düşüncesidir.<sup>186</sup>

#### **D. Gözaltında Olan veya Yargı Önüne Çıkarılmayı Bekleyen Çocuklar**

Kuralların bu bölümünde gözaltında ve tutuklu çocuklarla ilgili özel durumlar düzenlenmiştir. İki maddeden oluşan bölümün ilk maddesi olan 17. maddede çocuğun gözaltına alınması veya tutuklanmasının sadece istisnai hallerle sınırlı olarak uygulanması ve bu durumda da tutma süresinin mümkün olan en kısa süreye indirmek için gerekli çabanın gösterilmesi düzenlenmiş, tutuklama yerine alternatif tedbirlerin uygulanmasına öncelik verilmesi gereği üzerinde durulmuştur.

<sup>183</sup> Kurallar, m.11-b; Kuralların tanımına göre özgürlükten yoksun bırakılma tutulan kurumun adı, amacı ya da güvenlik düzeyiyle değil, kuruma konan çocuğun kendi isteğiyle çıkıp çıkamamasına göre belirlenmektedir. Liefwaard, a.g.e., s.155.

<sup>184</sup> Bu kapsamda yetimhaneler, bakım ve eğitim evleri, geri gönderme merkezleri gibi çocukların değişik nedenlerle özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerler Kurallar kapsamındadır. Liefwaard, a.g.e., s.95.

<sup>185</sup> Kurallar, m.15.

<sup>186</sup> Liefwaard, a.g.e., s.100.

Madde 18 tutuklu çocukların haklarını düzenlemiş, çocuk ve tutuklu olarak statülerine uygun muamele görmeleri gereği üzerinde durulmuştur.<sup>187</sup> Bu durumdaki çocukların, maddede düzenlenenlerle sınırlı olmamak kaydıyla hukuki yardımdan düzenli ve ücretsiz olarak yararlanabilecekleri, eğitim, çalışma ve boş zaman aktivitelerine hakları olduğu düzenlenmiş, ancak bu imkanların tutukluluğun uzaması için gerekçe olmayacağı belirtilmiştir.

### **E. Çocukların Tutuldukları Kurumların İdaresi**

Bu kısım, 19'dan 80. maddeye devam eden, Kuralların büyük bölümünü oluşturan temel kısmıdır.<sup>188</sup> Bu kısımda çocukların sınıflandırılıp yerleştirilmeleri, kayıtlarının tutulması ve nakledilmelerine ilişkin düzenlemelerin ardından çocukların eğitim, çalışma, eğlenme ve tıbbi bakımdan yararlanmaları gibi hakları düzenlenmiştir. Bunun ardından da dış dünyayla iletişim, disiplin uygulamaları ve usulleriyle zor kullanma şartları düzenlenmiş, son olarak da çocukların topluma dönüşlerinde yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli yardımın sağlanması gereği üzerinde durulmuştur.

Genel olarak Kuralların, özellikle de bu kısmın dört ana ilkeye dayandığı söylenebilir.<sup>189</sup> Bu ilkelerden ilki toplumla bütünleşme ilkesidir. Bu ilkeye göre çocuklar, kendilerine bireysel muameleye imkan verecek şekilde az sayıda çocuğun bulunduğu mekanlarda tutulurlar.<sup>190</sup> Bunun yanında bu ilkeye göre çocuklar için açık tutma mekanları kurulmalı, güvenlik tedbirlerinin hiç olmadığı veya asgari düzeyde tutulduğu bu mekanlarda yine az sayıda çocuk toplumla ilişki içinde tutulmalıdır.<sup>191</sup> Bu ilkenin önemi, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların bu Kurallara uygun olarak muamele görseler bile yaşayacakları kopukluğun engellenmesi ve giderilmesi için toplumla bağlarının yeniden kurulmasını sağlama amacıdır.<sup>192</sup> Kurallar tam olarak uygulansa dahi

---

<sup>187</sup> Ülkemiz açısından tutuklu çocukların kapalı cezaevlerinde, hükümlülerinse eğitim evlerinde tutulmalarının bu hükümle ve 'suçluluğu kanıtlanmamış kişi' olarak statüleriyle uyumlu olmadığı açıktır. Bu konu üzerinde ikinci bölümde durulacaktır.

<sup>188</sup> Liefwaard, a.g.e., s.100.

<sup>189</sup> Liefwaard, a.g.e., s.98.

<sup>190</sup> Kurallar, m.30.

<sup>191</sup> Çocukların yetişkinlerden ayrı tutulması ilkesine bu kapsamda iki istisna getirilmiştir; aile mensubu büyüklerle tutulmaları ve kendi yararlarına ilişkin özel bir program dahilinde az sayıda büyükle bir arada tutulma. Kurallar, m.29.

<sup>192</sup> Liefwaard, a.g.e., s.98.

çocukların bu damgalamadan nasiplerini aldığı kabul edilmesi, bir anlamda Kuralların eksikliğini kabul etmesi anlamına gelmektedir.<sup>193</sup>

Kuralların dayandığı ikinci ilke olarak, çocuğun insan onuruna saygı gösterilmesi ilkesi gösterilebilir. Bu ilke, çocuğun sağlıklı gelişiminin haklarına saygı gösterilmesini gerektirdiği kabulüyle çocuğun salt korunması gereken savunmasız bir varlık değil hak sahibi bir özne olarak görülmesi esasına dayanır.<sup>194</sup> Bu sayede çocuk, insan onuruna saygının gerektirdiği şekilde haklarına saygı gösterilmesini ve uygulanan hak sınırlamalarının nedenlerinin kendi anlayabileceği biçimde açıklanmasını isteme hakkına sahiptir.<sup>195</sup>

Bu kısmın okunmasında yararlanılacak diğer bir ilke, aileyle bağlantı ilkesidir. Kurallar pek çok maddesinde çocuğun ailesiyle ilişkilerini kolaylaştırıp teşvik edici düzenlemeler getirmiştir. Örneğin Kuralların 30. maddesinde çocukların tutuldukları mekanların “ailelerin çocuklarına ulaşabilecekleri ve çocuklarıyla aralarında ilişki kurabilecekleri büyüklükte” olması gerektiği düzenlenmiştir. Benzer biçimde dış dünyayla ilişkiler bölümünde çocuğun ailesini ziyaret etmek için kurumdan ayrılmasına izin verilmesi gerektiği (m.59), kurumda da kural olarak haftada bir kez ziyaret edilme hakkına riayet edilmesi (m.60) ve kendi istediği bir kişi ile haftada en az iki kez yazılı olarak veya telefonla iletişim kurmasının sağlanması düzenlenmiştir.

Adil muamele hakkı, Kuralların dayandığı dördüncü ilkedir. Bu ilkeye göre çocuklar hukuka aykırı ve keyfî uygulamalardan korunmalıdır. Disiplin cezalarına ilişkin olarak, bu tür cezalar yürürlükteki hukuki düzenlemelere kesinlikle uyan durumlar hariçinde kullanılmamalı ve çocuğa hakkındaki disiplin cezasının nedeni anlaşılır bir biçimde anlatıldıktan sonra kendini savunması sağlanmadan disiplin cezası verilmemelidir. Ayrıca çocuğun bu cezalara karşı bir yetkili tarafsız bir makama itiraz hakkı bulunmalıdır. Bunun yanında bu kısmın “Denetim ve Şikayetler” alt bölümü çocukların tutulduğu mekanların sürekli denetimini ve bu denetimlerde çocuklarla birebir ilişki kurulmasını düzenlemektedir. Çocukların şikayetleri için bağımsız ve tarafsız bir birim kurulmasını düzenleyen Kurallar, çocukların şikayetlerini yapabilmek için ailesinden veya

---

<sup>193</sup> Liefwaard, a.g.e., s.98.

<sup>194</sup> Liefwaard, a.g.e., s.99.

<sup>195</sup> Kurallar, m.25.

hukuki danışmanlardan ya da yardım kuruluşlarından yardım isteme hakkı bulunduğunu kayıt altına almıştır.

## **F. Personel**

Kuralların bu kısmında çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı mekanların personeline ilişkin hükümler yer almaktadır. Kurallar, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgilenecek personelin arasında eğitimciler, danışmanlar, sosyal hizmet uzmanları, psikiyatrlar ve psikologlar dahil olmak üzere çeşitli uzmanlar bulunmasını ve bu uzmanların kural olarak sürekli istihdam edilmesini düzenlemiştir, ancak gerekli görüldüğü takdirde çocuğa yarı zamanlı veya gönüllü çalışanların yardımlarından da yararlanılmalıdır. Bu kurumlarda çalışanların eğitimlerinde çocuk psikolojisi, çocuk sağlığı ve insan haklarıyla özellikle çocuk hakları konularına yer verilmeli ve meslek içi eğitimlerle bu konulardaki bilgileri geliştirilmelidir.

Çocukların tutulduğu kurumların müdürlerinin uygun bir eğitim ve tecrübeye sahip kişiler arasından, tam gün esasıyla çalışmak üzere belirlenmeleri gerekmektedir. Personelin de görev alanıyla ilgili olsun olmasın, herhangi bir konuda çocukların haklarının ihlal edildiğini fark etmesi veya bundan şüphe etmesi halinde üst makamlara veya denetim makamlarına bu durumu bildirmesi, bu yönde özel önlemler alınması gerekmektedir. Son olarak kurum personeli çocukların mahremiyetlerine saygı göstermeli ve kurum içindeki yaşamı olabildiğince kurum dışına benzetmeye yönelik, özgürlüğünden yoksun bırakılma duygusunu en aza indirecek tedbirleri almalıdır.

Kuralların bu son kısmı, kurumlardaki çocukların haklarının hayata geçirilebilmesi için kurum personelinin sahip olması gereken nitelikler ve uymaları gereken kurallara özgü düzenlemeleri içermekle, Kuralların önceki bölümlerini tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir. Kuralların bu bütünsel yapısından dolayı personelin yetki ve görevlerine ilişkin pek çok düzenleme bir önceki kısımda düzenlenmiş,<sup>196</sup> son kısımda yalnızca personelin taşıması gereken nitelikler ve eğitimle genel olarak görevlerini yerine getirirken dikkat etmesi gereken hususlarla yetinilmiştir.

---

<sup>196</sup> Örneğin çocukların tutulduğu mekanlardaki personelin herhangi bir nedenle silah taşıması kesinlikle yasaktır ve bu hüküm Çocukların Tutuldukları Kurumların İdaresi kısmında düzenlenmiştir. Kurallar, m.65.



#### IV. BÖLGESEL İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN- DEN YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLAR

Uluslararası insan hakları hukukunda 20. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen gelişmeler, Birleşmiş Milletler'in evrensel bir insan hakları hukuku yaratma çabalarının yanında dünyanın bazı bölgelerinde bölgesel insan hakları kurumlarıyla desteklenmiştir. Bölgelerin kendi ihtiyaçlarının karşılanması ve bakış açılarının yansıtılması nedeniyle Birleşmiş Milletler insan hakları kurumlarından daha etkili bir koruma bu yolla sağlanabilmektedir.<sup>197</sup> Bu nedenle Birleşmiş Milletler de bölgesel insan hakları rejimlerini desteklemekte, etkili bir koruma için hayati öneme sahip olduklarını teslim etmektedir.<sup>198</sup>

Bölgesel anlamda insan haklarının korunması yolunda ciddi adımlar atan, etkili ve köklü bir koruma mekanizması kuran üç örgüt bulunmaktadır; Avrupa Konseyi, Amerikan Devletleri Örgütü ve Afrika Birliği. Bunların dışında Arap Birliği (Arap Devletleri Ligi),<sup>199</sup> İslam İşbirliği Teşkilatı<sup>200</sup> ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN)<sup>201</sup> gibi insan haklarının korunması konusunda çalışmalar yapan bölgesel ve

<sup>197</sup> Alston, Goodman, a.g.e., s.890.

<sup>198</sup> Bölgesel koruma mekanizmalarına ilişkin 1993 Viyana Bildirisi ve Eylem Planı m.37/1 ve 2 önemlidir. İnsan Hakları Üzerine Dünya Konferansı'nda 25.06.1993'te kabul edilen Bildiri'nin 37. Maddesinde önce insan haklarının korunmasında bölgesel ve alt bölgesel mekanizmalarının önemi teslim edilmiş, ardından da henüz kurulmayan bölgelerde bu tür mekanizmaların kurulmasının önemi belirtilmiştir. Konferansa katılan ülkelerin Batı dünya görüşü ve kültürünün bütün dünyaya dayatıldığı yönündeki itirazları ve tartışmalara ilişkin bkz. Esra Demir, "İnsan Haklarının Evrenselliği Karşısında Kültürel Rölativizm", *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 14. C, S.3, 2008, s.209-242.

<sup>199</sup> Arap Birliği'nin kabul ettiği ve 15.03.2008'de yürürlüğe giden Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, insan haklarının korunmasındaki çağdaş seviyenin gerisinde olması nedeniyle eleştirilmiş, özellikle çocuklara uygulanan idam cezasıyla ilgili tek hükmün 18 yaşa gelene kadar bekleme hükmü (12. madde), kadınlara ve vatandaş olmayanlarla ilgili düzenlemeler ve siyonizmi ırkçılıkla eşit tutması nedeniyle kabul edilemez bulunmuştur. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=25447#.Vv6T6U-LTIU>

<sup>200</sup> 25.09.1969'da kurulan İslam Konferansı Örgütü'nün ismi 2011 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilmiştir ve günümüzde 57 üye ülkeyle en fazla üyeye sahip bölgesel örgüttür. Teşkilat'ın kabul ettiği ilk bağlayıcı insan hakları sözleşmesi, 2005 yılında kabul edilen İslamda Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir; ancak sözleşme, 20 üye ülke tarafından onaylanma şartı henüz sağlanamadığından yürürlüğe girmemiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın insan hakları alanında gerçekleştirdiği bir diğer önemli adım olan Daimi Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu 2011'de faaliyete geçmiştir. Komisyonun yetkileri görüş belirtmek ve tavsiye vermek düzeyinde olsa da, İslam ülkelerinde insan haklarının geliştirilmesi ve insan haklarına saygı bilincinin artırılması açısından ciddi bir katkı verebileceği umulmaktadır. Komisyon hakkında ayrıntılı bilgi için; Ergin Ergül, "Yeni Bir Uluslararası İnsan Hakları Mekanizması: İİT Daimi Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.19, Ekim 2014, s.491-516.

<sup>201</sup> 08.08.1967'de kurulan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), büyük oranda ekonomik işbirliği amacıyla kurulmuş olsa da yakın zamanda insan hakları konusunda adımlar atmaya başlamıştır. Bu anlamda Temmuz 2009'da ASEAN Hükümetlerarası İnsan Hakları Komisyonu kurulmuş ve Komisyonun hazırladığı ASEAN İnsan Hakları Bildirgesi Kasım 2012'de oybirliğiyle kabul edilmiştir. Çocuk hakları konusunda da ASEAN Kadın ve Çocuk Haklarını Teşvik ve Koruma Komisyonu kurulmuş ve Kadınlara

alt bölgesel örgütler<sup>202</sup> olmakla birlikte, bu örgütlerin insan hakları koruma mekanizmalarının henüz doğum aşamasında olduğu, etkili olmaktan uzak olduğu söylenmelidir.<sup>203</sup>

Çalışmanın bu bölümünde, ülkemize olan etkileri de göz önünde tutularak Avrupa kapsamındaki insan hakları belge ve mekanizmaları üzerinde ayrıntılı olarak durulacak, Amerikan Devletleri Örgütü ve Afrika Birliği belgeleri de genel yapıları ve getirdikleri yenilikler açısından değerlendirilecektir.

### **A. Avrupa İnsan Hakları Belgelerinde Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar**

Avrupa, insan haklarının korunmasında ilk ciddi adımları atan ve en kapsamlı koruma mekanizmasını kuran bölgesel aktör olarak bu alanda ciddi bir öneme sahiptir. 1949'da Avrupa Konseyi'nin kurulmasından sadece bir yıl sonra 04.11.1950'de kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), 1953'te yürürlüğe girmiş ve dünyadaki ilk kapsamlı insan hakları sözleşmesi olmuştur. AİHS'nin bir diğer önemi etkili bir koruma mekanizması kurabilmiş olmasıdır. Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kanalıyla insan hakları ihlallerine dair iddiaların incelenmesi ve karara bağlanmasına dair bir mekanizma kurmuş ve günümüze gelen dönemde oldukça geniş bir içtihat oluşturulmuştur.

Avrupa Konseyi'nin insan hakları alanındaki çalışmaları AİHS ile sınırlı kalmamış, insan hakları alanında pek çok sözleşme kabul edilmiştir.<sup>204</sup> Bu sözleşmelerden özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukları ilgilendiren İşkencenin ve Gayrı İnsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelelerin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi ile Avru-

---

Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Çocuk hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını izleyip ASEAN ülkeleri arasındaki bağların kuvvetlenmesi için çalışmalar yapma göreviyle çalışmalara başlamıştır. Bütün bu gelişmelere karşın ASEAN'ın çalışmaları insan haklarının evrensel değerlerine uymadığı ve devlet egemenliğine verilen üstün değer nedeniyle birey haklarının sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemeler bulunduğu gerekçesiyle eleştirilere uğramıştır. Aynı zamanda söz konusu organların çalışmalarını halkla paylaşma konusunda gösterdikleri isteksizlik ciddi tepkiler almıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için; Shaun Narine, "Human Rights Norms and the Evolution of ASEAN: Moving without Moving in a Changing Regional Environment", *Contemporary South East Asia*, 34. C, S.3, Aralık 2012, s.365-388.

<sup>202</sup> Bunlara örnekler ve açıklamaları için bkz. Karen J. Alter, "The Global Spread of European Style International Courts", *West European Politics*, 35. C, S.1, 2012, s.135-154. Ayrıca belli başlı bölgesel mahkeme ve komisyonların kararlarına ulaşabilmek için [www.worldcourts.com](http://www.worldcourts.com) veritabanından yararlanılabilir.

<sup>203</sup> Alston, Goodman, a.g.e., s.889.

<sup>204</sup> Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen insan hakları sözleşmeleri ve genel açıklamalar için bkz. <http://www.humanrights.ch/en/standards/ce-treaties/> Türkiye tarafından kabul edilen Sözleşme listesi için bkz. [https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat\\_TIHB.htm](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_TIHB.htm)

pa Konseyi tarafından kabul edilen iki tavsiye kararlı, çalışmamızın bu alt bölümünün ana başlıkları olacaktır.

## 1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Tam adı İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi olan AİHS, dünyanın en gelişmiş ve en etkili insan hakları koruma mekanizmasını hayata geçirmiştir.<sup>205</sup> Sözleşme, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın, savaşta yaşanan insan hakkı ihlallerinin tekrar yaşanmasını engelleme, oluşturulacak bölgesel ortak değerler ve kurumlarla Almanya'nın tekrar bir saldırıda bulunmasının önüne geçme ve son olarak komünizmin etki alanını genişletmesine karşı ortak bir ideolojik ve politik birlik oluşturma amacıyla oluşturulmuştur.<sup>206</sup> Son iki kuruluş sebebinin ciddi bir tehdit olmaktan uzaklaştığı günümüz dünyasında AİHS sistemi, üye ülkelerin egemenlik sahalarında insan hakları ihlallerinin engellenmesinin yanında diğer uluslararası insan hakları mekanizmalarına ve bazı ülke anayasalarının temel hak ve hürriyetler kısımlarına örnek teşkil etme yönüyle önemini arttırarak devam ettirmektedir. AİHM, Sözleşmenin bu anlamını daha da genişleterek Sözleşmeyi “Avrupa kamu düzeninin anayasal bir aracı” olarak tanımlamıştır.<sup>207</sup>

Sözleşme yukarıda bahsedilen büyük insan hakları gelişmelerini sağlamış olmasına rağmen, Özgürlük ve Güvenlik Hakkı başlıklı 5. Maddesindeki özgürlükten yoksun bırakma şartları haricinde özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişiler ya da çocuklarla ilgili herhangi bir doğrudan düzenlemesi bulunmamaktadır. Ayrıca Sözleşmenin, hazırlandığı yıllardaki liberal ideolojinin etkisiyle büyük oranda klasik medeni ve siyasi haklardan mürekkep olduğunu, ancak çocuk haklarının Sözleşmede sayılanlardan ibaret olmadığını farkında olunması gerektiğini söylemek gerekir. Bununla birlikte Sözleşme, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları arasındaki bazı hak ve özgürlükleri düzenlemiştir. AİHM de yarattığı geniş içtihat hukukuyla bu düzenlemelerin özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar açısından hayata geçirilmesinde ciddi bir

<sup>205</sup> Andrew Moravcsik, “The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe”, *International Organisation*, 54. C, S.2, 2000, s.218.

<sup>206</sup> Alston, Goodman, a.g.e., s.892; AİHS'nin başlangıç kısmında ‘gerçekten demokratik bir siyasal rejim’ ifadesinin kullanılması da komünist ülkelerdeki ‘halkların demokrasisi’ kavramına karşı batı tarzı demokrasiye gönderme olarak yorumlanmaktadır.

<sup>207</sup> Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Loizidou v. Türkiye*, Başvuru No: 15318/89, 23.03.1995, Par.75.

paya sahiptir.<sup>208</sup> Mahkeme, Sözleşmeyi yorumlarken onu “günün şartlarına göre yorumlanmayı gerektiren, yaşayan bir belge” olarak görmekte, bu nedenle de uluslararası insan hakları hukukundaki ve sosyal hayattaki gelişmeleri de dikkate alarak, insan haklarını giderek daha geniş, sınırlamaları da dar yorumlama yoluna gitmektedir.<sup>209</sup>

Bu bölümde AİHS'nin özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarıyla ilgili temel düzenlemeleri olan 3 ve 5. maddelerinin kısa bir incelemesiyle yetinilecek, AİHM içtihatlarının incelenmesi büyük oranda çalışmanın ikinci kısmına bırakılacaktır.

### a) İşkence Yasağı

Sözleşme, işkence yasağını “Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.” şeklinde oldukça kısa ve net olarak düzenlemiştir.<sup>210</sup> Herhangi bir sınırlamaya tabi olmayan bu hakkı düzenleyen madde 3, AİHM'nin deyimiyile “demokratik toplumun temel değerlerinden birini korumaktadır.”<sup>211</sup> Yukarıda belirtildiği üzere jus cogens niteliğinde bir kural olarak kabul edilen işkence yasağı, demokratik toplumda devlet görevlilerinin uyması gereken en temel yasaklardan biri olmasına rağmen, değişik yer ve biçimlerde işkenceye veya maddede belirtilen diğer uygulamalara rastlanmaktadır.

İşkence yasağına aykırı fiillerin çoğunlukla devlet görevlilerinin vatandaşların fiziksel ve psikolojik bütünlüklerine en çok müdahale edebildikleri kapalı mekanlarda gerçekleştirildiği açıkça görülmektedir.<sup>212</sup> AİHM de, meydana getirdiği içtihat hukuku

<sup>208</sup> Ursula Kilkelly, “The CRC in Litigation Under the ECHR”, Ton Liefwaard, Jaap E. Doek (ed.), *Litigating the Rights of the Child: The UN Convention on the Rights of the Child in Domestic and International Jurisprudence*, Springer, Heidelberg, 2015, s.195.

<sup>209</sup> Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Tyrer v. Birleşik Krallık*, 5856/72, 25.04.1978, Par.31.

<sup>210</sup> Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden farklı olarak AİHS m.3, ‘zalimce (cruel)’ muamele ya da cezayı yasaklayan bir hüküm getirmemiştir. Van Bueren'e göre bu eksiklik özellikle çocuklar açısından önem arz etmektedir. Zira işkence veya insanlık dışı muamele ya da cezadan daha hafif bir muamele ya da ceza türü olan zalimce cezanın yasaklanmaması durumunda çocuklar açısından bedensel disiplin cezaları ya da hücre hapsi gibi uygulamalar engellenemeyecektir. Van Bueren, *The International Law on the Rights of the Child*, a.g.e., s.224; Belirtmek gerekir ki, Havana Kuralları m.87-a hükmü, “işkence veya ağır, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı” şeklinde bir düzenlemeyle, çocuklar açısından ‘ağır (harsh)’ muamele veya cezayı da yasaklanan uygulamalar kapsamına almıştır. Buradaki ağır ifadesinin kapsamı henüz belirlenmemiş olsa da, zalimce olmayan ancak bir çocuğa uygulanması durumunda acı veya ızdıraba neden olacak uygulamaların bu kapsamda olacağı açıktır. Van Bueren, *The International Law on the Rights of the Child*, a.g.e., s.224.

<sup>211</sup> Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Soering vs. Birleşik Krallık*, 14038/88, 07.07.1989, Par.88.

<sup>212</sup> Aşağıda inceleyeceğimiz İşkencenin ve Gayrı İnsani ya da Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nin amacı da kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları mekanların denetlenmesi yoluyla işkencenin henüz gerçekleşmeden önlenmesi için daha etkin bir mekanizma kurul-

ile bu konuda ciddi bir külliyat oluşturmuş ve kapatılma koşullarından fiziksel cezalara, ifade alma yöntemlerinden disiplin cezalarına kadar pek çok sorunu işkence yasağı kapsamında değerlendirmiştir. İnsani muamele gereğine uymayan uygulamalarla ilgili başka bir düzenlemesi olmayan Sözleşmenin bu eksikliği, bu uygulamaların insanlık dışı muamele veya ceza teşkil edeceği yorumuyla Mahkeme tarafından doldurulmuştur.

İşkence yasağının özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili önemi de esasında AİHS'nin çocuk hakları hakkında sessiz kalışı ve özellikle özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin tutuldukları şartlar ve haklarıyla ilgili ayrıntılı bir düzenlemeden yoksun olmasıyla açıklanabilir. Ancak belirtmek gerekir ki, Mahkeme'nin yorumuyla bu eksiklik büyük oranda giderilmekte, zaman zaman Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin düzenlemelerini de yorumlarında kullanan Mahkeme, uluslararası düzenlemeleri takip ederek özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları konusunda da uluslararası konjonktüre uyum sağlamaktadır.<sup>213</sup> Sözleşmede açık düzenlemeler bulunmayan, çocukların yetişkinlerden ayrılması ve özgürlükten yoksun bırakma şartları konularındaki başvurularda madde 5'in yanında madde 3'teki insani muamele yükümlülüğünü de gündeme getiren AİHM, çocukların hakları konusunda uluslararası düzenlemelere atıf yaparak taraf devletin insani muamele yükümlülüğünü taraf olduğu uluslararası düzenlemelerle birlikte değerlendirmektedir.<sup>214</sup> Bu bakımdan Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Avrupa Konseyi üyesi bütün ülkelerin taraf oluşu, Mahkeme için Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni içtihatlarında kullanmak için bir kolaylık sağlamaktadır.<sup>215</sup>

---

masıdır. Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT), *İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi: Sözleşme Metni ve Açıklayıcı Rapor*, CPT/Inf/C (2002), Par.12.

<sup>213</sup> AİHM'nin işkence yasağıyla ilgili en çok başvurduğu kaynak İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nin organı olan İşkenceyi Önleme Komitesi raporlarıdır. İlgili sözleşme ve komite raporlarına ileride değinilecektir.

<sup>214</sup> Örneğin; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Güveç v. Türkiye*, 70337/01, 20.01.2009, 2. Daire Kararı; Mahkeme bu kararında Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin ve Çocuk Hakları Komitesi'nin Türkiye raporlarına da atıf yaparak Türkiye'de özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların genel durumlarına değinmiş, Hükümet'in itirazlarını bunlara da dayanarak yerinde bulmamıştır.

<sup>215</sup> Belirtmek gerekir ki, AİHM çocuk haklarıyla ilgili her davada Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne atıf yapmaktadır. Mahkeme genelde AİHS'nin açıkça düzenlemediği konulardaki kararlarında başka sözleşme ve kurallara atıf yaparak gerekçelendirme yoluna gitmektedir. Ancak Çocuk Hakları Sözleşmesi düzenlemelerine verilen önem ve atıfların kayda değer biçimde arttığı görülmektedir. Ursula Kilkelly, "Best of Both Worlds for Childrens Rights? Interpreting the European Convention on Human Rights in the Light of the UN Convention on the Rights of the Child", *Human Rights Quarterly*, 23. C, S.2, 2001, s.309.

## b) Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

AİHS'nin konumuzla ilgili bir diğer hükmü özgürlük ve güvenlik hakkı başlıklı 5. maddesidir.<sup>216</sup> Madde ile kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakılabilecekleri nedenler belirtilmiş ve özgürlükten yoksun bırakmayı gerçekleştiren otoritelerin uymaları gereken temel usul kuralları sıralanmıştır. Maddenin diğer insan hakları sözleşmelerinden farkı, kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakılmalarının hangi hallerde mümkün olduğunu sınırlayıcı bir biçimde belirtmiş olmasıdır.<sup>217</sup> Yukarıda incelenen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi madde 9 ve Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 37-b hükümleri yalnızca kişilerin hukuksuz olarak özgürlüğünden yoksun bırakılmasını yasaklamakla yetinip hukuki olarak özgürlükten yoksun bırakma nedenlerini belirleme yetkisini tamamen taraf devletlere bırakmışlardır.

Özgürlükten yoksun bırakılmayla ilgili böyle kapsamlı ve devlet yetkisini sınırlayıcı bir düzenlemeye sahip olan madde, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerle ilgili özgürlüğünden yoksun bırakılma sebeplerinin açıklanması ve bu karara karşı başvuru

<sup>216</sup> Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

1. Herkesin kişi özgürlüğüne ve güvenliğine hakkı vardır. Aşağıda belirtilen haller ve yasada belirlenen yollar dışında hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz;
  - a. Yetkili mahkeme tarafından mahkum edilmesi üzerine bir kimsenin usulüne uygun olarak hapsedilmesi;
  - b. Bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara riayetsizlikten dolayı veya yasanın koyduğu bir yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlamak için bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanması ve tutulması;
  - c. Suç işlediği hakkında geçerli şüphe bulunan veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olmak zorunluluğu inancını doğuran makul nedenlerin bulunması dolayısıyla, bir kimsenin yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması;
  - d. Bir küçüğün gözetim altında eğitim için usulüne uygun olarak verilmiş bir karar gereği tutulması veya yetkili merci önüne çıkarılmak üzere usulüne uygun olarak tutulması;
  - e. Bulaşıcı hastalık yayabilecek bir kimsenin, bir akıl hastasının, bir alkolüğün, uyuşturucu madde bağımlısı bir kişinin veya bir serserinin usulüne uygun olarak tutulması;
  - f. Bir kişinin usulüne aykırı surette ülkeye girmekten alıkonması veya kendisi hakkında sınır dışı etme ya da geri verme işleminin yürütülmekte olması nedeniyle usulüne uygun olarak yakalanması veya tutulması;
2. Yakalanan kişiye, yakalama nedenleri ve kendisine yöneltilen her türlü suçlama en kısa zamanda ve anladığı dilde bildirilir.
3. Bu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkes hemen bir yargıç veya adli görev yapmaya yasayla yetkili kılınmış diğer bir görevli önüne çıkarılmalıdır; kişinin makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminata bağlanabilir.
4. Yakalama veya tutulma nedeniyle özgürlüğünden yoksun kılınan herkes, özgürlük kısıtlamasının yasaya uygunluğu hakkında kısa bir süre içinde karar vermesi ve yasaya aykırı görülmesi halinde, kendisini serbest bırakması için bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.
5. Bu madde hükümlerine aykırı olarak yapılmış bir yakalama veya tutma işleminin mağduru olan herkesin tazminat istemeye hakkı vardır.

<sup>217</sup> Liefwaard, a.g.e., s.119.

yapabilmesi dışında herhangi bir düzenleme getirmemiştir. Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin insani muameleye tabi tutulma ve insan onuruna saygı gösterilme hakları ile ilgili, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi madde 10 ve Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 37-c düzenlemelerinin benzeri bir hüküm Sözleşmede yer almamıştır.

Maddenin çocuklara yaklaşımı açısından baktığımızda, diğer özgürlükten yoksun bırakma nedenleri çocuklar hakkında da uygulanmaktadır. Madde bu anlamda çocuklar için herhangi bir ayırım gözetmemiştir. Ancak ilk fıkranın d bendi, çocuğun eğitimi için ve yetkili merci önüne çıkarılması için usule uygun olarak tutulması şeklinde ayrı bir özgürlükten yoksun bırakma nedeni getirmiştir. Bu nedenlerin ilki olan eğitim amacıyla özgürlükten yoksun bırakmada, çocuğun kapalı ya da açık bir eğitim kurumunda tutulması düzenlenmiştir. AİHM'nin içtihadına göre çocuklar bir eğitim tedbiri olarak eğitim kurumunda tutulabileceği gibi bu kuruma geçirilmek amacıyla başka bir kurumda özgürlüklerinden yoksun bırakılmaları da mümkündür, ancak bu durumda çocuğun hızla eğitim kurumuna geçirilmesi gerekmektedir.<sup>218</sup>

Çocuğun yetkili merci önüne çıkarılmak için tutulması hükmü, ceza adaletiyle ilgili değil, hukuki veya idari işlemlerle ilgilidir, ancak şüpheli çocukların zihinsel gelişimlerine ilişkin olarak alınması gereken raporların hazırlanması sırasında tutulmaları durumunda bir idari otorite önüne çıkarılmak için tutuldukları kabul edilmektedir.<sup>219</sup> Bu hüküm Birleşik Krallık temsilcisinin, çocukların çoğunlukla ceza adaleti dışında kendi yararları için yetkili makamlar önüne çıkarılmak için veya çevrelerinin zararlı etkisinden kurtarma amacıyla tutuldukları, böyle bir durumda maddenin c bendinin kapsamına girmeyecekleri itirazı üzerine eklenmiştir.<sup>220</sup> Görüldüğü gibi madde düzenlemesi çocukların özgürlük haklarını değil korunma ihtiyaçlarını ön plana almaktadır. Ancak ikinci bölümde inceleneceği üzere AİHM devletlerin bu yetkisini oldukça dar yorumlamak suretiyle çocukların hakları açısından ciddi bir inceleme yapmakta, dolayısıyla çocukla-

<sup>218</sup> Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Bouamar v. Belçika*, 9106/80, 29.02.1988, Par.50; AİHM bu kararında çocuğun eğitim evine nakledilmek üzere tutulmasını yargılama öncesi tutulma (gözaltı ve tutukluluk) hallerine benzetmiştir. Maddenin d bendinin de böyle bir uygulamayı yasaklamadığını göz önünde tutan Mahkeme, bentte kullanılan 'gözetim altında eğitim için' (for the purpose of educational supervision) ifadesinin, eğitimin gerçekleştirildiği mekanlarla sınırlı değil, bu amaçla kapatılacakları diğer mekanları da kapsayan bir şekilde yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.

<sup>219</sup> Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Guide on Article 5 of the Convention: Right to Liberty and Security*, 2014, s.17, [www.echr.coe.int](http://www.echr.coe.int)

<sup>220</sup> Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Preparatory Work on Article 5 of the European Convention on Human Rights*, Strasburg, 1956, s.21. [www.echr.coe.int](http://www.echr.coe.int)

rın özgürlüğünden yoksun bırakılmasını tamamen devletlerin ihtiyarına bırakmamaktadır.

## 2. İşkencenin ve Gayrı İnsani ya da Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi

Yukarıda AİHS madde 3 hakkında yapılan incelemede de değinildiği üzere Avrupa sisteminde işkencenin önlenmesi konusunda en ciddi adım İşkencenin ve Gayrı İnsani ya da Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nin kabul edilmesi ve bu sözleşmenin organı olarak İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin kurulmasıdır.

Sözleşmenin işkence ile mücadele konusundaki en önemli yönü, henüz işkence gerçekleşmeden harekete geçen ve olası işkence vakalarını engellemek amacıyla kurumsal bir çaba gösteren bir mekanizma kurmasıdır.<sup>221</sup> Benzer bir mekanizma Birleşmiş Milletler sisteminde ancak 2002 yılında kabul edilip 2006'da yürürlüğe giren İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol'le kurulabilmiştir.<sup>222</sup>

Sözleşme, benzerlerinden ayrılarak herhangi bir işkence tanımı yapmamış, hangi fiillerin bu kapsama gireceği konusunda da hiçbir düzenleme getirmemiştir. Sözleşmenin başlangıç kısmında, AİHS m.3'e atıf yapılmış ve özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin işkenceye karşı korunmalarının adli olmayan, önleyici nitelikte ziyaretlere dayanan bir mekanizmayla kuvvetlendirilmesi amacı belirtilmiştir. Bu amaca uygun olarak Sözleşme, ilk maddesinden itibaren Komitenin kuruluşu ve taraf devletlerle işbirliği içinde çalışmasına ilişkin hükümler düzenlemiştir.

### a) Hazırlanması, Kabul Edilme Süreci ve Türkiye

Avrupa kapsamında işkenceye karşı bir sözleşme hazırlama fikri, konuyla ilgili Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin hazırlık sürecinde ortaya çıkmıştır. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından alınan ve tutukluların işkence ve zalimane, insanlık dışı

<sup>221</sup> Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, a.g.e. s.1151.

<sup>222</sup> Yukarıda İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi başlığında incelendiği üzere, Sözleşmenin hazırlık çalışmalarında gündeme gelen bu fikir, Sözleşmenin çok sayıda devlet tarafından onaylanmasının önüne geçeceği gerekçesiyle sonraya bırakılmış, söz konusu Ek Protokol'ün hazırlanıp yürürlüğe girmesi de 2006 yılını bulmuştur.



veya küçültücü muamele ya da cezadan korunmasına ilişkin 971 sayılı tavsiye kararda Bakanlar Komitesi'ne bu konuda bir Avrupa Sözleşmesi hazırlanması tavsiyesinde bulunulmuştur.<sup>223</sup> Tavsiye metnine Uluslararası Hukukçular Komisyonu ve İşkenceye Karşı İsveç Komitesi tarafından hazırlanmış Mahpusların İşkence ve Zalimane, İnsanlık dışı veya Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi Taslağı da eklenmiş ve bu metin Parlamenter Meclisi tarafından 'kabul edilmeye hazır' olarak nitelenmiştir.<sup>224</sup> Bakanlar Komitesi'nin İnsan Hakları Yürütme Komitesi'ne aktardığı taslak, burada yaklaşık iki yıl süren hazırlık çalışmalarından sonra Kasım 1986'da Bakanlar Komitesi'ne sunulmuş, Bakanlar Komitesi de 27.06.1987'de Sözleşmeyi kabul edip, 26.11.1987'de imzaya açmıştır.<sup>225</sup>

Yedi ülkenin onayıyla 01.02.1989'da yürürlüğe giren Sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi 47 ülkenin tamamı tarafından onaylanmış, ayrıca Kosova'daki Birleşmiş Milletler Misyonu ile de denetim anlaşması yapılmıştır.<sup>226</sup> Türkiye Sözleşmeyi 11.01.1988'de imzalamış, 25.02.1988 tarih ve 3411 sayılı Kanun'la Sözleşmenin onaylanması uygun bulunmuş<sup>227</sup> ve 26.02.1988 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun 88/12649 sayılı kararıyla Sözleşmeyi onaylamıştır.<sup>228</sup> Bir gün sonra, 27.02.1988'de onay belgesinin depo edilmesiyle Türkiye, Sözleşmeyi onaylayan ilk devlet olmuştur.<sup>229</sup>

## **b) Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi ve Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar**

Özgürlüklerinden yoksun bırakılmış kişilere yapılan muameleyi incelemek ve bu kişilerin işkence ve insanlık dışı ya da küçültücü ceza veya muameleden korunmalarını

<sup>223</sup> Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, *Tavsiye No: 971 (1983)*, 28.09.1983.

<sup>224</sup> Pierre-Henri Imbert, Mark Kelly, "The European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Building an Effective Human Rights Accountability Mechanism; Work in Progress", Ed. Lal Chand Vohrah vd. *Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese*, Kluwer Law International, Lahey, 2003, s.425.

<sup>225</sup> Imbert, Kelly, a.g.e., s.426; Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT), *İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi: Sözleşme Metni ve Açıklayıcı Rapor*, CPT/Inf/C (2002), Par.11.

<sup>226</sup> *Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu ile Avrupa Konseyi Arasında İşkencenin ve Gayri İnsani ya da Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi ile ilgili Teknik Düzenlemelere İlişkin Anlaşma*, 23.08.2004.

<sup>227</sup> R.G., 26.02.1988, S.19737 (mükerrer).

<sup>228</sup> R.G., 27.02.1988, S.19738.

<sup>229</sup> Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, a.g.e., s.1148. Sözleşmenin onaylanma sürecinde TBMM'de görüşülmesine dair incelemeler için bkz. Mesut Gülmez, "İşkencenin Önlenmesi Avrupa Komitesi ve Türkiye'ye Yönelik Açık Bildirimleri", *Amme İdaresi Dergisi*, 31. C, S.1, 1998, s.16-20.

kuvvetlendirmek amacıyla Sözleşmenin ilk maddesiyle kurulan Komite, kurulduğu 1989 Kasım'ından bu yana çalışmalarını sürdürmektedir. İşkence ve kötü muamele konularında özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin maruz kaldıkları muamelenin yanında tutuldukları mekanların şartlarına da incelemelerinde yer veren Komite, raporlarıyla başta AİHM olmak üzere yargısal organları da etkilemiş ve devletlere işkence yasasına ilişkin pozitif yükümlülükler yüklenmesinin önünü açmıştır.<sup>230</sup>

Belirtmek gerekir ki, Komitenin herhangi bir yargı gücü yoktur. Komitenin kuruluş amacı ve yetkisi sadece kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlerde incelemelerde bulunup bunlara ilişkin rapor hazırlamaktır. Komite, bu kişilerin haklarının ihlal edilip edilmediği hakkında bir 'karar verme' yetkisine sahip olmadığı gibi konuyla ilgili uluslararası hükümler hakkında görüş bildirmekten de kaçınacaktır.<sup>231</sup> Komitenin tek görevi, gerçekleştirdiği ziyaretlerde gördükleri ve elde ettikleri bilgileri rapor olarak sunmak ve gerekli gördüğü takdirde tavsiyelerde bulunmaktır.<sup>232</sup>

Komitenin oturum ve raporları gizlidir. Raporların kamuya açılması, kural olarak ilgili devletin rızası ile mümkündür.<sup>233</sup> Ancak devletin işbirliği yapmaması ve Komite tavsiyelerini dikkate alarak ülkesindeki durumu iyileştirmeyi reddetmesi halinde, Komite konu hakkında kamuya duyuru yapabilmektedir.<sup>234</sup> Bu duyuru, yalnızca devletin işbirliğine yanaşmaması durumunda uygulanabilen istisnai bir yaptırımdır.<sup>235</sup> Bu istisnai yetkisini göreve başlamasının ilk on yılı içerisinde yalnızca Türkiye aleyhindeki 1992<sup>236</sup> ve 1996<sup>237</sup> kamuya açıklamalarında kullanan Komite, bugüne kadar 7 kamuya duyuru yapmıştır.<sup>238</sup>

<sup>230</sup> Liefwaard, a.g.e., s.47.

<sup>231</sup> Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT), *İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza Veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi: Sözleşme Metni ve Açıklayıcı Rapor*, CPT/Inf/C (2002), Par.17.

<sup>232</sup> A.g.e.

<sup>233</sup> Örneğin Komitenin Türkiye'ye yaptığı 09.09.1990-21.09.1990 (CPT/Inf (2007) 1), 29.09.1991-07.10.1991 (CPT/Inf (2007) 3), 22.11.1992-03.12.1992 (CPT/Inf (2007) 5), 16.10.1994-28.10.1994 (CPT/Inf (2007) 7) ve 18.09.1996-20.09.1996 (CPT/Inf (2007) 9) tarihlerinde gerçekleşen ziyaretler, 11.01.2007 tarihinde, Türk hükümetinin rızasıyla toplu olarak yayınlanmıştır.

<sup>234</sup> Sözleşme, m.10/2.

<sup>235</sup> Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 2. C, 2012, s.225

<sup>236</sup> Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, *Third General Report on the CPT's Activities Covering the Period 1 January 1992 to 31 December 1992*, Council of Europe, Strasbourg, 04.06.1993, Appendix 4, public Statement on Turkey, adopted on 15 December 1992, s.30-39.

Hukuki yaptırımlardan yoksun olan ve devletler hakkındaki raporları da kural olarak devletin rızasıyla kamuya açıklayabilen Komitenin, bir yaptırım olarak raporlarını tek yanlı olarak alenileştirmesi ilgili devletlerin uluslararası alanda itibarının zedelenmesine neden olduğu gibi zaman zaman diğer uluslararası mekanizmaların karar ve uygulamalarında da temel alınmaktadır.<sup>239</sup> Bu bakımdan Komitenin ziyaret ve incelemelerinin ilgili devletin özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişiler üzerindeki uygulamaları ve bu kişilere sağladığı ortam açısından ciddi bir etkisi olduğu açıktır.<sup>240</sup>

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların durumu da Komitenin ciddi mesai harcadığı bir alan olduğundan bu alandaki Komite genel rapor ve ülke raporlarındaki yorumlar, hem Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi hem de diğer insan hakları sözleşme ve mekanizmaları açısından özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları bakımından hayati değere sahiptir. Komite de, ülkelere yaptığı ziyaretlerin ciddi bir bölümünde çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları mekanlara ziyaretlerde bulunmakta, bu konuyu raporlarında sıklıkla işlemektedir.<sup>241</sup>

Komite ilk olarak 1998 yılındaki 9. Genel Raporu'nda özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili standartları ortaya koymuştur.<sup>242</sup> 2015 yılı başında yayınlanan 24. Genel Raporu'nda ceza adaleti sisteminde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ilişkin yeni standartlar getiren Komite, bu standartların uluslararası belgelerdeki düzenlemelerin tamamlayıcısı şeklinde görülmesi gerektiğini belirtmektedir.<sup>243</sup> Çocuk-

<sup>237</sup> Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, *Seventh General Report on the CPT's Activities Covering the Period 1 January to 31 December 1996*, Council of Europe, Strasbourg, Public Statement on Turkey, issued on 6 December 1996, s.1-5.

<sup>238</sup> Komitenin diğer 5 duyurusu; Rusya Federasyonu Çeçen Cumhuriyeti'ne ilişkin 2001, 2003 ve 2007'de, Yunanistan'a ilişkin 2011'de ve son olarak Bulgaristan'a ilişkin 2015'te gerçekleşmiştir.

<sup>239</sup> Komitenin Türkiye hakkındaki kamuya duyurularının AIHM önüne giden işkence dosyalarında dikkate alındığı ve Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komite'nin 1994 yılında yaptığı kamuya açıklama gibi pek çok konuda Türkiye için bir 'olumsuz zincirleme etki'ye neden olduğuna ilişkin; Gemalmaz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, a.g.e., 2. C, 2012, s.227.

<sup>240</sup> Yukarıda belirtildiği üzere kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları mekanlara ziyaret göreviyle oluşturulmuş tek organ, Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Alt Komitesi'nin göreve başladığı 2007 yılına kadar İşkenceyi Önleme Avrupa Komitesi'dir. Komitenin bu görevi başarıyla yerine getirmesi de Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde oluşturulan Alt Komite için ciddi bir referans kaynağı olmuştur.

<sup>241</sup> Komitenin sadece çocukların tutuldukları kurumlara bulunduğu ziyaretlere, Avusturya (2009), Romanya (2011), Slovakya (2010) ve İsveç (2009) örnek verilebilir. Komitenin çocukların tutuldukları kurumlara yaptığı ziyaretlerin incelemesi için bkz. Ursula Kil Kelly, Silvia Casale, *Children's Rights and European Committee for the Prevention of Torture*, Consuil of Europe, 2012.

<sup>242</sup> CPT/Inf. (99) 12.

<sup>243</sup> CPT/Inf. (2015) 1, s.49. Burada Komitenin özellikle belirttiği iki belge; Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları'dır. Avrupa Kuralları'nın hazırlanmasında Komite rapor ve yorumlarının doğrudan etkili olduğu bu belgenin resmi yorumunda belirtil-

ların kapatıldıkları mekanlarla doğrudan bağlantı halinde olmanın getirdiği tecrübeyle bu mekanların taşınması gereken nitelikler ve çocukların tabii olmaları gereken muamele konusunda tavsiye ve standartları içeren bu genel yorumlarla Komite, uluslararası belgelerin hayata geçirilmesinin yollarını göstermektedir.

Türkiye'ye yaptığı hemen her ziyarette özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların tutulduğu mekanlara ziyaretinde yer ayıran ve bu konuyu ayrı bir başlıkta inceleyip tavsiyelerde bulunan Komite, 2012 yılında çocuk cezaevlerindeki hak ihlalleri iddialarını yerinde incelemek amacıyla bir özel ziyarette bulunmuştur.<sup>244</sup> Bu ziyarette yakın zamanda yapılan özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara kötü muamele iddialarını yerinde inceleyen Komite, çocuklara kötü muamelenin derhal durdurulması ve bu iddiaların tarafsız bir şekilde incelenmesini istemiştir.<sup>245</sup> Komite, özellikle Sincan Çocuk Cezaevi'nde karşılaştığı falaka izleri nedeniyle, falaka uygulamasının işkence olarak kabul edildiği ve kesinlikle sonlandırılması gerektiği yönünde uyarılarda bulunmuştur.<sup>246</sup> Komitenin Türkiye ziyaretleri ve bulguları konusuna ikinci bölümde daha ayrıntılı yer verilecektir.

### 3. Avrupa Cezaevi Kuralları

Birleşmiş Milletler bünyesinde Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallarının hazırlanıp 1955'te kabul edilmesinden hemen sonra Avrupa Konseyi, 1958'de suç, ceza ve infaz şartlarıyla ilgili çalışmak üzere Avrupa Suç Sorunları Komitesi'ni kurmuştur.<sup>247</sup> Suç önleme ve suçlulara muamele konusunda çalışan Komite, sorumlu olduğu Bakanlar Komitesi'ne raporlar sunmakta ve konuyla ilgili tavsiye kararların hazırlanmasında görev almaktadır. Komitenin hazırladığı ve kabul edilen özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerle ilgili ilk tavsiye kararı 1962 tarihli Mahpusların Seçme, Medeni ve Sosyal Hakları Hakkında Tavsiye'dir.<sup>248</sup>

---

miş, Komite de, 18. Genel Raporu'nda o dönem taslak halinde olan Kurallar hakkındaki öneri ve eleştirilerini açıklamıştır. CPT Inf. (2008) 25, s.10.12.

<sup>244</sup> 21-28 Haziran 2012 tarihli bu ziyarete ilişkin rapor için bkz. CPT/Inf. (2013) 27.

<sup>245</sup> A.g.e. Par. 20.

<sup>246</sup> A.g.e. Par. 14.

<sup>247</sup> Dirk van Zyl Smit, Sonja Snacken, *Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, 2009, s.18.

<sup>248</sup> Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Karar No: (62) 2*, 01.02.1962.

Tavsiye'nin en önemli yeniliği, mahpusların insan haklarına sahip olmaya devam ettikleri, ancak özgürlükten yoksun bırakmanın gerektirdiği ve cezaevi idaresiyle güvenliğinin zorunlu kıldığı durumlarda bu hakların kullanımının kısıtlanabileceğini açıkça belirtmesidir.<sup>249</sup> Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin iç hukuklarında mahkum hakları ve cezaevi idaresi hususunda örnek alabilmeleri ve konuyla ilgili iç hukuktaki boşluklarda da Avrupa Konseyi'nin genel bakış açısının yansıtılmasını amaçlayan Tavsiye, Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar'a da başlangıç kısmında atıf yaparak mahkumlara uygulanması gereken muamelenin bu kurallarda yer aldığını belirtmiştir.<sup>250</sup> Bu nedenle Asgari Standart Kuralları tekrar etmekten kaçınılmış ve Tavsiye'de yalnızca bazı hakların hangi hallerde sınırlanabileceği ve bazı hakların ne olursa olsun korunması gerektiğine ilişkin kısa bir düzenleme ile yetinilmiştir.

Tavsiye'nin ardından 1971 yılında Suç Sorunları Komitesi tarafından bir dizi konferans düzenlenmiş ve Avrupa'daki hapishane yöneticileriyle bu konuda çalışan akademisyen ve uzmanlar bir araya gelerek suçla mücadelede hapsedilen kişilerin hakları ve cezaevi idaresi konularında tartışmalar yapılmıştır.<sup>251</sup> Konferansları takiben 1973 yılında Avrupa Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallar kabul edilmiştir.<sup>252</sup> Aynı isimdeki Birleşmiş Milletler Kuralları'yla oldukça benzer bir yapıda olan Avrupa Kuralları, Birleşmiş Milletler Kuralları'nın kabul edilmesinden sonraki dönemin tecrübesiyle daha gelişmiş bir yapı kazandırılmaya çalışılarak ortaya çıkarılmış, ancak devrim niteliğinde kabul edilebilecek derecede önemli herhangi bir yenilik getirmemiştir.<sup>253</sup> Bu anlamda Avrupa Kuralları'nın sadece Birleşmiş Milletler Kuralları'nın Avrupa şartlarına adapte edilmesini sağlama amacıyla çıkarıldıklarını söylemek mümkündür.<sup>254</sup>

Kurallar 1987 ve 2006 yıllarında, daha önceki standartların cezalandırma politikaları ve insan hakları anlayışındaki değişimlere ayak uydurması ve özellikle Avrupa

<sup>249</sup> Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Karar No: (62) 2*, m. 3; Bu düzenleme ile Tavsiye, Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallar'ın ötesine geçmiş ve daha etkili bir koruma rejimine önayak olmuştur. Smit, Snacken, a.g.e., s.19

<sup>250</sup> Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Karar No: (62) 2*, Başlangıç, Par.4.

<sup>251</sup> Smit, Snacken, s.18.

<sup>252</sup> Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Karar No: (73) 5*, 19.01.1973.

<sup>253</sup> Smit, Snacken, a.g.e., s.20,21.

<sup>254</sup> Avrupa Cezaevi Kuralları 2006: *Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkında Rec (2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararı (Avrupa Cezaevi Kuralları Yorumu)*, Çev: Necati Nursal, 2006, [www.coe.int](http://www.coe.int)

İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin ortaya koyduğu yeni standartlara uygun hale gelmesi amacıyla yenilenmiş ve Avrupa Cezaevi Kuralları adını almıştır.<sup>255</sup> Kuralların sistematığı, genel ilkeler bölümünün ardından hapsedilme koşulları, sağlık, düzen, yönetim ve personel, denetim ve izleme, yargılanmamış mahpuslar ve hükümlü mahpuslar şeklinde yapılanmıştır. Bu bakımdan da Birleşmiş Milletler Kuralları'yla benzerlik göstermektedir.

Kurallar ceza adaleti sisteminde tutuklu ya da hükümlü olan bütün mahpuslara uygulanmak üzere hazırlanmıştır.<sup>256</sup> Çocuklarla doğrudan ilgili maddeleri olmakla birlikte özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları hususunda ayrı bir yenilik getirmiş değildir. Kuralların ilk bölümünde çocukların yetişkinlerden ayrı tutulması gerektiği, istisnai olarak yetişkinlerle tutulan çocukların da statülerine uygun özel tedbirlerle korunmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir.<sup>257</sup> Kuralların özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ayrılmış 35. maddesinin ilk fıkrasında yetişkinlerle birlikte tutulan çocukların, yetişkinlere sunulanlara ek olarak sosyal, psikolojik ve eğitime ilişkin hizmetlerden yararlanmaları, dini korunma ve hobi programları veya bunlara alternatif programların, toplum içindeki çocuklara olduğu gibi onlara da sunulması düzenlenmiştir. İkinci fıkrada zorunlu eğitime tabi çocukların bu eğitime erişim sahibi olmaları, üçüncü fıkrada salıverilmelerini takiben ek desteklerin sağlanması ve son fıkrada da cezaevinde tutulan çocukların yüksek yararlarını aksini gerektirmedikçe yetişkin bölümden ayrı bir bölümde tutulmaları düzenlenmiştir.

Kurallar, bahsedilen yapısıyla genel olarak cezaevlerinin idaresi ve mahpusların hakları alanında ciddi bir öneme sahiptir. Ancak belirtildiği gibi ne mahpus hakları alanında ne de özel olarak özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar konusunda büyük bir yenilik yapmamıştır. Bu açıdan aşağıda inceleyeceğimiz Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları, Avrupa sisteminde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları hususunda daha önemli bir adımdır.

---

<sup>255</sup> *Avrupa Cezaevi Kuralları Yorumu*, s.39.

<sup>256</sup> Kurallar, m.10.1.

<sup>257</sup> Kurallar, m.11; Kuralların resmi yorumunda çocukların yetişkinlerle birlikte tutulması için meşru bir sebep olarak o bölgede çok az çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmış olması gösterilmiştir. Yorumu göre bu durumdaki çocukların yetişkinlerden ayrı tutulması tecrit anlamına gelebilecektir. *Avrupa Cezaevi Kuralları Yorumu*, s.45.

#### 4. Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları

16-17 Mayıs 2005 tarihinde Varşova’da yapılan Avrupa Konseyi Üçüncü Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nin eylem planında Çocuklar İçin Avrupa Kurulması başlığıyla bir bölüme yer verilmiş ve bu bölümde çocuğa karşı şiddetin her türüne karşı 3 yıllık bir program başlatılmasına karar verilmiştir ve bu programın kapsamında çocuk ceza adaleti ve özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar da yer almıştır.

Haziran 2008’de Suç Sorunları Komitesi’nin kabul edip Bakanlar Komitesi’ne sunduğu Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları taslağı 05.11.2008’de kabul edilmiştir.<sup>258</sup> Kurallar, ceza adaleti sisteminde yaptırım veya tedbire<sup>259</sup> maruz kalmış ya da herhangi bir biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarının ve güvenliğinin korunmasını amaçlamaktadır.<sup>260</sup> Kuralların genel yapısı ve kapsamı Toplumsal Yaptırım veya Tedbirler Hakkında Avrupa Kuralları<sup>261</sup> ve Avrupa Cezaevi Kuralları’yla oldukça benzerdir.<sup>262</sup> Kuralların başlangıç kısmında da üstte sayılan iki belgenin, çocukların yararına ve bu Kurallarla çatışmadığı sürece uygulanması gerektiği belirtilmiştir.<sup>263</sup> Ancak Kurallar, özellikle nerede ve hangi nedenle tutulduklarına bakmadan, suç şüphesi veya hükmü nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılmış bütün çocukları kapsamına alması nedeniyle yukarıdakilere göre ciddi bir yenilik getirmiştir.<sup>264</sup>

<sup>258</sup> Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları*, Rec. (2008) 11, 05.11.2008.

<sup>259</sup> Toplumsal yaptırım veya tedbir (community sanctions or measures) ifadesi Kuralların 21.4. maddesinde şöyle tanımlanmıştır; “çocukların toplum içinde kaldığı, özgürlüklerine belli şartlar veya yükümlülükler yoluyla birtakım sınırlamaların getirildiği ve hukuken bu amaca özgülenmiş organlar tarafından uygulan, kapatılma tedbiri dışındaki herhangi bir yaptırım veya tedbirdir.”

<sup>260</sup> Kurallar, Başlangıç, Par.1.

<sup>261</sup> Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Toplumsal Yaptırım ve Tedbirler Hakkında Avrupa Kuralları*, Rec. (92) 16.

<sup>262</sup> Council of Europe, *Commentary to the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanction or Measures*, 2008, s.1, [www.coe.int](http://www.coe.int)

<sup>263</sup> Kurallar, Başlangıç, Par.2.

<sup>264</sup> Yukarıda incelenen Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına Dair Birleşmiş Milletler Kuralları’ndaki özgürlükten yoksun bırakılma tanımının aynısı Kurallar, m.21.5’te de yer almıştır. Ancak Kuralların Başlangıç kısmındaki kapsama ilişkin paragraf ve özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ayrılan 3. Bölümün dili göz önüne alındığında Kuralların sadece ceza adaleti sistemi içerisinde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara uygulanacağı anlaşılmaktadır. Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde ceza adaleti sistemi içerisinde çocukların değişik yerlerde ve değişik amaçlarla özgürlüğünden yoksun bırakılmaları nedeniyle bu tanım, cezaevlerindeki çocukların yanında eğitim evleri, psikiyatrik merkezler ve çocuk/genç disiplin kurumları gibi mekanları da kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur. *Commentary to*

Kuralların 3. bölümü özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ayrılmıştır. Bu bölümde özellikle bu çocukların savunmasız olması üzerinde durularak korunmaları, zamanlarını etkili kullanabilmeleri ve toplum içine dönmeye hazırlanmaları üzerinde durulmuş, her çocuk için bireysel bir ayırım yapılarak ihtiyaçlarına uygun uygulamaların hayata geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir.<sup>265</sup> Bölümde çocukların tutuldukları kurumların sahip olmaları gereken özelliklerden kurumlara kabul edilip yerleştirilmelerine, serbest zaman aktivitelerinden düzenin sağlanması ve disiplin cezalarına kadar pek çok konu, çocukların haklarının korunması bağlamında ele alınmıştır. Düzenlemelerin pek çoğunda Birleşmiş Milletler Havana Kuralları örnek alınmış olsa da, özellikle çocuklar için bireysel modeller oluşturulması ve çocukların topluma yeniden kazandırılmaları hususlarında ciddi bir ilerleme kaydedildiğini belirtmek gerekir.<sup>266</sup> Aynı zamanda yabancı ve etnik veya dilsel azınlıklara mensup çocukların ayrıca düzenlenmiş olmaları da, Havana Kuralları'na göre bir yeniliktir.<sup>267</sup>

Kuralların düzenlediği en önemli hususlardan biri, genç suçluları da uygun olduğu durumlarda çocuk olarak kabul edip buna göre hareket edilmesini tavsiye etmesidir.<sup>268</sup> Buna göre 18-21 yaş arasındaki gençlik döneminin yetişkinliğe geçiş süreci olduğu kabul edilerek, ceza sorumluluğunun tam olmadığına karar verilen gençlerin çocuklar gibi muamele görmeleri tavsiye edilmektedir.<sup>269</sup>

## **B. Amerikan İnsan Hakları Belgelerinde Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar**

İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin İkinci Dünya Savaşı sonrası çalışmalar, Birleşmiş Milletler ve Avrupa ile aynı dönemde Amerika'da da baş-

---

*the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanction or Measures*, a.g.e., s.1; Liefwaard, a.g.e., s.126.

<sup>265</sup> Liefwaard, a.g.e., s.126.

<sup>266</sup> Kurallar ile Havana Kuralları arasındaki benzerlikler ve atıflar için bkz., *Commentary to the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanction or Measures*, a.g.e.

<sup>267</sup> Liefwaard, a.g.e., s.127.

<sup>268</sup> Benzer düzenlemeler Birleşmiş Milletler Pekin Kuralları, m.3.3 ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Çocuk Suçluluğu ile Mücadelede Yeni Yollar ve Çocuk Ceza Adaletinin Rolü Hakkında Tavsiye Kararı, m.11'de de bulunmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Rec (20003) 20.

<sup>269</sup> Bu Kural, pek çok çocuk için yetişkinliğe geçişin 18 yaşında tamamlanmaması nedeniyle davranışlarından yetişkinler kadar sorumlu olmadığı düşünülen gençlerin çocuk ceza adaleti içerisinde yargılanıp çocuklara benzer yaptırımlara maruz bırakılmalarını tavsiye etmektedir. Dolayısıyla 18-21 yaş arasındaki her gencin otomatikman çocuklar gibi muamele görmesini gerektiren bir kural değildir. *Commentary to the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanction or Measures*, a.g.e., s.6.



lamıştır. Amerikan Devletler Örgütü Şartı, 1948 yılında imzalanıp 13.12.1951’de yürürlüğe girmiş ve Amerika kıtasında bir bölgesel örgüt kurulmuştur.<sup>270</sup> Örgüt’ü kuran Şart’ın kabul edildiği konferansta aynı zamanda Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi kabul edilmiştir. Bildirge, 02.05.1948 kabul ediliş tarihiyle ilk kabul edilen temel insan hakları belgesidir ve bağlayıcı olmamakla birlikte Amerikan sistemi içerisinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne benzer biçimde manevi bir etki göstermektedir.<sup>271</sup>

Amerikan sistemi içerisindeki temel bağlayıcı insan hakları belgesi ise Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’dir. Sözleşme, 82 maddelik geniş yapısına rağmen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne benzer bir şekilde medeni ve siyasi hakları düzenlemektedir.<sup>272</sup> Amerikan Devletler Örgütü Şartı ile kurulan Amerikan İnsan Hakları Komisyonu ve Sözleşmenin kurduğu Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, karşı karşıya kaldıkları vakaların Avrupa’dan farklılığı ve bu vakalara karşı aldıkları tavır nedeniyle pek çok konuda zengin bir içtihat külliyatı yaratmıştır.<sup>273</sup>

Amerikan Devletler Örgütü üyelerinin tamamı Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf olmadığından Amerikan İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi’nin yargı yetkisi değişkenlik göstermektedir. Bunun yanında bireysel başvuru imkanının sadece Komisyon açısından tanınması da Komisyonun çok daha fazla içtihat ortaya koymasına neden olmuştur.<sup>274</sup> Belirtmek gerekir ki, kararları bağlayıcı olan Mahkeme’dir, Komisyonun kararları tavsiye niteliğindedir.<sup>275</sup>

Ne Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ne de Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi’nde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili bir hüküm yok-

<sup>270</sup> Şart, 28.04.1948’de imzalanıp 13.12.1951’de yürürlüğe girmiştir. Çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla Amerika kıtasındaki 35 bağımsız devletin tamamı Örgüt’e üyedir. [http://www.oas.org/en/member\\_states/](http://www.oas.org/en/member_states/)

<sup>271</sup> Alston, Goodman, a.g.e., s.978.

<sup>272</sup> Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, 17.11.1988’de kabul edilip 16.11.1999’da yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek “San Salvador” Protokolü ile düzenlenmiştir.

<sup>273</sup> Alston, Goodman, a.g.e., s.979.

<sup>274</sup> Sözleşme m.44 Komisyona başvuru yapabileceklerin listesini “Herhangi bir kişi ya da kişi grubu, ya da örgüte üye bir yahut daha çok Devlette yasal olarak tanınan herhangi bir hükümetler dışı kuruluş” şeklinde belirlemişken Mahkemeye başvurabilecekler m.61’de; “Sadece Taraf Devletler ve Komisyon” şeklinde sınırlandırılmıştır. Çeviri; Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri: 1. C: Bölgesel Sistemler*, İstanbul, Legal, 2010, s. 697, 704.

<sup>275</sup> Komisyon ve Mahkemenin kuruluş ve yargı yetkilerine ilişkin ayrıntılı inceleme için bkz; Yurdanur Ural Uslan, Tuğba Güner, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19. C, S.2, 2014, s.309-322.

tur.<sup>276</sup> Amerikan sisteminde çocuklara özgülenmiş bir sözleşme ya da başka bir belge de bulunmamaktadır. Ancak Amerikan İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi'nin özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ilişkin önemli karar ve raporları bulunmaktadır.<sup>277</sup> Komisyon ve Mahkeme, Çocuk Hakları Sözleşmesi konusunda uluslararası bir konsensüs bulunduğunu belirtmekte ve bu nedenle Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni uluslararası örf ve adet hukukunun parçası olarak kabul etmektedir.<sup>278</sup> Bu nedenle kendilerine yapılan başvurularda Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ni yorumlarken başta Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere diğer uluslararası belgeler ve Çocuk Hakları Komitesi raporlarını da kullanan Komisyon ve Mahkeme, özellikle 1990'lı yılların sonlarından beri özgürlüklerinden yoksun bırakılmış çocukların hakları konusunda önemli kararlar vermektedir.<sup>279</sup>

### C. Afrika Birliği İnsan Hakları Belgelerinde Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar

Afrika'da sömürgelelerin bağımsızlıklarını kazanmalarına kadar ciddi bir insan hakları hareketi yoktur. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından da insan hakları gelişmeleri oldukça yavaş ilerleyebilmiştir. 1963'te kurulan Afrika Birliği Örgütü'nün<sup>280</sup> ilk kabul ettiği insan hakları sözleşmesi 1986'da yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'dır.<sup>281</sup> Afrika'nın geleneksel yapısı ve kültürel farklılıklarını yansıttığı için bu kıtada insan haklarının korunmasında oldukça faydalı olabileceği söylenen Şart, etki-

<sup>276</sup> Bununla birlikte Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin; özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilere insani muamele zorunluluğunu düzenleyen 5., özgürlük ve güvenlik hakkını düzenleyen 7. ve çocuk haklarını düzenleyen 19. maddeleri özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar için önemli hükümlerdir.

<sup>277</sup> Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ilişkin olarak bir sonraki dipnottaki kararlara ek olarak Mahkemenin *Juvenile Reeducation Institute v. Paraguay* kararı (02.09.2004) oldukça önemlidir. Bunun yanında Komisyonun hazırlamış olduğu iki tematik rapordan özellikle bahsetmek gerekir. Bunlar; *Juvenile Justice and Human Rights in the Americas*, 13.07.2011, OEA/Ser.L/V/II. Doc.78 ve *Report on the Human Rights of Persons Deprived of Liberty in the Americas*, 31.12.2011, OEA/Ser.L/V/II Doc. 64.

<sup>278</sup> Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, *Judicial Condition and Human Rights of the Child, Advisory Opinion OC-17/2002*, Requested by Inter-American Commission on Human Rights, Par. 29; *Case of the "Street Children": Villagran-Morales vd. v. Guatemala*, 19.11.1999, Par.194.

<sup>279</sup> Liefwaard, a.g.e., s.133.

<sup>280</sup> 25.05.1963'te Addis Ababa'da 32 bağımsız Afrika devletinin katıldığı konferansta kabul edilen Afrika Birliği Örgütü Antlaşması'nı o sırada 30 Afrika devleti imzalamış ve Afrika Birliği Örgütü (Organization of African Unity) kurulmuştur. 09.07.2002'de yerini Afrika Birliği'ne (African Union) bırakmıştır. Afrika Birliği, Fas hariç bütün Afrika ülkelerinin taraf olduğu ve Afrika Birliği Örgütü'nün ötesinde, pek çok alanda işbirliği yapılmasını öngören bir bölgesel örgüttür.

<sup>281</sup> Banjul Şartı olarak da bilinen Şart, 27.06.1981'de kabul edilip 21.10.1986'da yürürlüğe girmiştir.

li bir koruma mekanizması bulunmadığı için eleştirilmektedir.<sup>282</sup> Şart'ın kurduğu Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nun yanı sıra, 1998'de kabul edilip 2004'te yürürlüğe giren Protokol'le kurulan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi bulunmaktadır. Ancak taraf devletlerin çoğunun Mahkeme'nin bireysel başvurularda yargı yetkisini tanımamaları nedeniyle Mahkeme halen etkili bir hale gelememiştir.<sup>283</sup>

Şart'ın içeriğine bakıldığında 5. maddesindeki işkence ve kötü muamelenin yasaklanması ve 6. maddesindeki keyfi bir biçimde özgürlükten yoksun bırakmanın yasaklanmasıyla adil yargılanma hakkı düzenlemeleri özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar için önemli olmakla birlikte doğrudan bu çocuklarla ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır.<sup>284</sup> Ancak Afrika'da kabul edilen ikinci bağlayıcı insan hakları belgesi olan Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi ile bu boşluk doldurulmuştur. Yukarıda belirtildiği üzere Afrika'nın kendine has koşullarına hitap eden bir sözleşme ortaya konulması amacıyla hazırlanıp kabul edilen Sözleşmenin giriş kısmında da Afrika çocuklarının özel durumları nedeniyle diğer uluslararası belgelerden farklı bir korumaya ihtiyaç duydukları vurgusu yer almıştır.<sup>285</sup> Gerçekten de Afrikalı çocukların ihtiyaçları göz önüne alınarak hazırlanan Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre daha hak temelli bir yaklaşımla çocuk haklarının korunmasında önemli yenilikler getirmiştir.<sup>286</sup> Örneğin anneleri özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar hakkındaki 30. madde

<sup>282</sup> Kültürel ve geleneksel yapıya verilen önem ve bunun Afrika açısından önemine dair bkz. Manfred O Hinz, "Human Rights Between Universalism and Cultural Relativism? The Need for Anthropological Jurisprudence in the Globalising World", Ed. Anton Bösl, Joseph Diescho, *Human Rights in Africa: Legal Perspectives on Their Protection and Promotion*, Macmillan Education, Windhoek/Namibya, 2009, s.3-32.

<sup>283</sup> Çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla sadece 7 Afrika ülkesi bireysel başvurularda Mahkemenin yargı yetkisini tanımıştır. Verdiği bağlayıcı kararlarla Afrika insan hakları koruma mekanizmaları içerisinde en önemlisi olması beklenen Mahkeme ve diğer mekanizmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sheila B Keet-haruth, "Major African Legal Instruments", Ed. Anton Bösl, Joseph Diescho, *Human Rights in Africa: Legal Perspectives on Their Protection and Promotion*, Macmillan Education, Windhoek/Namibya, 2009, s.163-231.

<sup>284</sup> Liefwaard, a.g.e., s.134.

<sup>285</sup> Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi, Başlangıç, "Afrika Birliği Örgütü üyesi ve 'Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi' olarak adlandırılan Şart'ın tarafları olan devletler,

...

Par 4, Çoğu Afrikalı çocuğun içinde bulunduğu kendine özgü sosyo-ekonomik, kültürel, geleneksel ve gelişmişlik koşulları, doğal afetler, silahlı çatışmalar, istismar, açlık ve çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişmemişliği nedeniyle özel bakıma ihtiyaç duymasının kritikliğini kaygıyla not eder.

<sup>286</sup> Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi hakkında bir karşılaştırma için bkz. Osifunke Ekundayo, "Does the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (ACRWC) only Underlines and Repeats the Convention on the Rights of the Child (CRC)'s Provisions?: Examining the Similarities and the Differences between the ACRWC and the CRC", *International Journal of Humanities and Social Science*, 5. C, S.7(1), 2015, s.143-158.

hükmü, benzeri bulunmayan bir koruma öngörmüş ve küçük çocuklu annelere ölüm cezası uygulanmaması ve özgürlüğünden yoksun bırakılmaları yerine alternatif yaptırımlara maruz bırakılmalarının yanında bunların durumlarına uygun mekanlarda tutulmaları düzenlemiştir.<sup>287</sup>

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar konusunda çocuk ceza adaletinin yönetimi başlıklı 17. maddede hükümler barındıran Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi düzeyinde bir koruma getirmemiş olmakla birlikte, Afrika şartlarıyla ilgili yeniliklerini burada da göstermiştir. Özgürlükten yoksun bırakmanın son çare olarak ve uygun olan en kısa süreyle sınırlı olarak uygulanması hükmüyle keyfi özgürlükten yoksun bırakmanın yasaklanmasını düzenlemeyen Sözleşme, özgürlüğünden yoksun bırakmanın amaçları arasında çocuğun toplum ve ‘ailesi’ ile yeniden bütünleşmesini düzenlemiştir. Afrika toplumunda aileye verilen önem nedeniyle çocuğun ailesi ile olan bağlarına burada da özel bir atıf yapılmıştır. Belirtmek gerekir ki, bütün Afrika devletleri Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne taraftır ve bu nedenle çocukların belirtilen hakları bu devletlerde tanınmaktadır. Afrika’ya özgü bir çocuk hakları sözleşmesinin asıl önemi Afrika’ya özgü şartlara uygun bir belge olmasında yatmaktadır. Diğer yandan Sözleşmenin kurduğu Uzmanlar Komitesi, görevleri arasında yer alan araştırma ve rapor hazırlama yetkisi çerçevesinde diğer uluslararası belgeleri yorumlama yetkisine de sahiptir.<sup>288</sup>

Sonuç olarak Afrika Birliği’nde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar hakkında pratik anlamda çok ciddi ilerlemeler kaydedilemediği belirtilmelidir. Ancak potansiyel olarak, ayrı bir çocuk hakları sözleşmesi kabul edilmiş olması ve bireysel başvuru yetkisini yavaş yavaş uygulamaya başlayan bir mahkemenin kurulmuş olması nedeniyle potansiyel anlamda ciddi bir ilerleme kaydedilebileceğini söylemek gerekir. Yukarıda Amerikan insan hakları belgeleri ve koruma mekanizmaları bahsinde de görüldüğü üzere, kendine has yapı ve koşullar içerisinde çalışan bölgesel mekanizmaların özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarının tanınması hususunda ciddi etki-

---

<sup>287</sup> Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Konusunda Uzmanlar Komitesi’nin ilk Genel Yorumu aileleri özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar hakkındadır. African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child(ACERWC), *General Comment No.1 (Article 30 of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child) on “Children of Incarcerated and Imprisoned Parents and Primary Caregivers”*, 2013, [www.acerwc.org](http://www.acerwc.org)

<sup>288</sup> Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi, m.42/1-a; Ayrıca Sözleşmenin 46. Maddesi Uzmanlar Komitesi’nin, özellikle Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere diğer Birleşmiş Milletler ve Afrika Birliği belgelerinden ‘ilham almasını’ zorunlu kılmıştır.

si olabilmektedir. Avrupa Konseyi çerçevesinde sağlanan başarının diğer bölgesel örgütlerde de artarak devam etmesi, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarının korunması hususunda yeni gelişmeler sağlanmasının önemli bir koşuludur.



## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRK HUKUKUNDA ÖZGÜRLÜĞÜNDEN YOKSUN BIRAKILMIŞ ÇOCUKLAR VE HAKLARI

İlk bölümde uluslararası hukuktaki temel metinlerde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara ilişkin düzenlemeler incelendi. Bu bölümdeyse Türk hukukundaki durum ele alınacak. Bölümün incelemesinde önce çocuk ceza adaleti içerisinde çocukların özgürlüğünden yoksun bırakıldığı ceza hukuku kurumlarına kısaca yer verilecek, ardından özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların hakları ve kapatılma mekanlarının idaresi, düzenin sağlanması ve denetim konuları üzerinde durulacak.

Belirtmek gerekir ki, Türkiye’de çocuklara ilişkin temel kanun olarak Çocuk Koruma Kanunu bulunmasına rağmen, çocuklar ve konumuz özelinde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili mevzuatta dağınık düzenlemeler bulunmaktadır. Bu nedenle mevzuatın ayrıntılı incelenmesi yerine ilgili konuların incelenmesi yoluna gidilecektir. Bu şekilde yapılan incelemede temel metinler ayrıntılı bir şekilde değerlendirilirken çocukları ilgilendiren yan düzenlemelere de, konunun kapsamı gözetilerek yer vermeye çalışılacaktır.

#### I. ÇOCUK CEZA ADALETİNE GENEL BAKIŞ

Dünyada 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında çocukların kusur yetenekleri ve yaptırımların çocuklar üzerindeki etkileri üzerine yapılan çalışmaların tesiriyle ortaya çıkan çocuklara özgü ceza adaleti oluşturma hareketi, çocuklara özgü mahkemeler, muhakeme usulleri ve yaptırımlar oluşturmasıyla çocuk suçlulara uygulanan muamele üzerinde ciddi tesirde bulunmuştur. Suç işleyen çocukların cezalandırılması yerine topluma yeniden kazandırılması yolunda atılan bu adımların etkisiyle çocuk ceza adaleti, ceza hukukçularının yanında değişik alanlardan uzmanların aktif olduğu ve çocuğun gerçekleştirdiği sosyal sapma hareketinin sebeplerinin ortadan kaldırılması amacına yönelik bir yapıya kavuşmuştur. Geçtiğimiz yüzyılda çocuk mahkemelerinin kazandığı tecrübe ve toplumun yukarıda açıklanan hedefleri gerçekleştirme amacıyla yapılan uygulamalara tepkilerinin tesiriyle ciddi bir değişim geçiren çocuk ceza adaleti sistemi, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Çocuk ceza adaletinin etkin çalışmadığı ve yukarıda belirtilen hedeflerin teoride kaldığı eleştirileri zaman zaman kuvvetlense ve sistemi ge-

nel ceza adaletine yakınlaştırsa da, çocuk ceza adaleti dünyanın ciddi bir bölümünde suç işleyen çocuklara uygulanan muamele konusunda etkin şekilde çalışmaktadır. İlk bölümde incelenen uluslararası insan hakları hukuku belgelerinin ceza adaleti sisteminde hayata geçirilebilmesi de ancak çocuklara özel usullerle mümkün olabilecektir. Dolayısıyla Türkiye açısından özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların incelenmesinden önce ülkemizdeki çocuk ceza adaleti sistemi ve çocukların sorumluluk esasları üzerinde durmak gerekmektedir.

### A. Türk Ceza Hukukunda Yaş Küçüklüğü

Yaş küçüklüğü, Türk Ceza Kanunu'nda, 'Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler' başlığı altında, 31. maddede düzenlenmiştir. Kanunumuzun sistematigi içerisinde bu başlıkta hukuka uygunluk nedenleriyle kusurluluğu etkileyen haller yer almaktadır. Ancak hukuka uygunluk nedenleri ile kusurluluğa etki eden haller arasında çok temel bir farklılık bulunmaktadır. Hukuka uygunluk nedenleri bulunması halinde sadece ceza sorumluluğu kalkmamakta, söz konusu fiil de hukuka uygun hale gelmekteyken, kusurluluğu etkileyen hallerde fiil hukuka aykırı kalmakta, ancak failin bu fiilinden sorumlu tutulması hususunda inceleme yapılmaktadır.<sup>289</sup> Fiilin hukuka aykırı olması failin cezalandırılması için yeterli olmamakta, failin hukuka uygun davranma kabiliyetine sahip olup olmadığı, o andaki kişisel durumuna göre değerlendirilmektedir. Bu anlamda fiilin haksızlık içeriği ile failin kusurluluğunun birbirine bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır.<sup>290</sup>

Kusurluluk hakkında yapılan inceleme, kişinin hukuka uygun hareket etme kabiliyetine sahip olup olmadığına, bu kabiliyete sahipse de sorumluluğunun içinde bulunduğu durumdan etkilenip etkilenmediğinin araştırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle hukuka uygun hareket etme kabiliyetine hiç sahip olmayan kişiler hakkında CMK m.223/3-a uyarınca ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verilecek, hukuka uygun hareket etme kabiliyetine sahip olmakla birlikte bu kabiliyeti belli bir nedenle etkilenmiş olan kişinin cezasında indirimle gidilecektir. Bu bağlamda TCK m.31 uyarınca ço-

<sup>289</sup> Bu iki kurumun temel farklarından biri, hukuka uygunluk sebeplerinden farklı olarak, kusurluluğu kaldıran bir halin bulunması durumunda kişinin tehlikeliliği devam ettiği için güvenlik tedbiri uygulanabilmesidir. Selami Turabi, "Kusurluluk ve Kusurluluğu Etkileyen Haller", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.101, 2012, s.275. Aşağıda göreceğimiz üzere ceza sorumluluğu bulunmayan çocuklar hakkında güvenlik tedbirleri uygulanabilmektedir.

<sup>290</sup> Veli Özer Özbek v.d, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6.B., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, s.365.

çocuklar hakkında da belirtilen bu uygulama, aşağıda inceleyeceğimiz şekilde gerçekleştirilecektir.

Türk Ceza Kanunu çocukların cezai sorumluluğu açısından üçlü bir ayrıma gitmiştir.<sup>291</sup> Fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmamış<sup>292</sup> çocukların kusur yeteneğine sahip olmadıkları kabulüyle haklarında yalnızca çocuklara özgü güvenlik tedbirine hükmedilebileceği düzenlenmiştir. 13-15 yaş arası çocuklar açısından bakıldığında ikili bir ayrıma gidilmektedir. Bu gruptaki çocukların, “işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmemiş olması hâlinde” cezai sorumlulukları olmadığı, ancak haklarında çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine hükmedileceği belirtilmiştir. “İşlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı hâlinde” ise cezalarında kanunun belirlediği düzeyde indirim yapılacağı düzenlenmiştir. 15-18 yaş arası çocuklara bakıldığında, bu çocukların kusur yeteneğine sahip oldukları kabul edilmekte, ancak kendilerine verilecek cezada kanunun öngördüğü düzeyde indirim yapılması gerekmektedir.

Çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin hangi şartlarda uygulanacakları, tür ve özellikleri Türk Ceza Kanunu’nda düzenlenmemiştir. TCK m.56’da bunların ilgili kanunda düzenleneceği belirtilmiştir. Maddenin belirttiği ilgili kanun Çocuk Koruma Kanunu’dur. Çocuk Koruma Kanunu m.11’de suça sürüklenen ve cezai sorumluluğu olmayan çocuklar açısından, bu kanunda düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirlerin çocuklara özgü güvenlik tedbiri olarak anlaşılması gerektiği düzenlenmiştir. Dolayısıyla

<sup>291</sup> TCK m.33 ile sağır ve dilsiz çocuk ve gençler için farklı bir düzenlemeye gidilmiştir. Madde metni şöyledir; “Bu Kanunun, fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmamış olan çocuklara ilişkin hükümleri, onbeş yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler hakkında; oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanlara ilişkin hükümleri, onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler hakkında; onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olanlara ilişkin hükümleri, onsekiz yaşını doldurmuş olup da yirmibir yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler hakkında da uygulanır.” Çalışmada m.31 üzerinden inceleme yapılacaktır, bu düzenlemeler sağır ve dilsiz çocuklar açısından m.33 dikkate alınarak uygulanacaktır.

<sup>292</sup> Ceza muhakemesinde yaşın tesbiti nüfus kayıtlarına dayanılarak yapılmaktadır. Doğum tarihleri tam olarak bilinmeyen kişiler açısından Nüfus Hizmetleri Kanunu m.39/2 uyarınca, sadece doğum yılı bilinen kişiler için o yılın 1 Temmuz günü, doğum ayı bilinen kişiler açısından ise o ayın birinci günü doğduğu günü doğum tarihi olarak kabul etmek gerekmektedir. Ancak bu uygulama şüpheden sanık yararlarını ilkesiyle çelişir görünmektedir. Zira doğum tarihi hususunda ortaya çıkan şüphe, kişinin ceza sorumluluğuna doğrudan etkide bulunabilmektedir. Bu nedenle doğum yılı bilinenlerin o yılın 31 Aralık tarihinde, doğum ayı bilinenlerin ise o ayın son günü doğduklarının kabul edilmesi daha yerinde görünmektedir. Hamide Zafer, Ceza Hukuku Genel Hükümler: TCK m.1-75, 5.b, İstanbul, 2015, s.349.



ceza sorumluluğu olmayan çocuklara uygulanabilecek güvenlik tedbirleri, Çocuk Koruma Kanunu m.5/1’de sayılan koruyucu ve destekleyici tedbirlerden ibarettir.

TCK tarafından ceza sorumluluğu olmadığı kabul edilen 12 yaş ve altı çocuklar açısından ceza muhakemesi soruşturma aşamasıyla sınırlıdır. Zira TCK m.31/1, bu çocuklar hakkında kovuşturma yapılamayacağını düzenlemiştir. Ceza soruşturmasında şüphelinin fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmadığını tesbit eden cumhuriyet savcısının, Çocuk Koruma Kanunu m.7 uyarınca dosyayı tedbir kararı alınması için çocuk hakimine tevdi etmesi gerekmektedir. Çocuk hakimi, Çocuk Koruma Kanunu m.13 uyarınca hakkında tedbir kararı istenen çocuğun görüşünü alır ve gerek görürse ilgili kişileri dinleyip sosyal inceleme yapılmasını isteyebilir. Tedbir kararı kural olarak duruşma yapılmaksızın verilir, ancak hakim gerekli görürse duruşma yapabilir. Çocuk Koruma Kanunu’nun 4. maddesinde yer alan genel ilkeleri uyarınca çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılması son çare olmalıdır.<sup>293</sup>

Belirtmek gerekir ki; ceza sorumluluğu olmayan 12 yaş ve altı küçüklerin muhakemesi, bu kişilerin savunma hakkını kısıtlayıcı ve ceza hukuku ilkelerine aykırı bir şekilde düzenlenmiştir. Zira Anayasa m.38/4’te de düzenlendiği üzere suçluluğu mahkeme kararıyla sabit olana kadar herkesin suçsuz sayılması gerekmektedir ve TCK m.2/1 uyarınca kanunun açıkça suç saymadığı bir fiilden dolayı ceza verilemeyeceği gibi güvenlik tedbirine de hükmedilememelidir.<sup>294</sup> 12 yaş ve altı çocuklar için kovuşturma yasağı konulması, bu çocukların işledikleri iddia olunan suçlarla ilgili kendilerini savunma imkanını ortadan kaldırmaktadır. Çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin, çocuğun işlemiş olduğu suç dolayısıyla değil, çocuğun gelişiminin tehlikede olmasından dolayı ve çocuğun korunması amacıyla gerçekleştirildiği<sup>295</sup> kabulüyle dahi, çocuğun

<sup>293</sup> Yusuf Solmaz Balo, Uluslararası İlkeler Işığında Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması, 2.B., Ankara, Seçkin Yayınları, 2009, s.197.

<sup>294</sup> Güvenlik tedbirleri, “fiil ve fiilden kaynaklanması muhtemel tehlikeliliği önlemek ve faili eğitmek, koruma altına almak veya tedavi etmek amacını güden müdahaleler” olarak tanımlanmaktadır. Özbek vd., Ceza Hukuku Genel Hükümler, s.655. Güvenlik tedbirlerinde kusur aranmadığı gibi cezalardaki gibi bir süre belirlenmesi zorunlu değildir. Zira güvenlik tedbirleri yaptırım olarak görülse de bastırıcı değil önleyici niteliğe sahip oldukları kabul edilmektedir. Özbek vd, a.g.e., s.657.

<sup>295</sup> Yusuf Solmaz Balo, Çocuk Ceza Hukuku, 2.B, Ankara, Seçkin Yayınları, 2015, s.159. Yazara göre ceza sorumluluğu olmayan çocuklara uygulanan çocuklara özgü güvenlik tedbirleri çocukların gerçekleştirdiği fiil dolayısıyla değil, çocuğun “ahlaki, soysal ve duygusal gelişiminin” tehlikede olması nedeniyle uygulanacaktır. Aksi bir kabul ne ceza hukuku ilkeleriyle ne de Çocuk Hakları Sözleşmesi m.40’la bağdaşmayacaktır. Yazar ceza sorumluluğu olmayan çocukların Çocuk Koruma Kanunu’nun tanımlar başlıklı 3. Maddesinin suça sürüklenen çocuk tanımına değil, korunma ihtiyacı olan çocuk tanımına girmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak Çocuk Koruma Kanunu m.3; “işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbi-

özgürlüğünden yoksun bırakılması sonucunu doğurabilecek böyle bir uygulamanın çocuğun kendisini savunmasına imkan veren haklardan yararlandırılmadan gerçekleştirilmesi adil yargılama ilkesiyle bağdaşmaz görünmektedir.<sup>296</sup>

Burada, Çocuk Koruma Kanunu sistematığı içerisinde suça sürüklenen çocuk ve korunma ihtiyacı içinde olan çocuk ayırımına değinmek gerekmektedir. Kanunun 3. maddesine göre suça sürüklenen çocuk; “kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen”, korunma ihtiyacı olan çocuk ise; “Bedsel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru” çocuk şeklinde tanımlanmıştır. Suça sürüklenen çocuğun, soruşturma veya kovuşturma yapılırken korunma ihtiyacı olan çocuk kategorisinde değerlendirilerek hakkında Çocuk Koruma Kanunu’ndaki tedbirlerin uygulanması mümkündür.<sup>297</sup> Ancak ceza sorumluluğu bulunduğu tesbit edilen ve hakkında mahkumiyet kararı verilen çocukların, Çocuk Koruma Kanunu’ndaki tedbirlere suça sürüklenen çocuk sıfatıyla tabi tutulması mümkün değildir. Zira kanun koyucu suça sürüklenen çocukların çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine tabi kılınmasını ceza sorumluluğu olmamasına bağlamıştır. Bu nedenle ceza sorumluluğu bulunan çocukların Çocuk Koruma Kanunu’ndaki suça sürüklenen çocuklara özgü tedbirlere tabi tutulmaları mümkün değildir. Ancak bu çocukların korunma ihtiyacı içerisinde bulunan çocuk olarak değerlendirilip çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin bu çocuklar hakkında da uygulanabileceği görüşü de bulunmaktadır.<sup>298</sup> Gerçekten de, suça sürüklenen çocukların yukarıda alıntılanan korunma ihtiyacı içindeki çocuk olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ancak belirtmek gerekir ki, işlediği fiil nedeniyle ceza sorumluluğu olmadığı

---

rine karar verilen” çocuğu suça sürüklenen çocuk tanımı içerisine almıştır. TCK m.31 ve 56 da, çocuklara özgü güvenlik tedbirlerini işledikleri fiile karşılık olarak alınacak tedbirler olarak öngörmüştür. Dolayısıyla yazarın belirttiği görüş teoride doğru görünse de, Kanunun kabulü uyarınca ceza sorumluluğu olmayan çocuklar açısından kovuşturma yapılmadan ve dolayısıyla suçlulukları kanıtlanmadan güvenlik tedbiri uygulanmaktadır.

<sup>296</sup> 12 yaş altı çocuklar hakkında kovuşturma yapılması, çocukların gelişimi açısından zararlı etkilerde bulunacaktır. Dolayısıyla burada 12 yaşın altındaki çocuklar hakkında kovuşturma yapılması önerilmemektedir. Ancak Türk Ceza Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu’nda yapılacak değişikliklerle bu çocukların suça sürüklenen çocuk olarak güvenlik tedbirine maruz kalmak yerine, korunma ihtiyacı içinde olan çocuk olarak tanımlanmaları yerinde olacaktır. Koruyucu ve destekleyici tedbirler konusunda da çocuk hakimine takdir yetkisi verilmesi ve özgürlüğünden yoksun bırakma sonucu doğuran tedbirlerin zorunlu haller dışında uygulanmaması durumunda ceza sorumluluğu olmayan çocukların ceza adaleti sisteminden tamamen çıkarılmaları mümkün olacaktır.

<sup>297</sup> Y.CGK., E.2012/9-1468, K.2013/101, 19.03.2013.

<sup>298</sup> Balo, Çocuk Ceza Hukuku, s.169.

için hakkında güvenlik tedbiri muhakemesi yapılan çocuk hakkında güvenlik tedbirine hükmedilmesi durumunda bu tedbirin niteliği, TCK anlamında çocuklara özgü güvenlik tedbiri niteliğinde olacaktır. Bu nedenle, ceza sorumluluğu bulunan çocuklar hakkında mahkumiyet kararına ek olarak güvenlik tedbirine hükmedilmesi mümkün değildir.<sup>299</sup> Bu çocuklar hakkında Çocuk Koruma Kanunu'ndaki tedbirlere hükmedilmesi gerektiği kanaatine ulaşılması halinde Kanunda belirtilen ilgililerin talebi ya da resen çocuk hakimince, işlenen suç ve ceza yargılamasından bağımsız olarak ve korunma ihtiyacı içindeki çocuk sıfatıyla koruyucu ve destekleyici tedbirlere başvurulması gerekmektedir.

TCK uyarınca ceza sorumluluğu olup olmadığının tesbiti gereken 13-15 yaş arası çocukların yargılamasında, bu tesbit çocuğun yargılamasını yapan çocuk mahkemesi tarafından yapılmalıdır.<sup>300</sup> Bu çocukların ceza sorumluluğunun tesbitinde sosyal inceleme raporu alınmalı ve bu rapor, çocuğun işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin gelişip gelişmediğine yönelik incelemede mahkeme tarafından göz önünde tutulmalıdır. Bu konu, Çocuk Koruma Kanunu m.35/1'de mahkemenin takdirine bırakılmış olmakla birlikte Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.20/2'de 13-15 yaş aralığındaki çocuklar için sosyal inceleme raporu alınması zorunlu kılınmıştır. Yargıtay da yerleşik içtihadında bu yaş aralığı için sosyal inceleme raporu alınmasını zorunlu görmektedir.<sup>301</sup> Ancak yargılama suçun işlendiği tarihten çok sonra yapılmışsa, ilgili kişinin yaşı oldukça ilerlemiş olacağından artık sosyal inceleme yapılmasının bir anlamı kalmadığı ve bu nedenle artık zorunlu görülemeyeceği kabul edilmektedir.<sup>302</sup> Bu yaş aralığındaki çocukların ceza sorumlulukları bulunup bulunmadığının tesbitinde sosyal inceleme raporu alınması zorunlu görülse de, yargılamayı yapan mahkeme bu raporla bağlı değildir. Raporun aksine bir karar da, gerekçelendirilmek kaydıyla verilebilir.

---

<sup>299</sup> Yargıtay da ceza sorumluluğu bulunduğu sonucuna varılan çocuk hakkında hem mahkumiyet, hem de çocuklara özgü güvenlik tedbirine hükmedilmesini Kanunda öngörülmeden güvenlik tedbirine başvurulamayacağı gerekçesiyle hukuka aykırı bulmuş ve Çocuk Koruma Kanunu'ndaki tedbirlere korunma ihtiyacı içinde olan çocuk sıfatıyla ayrı bir yargılama sonucunda başvurulabileceğini belirtmiştir. Y.CGK., E.2012/9-1468, K.2013/101, 19.03.2013.

<sup>300</sup> Beşir Aslan, Ceza Hukukunda Yaş Küçüklüğü, 2.B., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2012, s.65.

<sup>301</sup> Balo, Çocuk Ceza Hukuku, s.116.

<sup>302</sup> Y. 1.CD, E.2011/938, K.2013/3504, 02.05.2013.

Sosyal inceleme raporu, suça sürüklenen 13-15 yaş aralığındaki çocuğun işlediği fiile ilişkin ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığı, çocuğu suça iten etmenler ve ihtiyaçlarını değerlendirmede hakime yardımcı olacak bir rapordur.<sup>303</sup> Dolayısıyla sosyal inceleme raporuyla ulaşılmak istenen ilk bilgi, çocuğun suçu işlediği sırada, işlediği suçun hukuki anlam ve sonuçlarını algılayıp algılayamadığı hususudur. Bu incelemede çocuğun işlediği fiille ilgili inceleme ile yetinilmeyecek, sosyal, psikolojik, zihinsel ve duygusal gelişimi de değerlendirilecek ve çocuğun içinde bulunduğu aile ortamı da incelenecektir.<sup>304</sup> Burada yapılması gereken incelemede çocuğun işlediği suçun mahiyeti de önemlidir. Örneğin kasten öldürme veya hırsızlık gibi hukuka aykırılık bilincinin daha kolay edinilebildiği suçlar bakımından ceza sorumluluğunun bulunduğu tesbiti, terör örgütü propagandası gibi bir suç açısından da ceza sorumluluğuna sahip olduğu anlamına gelmeyecektir.<sup>305</sup>

Raporun çocuğun ilgili suçla ilgili suç tarihindeki ceza sorumluluğunun yanında hangi tedbirin çocuğun gelişimi için daha yararlı olduğuna dair bir tavsiyede bulunması gerekmektedir.<sup>306</sup> Bu anlamda sosyal inceleme raporunun çocuğun ceza sorumluluğu hakkındaki tesbitinden sonraki temel fonksiyonu çocuğun yeniden topluma kazandırılması hususunda çocuk hakimi ya da mahkemeye yardımcı olmaktır. Sonuç olarak, sosyal inceleme raporunun hem sorunun tesbiti hem de çözümüne ilişkin yargılama makamlarına yardımcı olmak şeklinde bir amacı olduğu söylenebilir.<sup>307</sup>

<sup>303</sup> Balo, Uluslararası İlkeler Işığında Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması, s.417.

<sup>304</sup> Sevda uluğtekin, “Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal İnceleme Raporlarının Yeri ve Önemi”, Suça Sürüklenen ve Mağdur Çocuklar, (ed.) Süleyman Hançerli vd, Ankara, SABEV Yayınları, 2011, s.216.

<sup>305</sup> Balo, Çocuk Ceza Hukuku, s.139. Yazarın terör suçları özelinde bu yaş grubundaki çocukların ceza sorumluluğunu incelediği makalesi için bkz. Yusuf Solmaz Balo, “Terör Suçları Bağlamında 13-15 Yaş Grubu Çocukların Kusur Yeteneğinin Belirlenmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.105, 2013, ss.292-320.

<sup>306</sup> Uluğtekin, a.g.e., s.218.

<sup>307</sup> Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in Sosyal İnceleme Raporları başlıklı 21. Maddesi şöyledir;

- (1) Sosyal inceleme raporlarında yapılan incelemenin özelliğine ve verilen görevin niteliğine göre aşağıdaki hususların tamamına veya bir kısmına yer verilir;
- a) Hakkında inceleme yapılması talep edilen çocuğun;
  - 1) Doğumundan başlayarak geçirdiği gelişim aşamaları,
  - 2) Fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve moral gelişim özellikleri,
  - 3) Ailesinin toplumsal, ekonomik ve kültürel durumu,
  - 4) Aile bireyleri arasındaki ilişki,
  - 5) Okul ve iş ortamı ile boş zamanlarını değerlendirdiği çevre,
  - 6) İçinde bulunduğu hukukî durum ve adli mercilerin müdahalelerini gerektiren olaylar,
  - 7) İnceleme sırasında uzmanlar tarafından tesbit edilen davranışları,

Bu yaş grubundaki çocukların ceza sorumluluğunun belirlenmesinde sosyal inceleme raporunun yanında TCK m.31/2 uyarınca uzman hekim raporu da alınmaktadır. Mevzuatta uzman hekim raporu alınmasını gerektiren bir düzenleme olmamakla birlikte Yargıtay bu raporların alınmasını zorunlu görmektedir.<sup>308</sup> Bu raporların şekil ve içeriğine ilişkin mevzuatta bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle bu raporlar CMK'da düzenlenen bilirkişi raporu mahiyetindedir ve kanunda düzenlenen şartları yerine getirmelidir.

Hakkında sosyal inceleme raporu ve uzman hekim raporu alınan çocuğun ceza sorumluluğu olduğu sonucuna varıldığı durumda TCK m.31/2 uyarınca indirim uygulanmak suretiyle ceza verilir. Ceza sorumluluğunun bulunmadığı tesbit edildiği takdirde çocuk hakkında çocuğa özgü güvenlik tedbiri uygulanır. Bu yaş grubu açısından kanun koyucu mahkemeye bir takdir yetkisi vermemiş, çocuğa özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanmasını zorunlu tutmuştur. Mahkeme, çocuk hakkında alınan sosyal inceleme ve uzman hekim raporunu göz önünde bulundurarak Çocuk Koruma Kanunu m.5'te düzenlenen tedbirlerden birine veya birkaçına hükmedecektir. Ayrıca Çocuk Koruma Kanunu m.36 uyarınca çocuğun denetim altına alınmasına da karar verilebilir.<sup>309</sup>

16-18 yaş aralığındaki çocuklar açısından TCK'nın kusur karinesi bulunmaktadır.<sup>310</sup> Dolayısıyla yaş küçüklüğü nedeniyle ceza sorumluluğunun tesbitine yönelik bir inceleme yapılmasına gerek görülmemiştir. Ancak mahkemenin gerek görmesi halinde Çocuk Koruma Kanunu m.35 uyarınca sosyal inceleme raporu alması bu yaş aralığı için

---

8) Suçluluklarına ve topluma uyumsuzluklarına veya korunmaya muhtaç olmalarına neden olan etkenler hakkında bilgiler,

b) Çocuğun fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden incelenmesi sırasında elde edilen ve olayın açıklanması bakımından önemli görülen bilgiler,

c) Çocuk hakkında Kanunun 5 inci maddesinde gösterilen tedbirlerden hangisinin yararlı olacağına, tedbirin yanında denetim altına alınmasına gerek olup olmadığına dair öneriler,

d) Çocuk hakkındaki tedbir veya denetim kararlarının ne kadar süre ile uygulanması gerektiğine ilişkin öneriler,

e) Çocuklar ve ailelerine uygulanabilecek özel tretman veya psikiyatrik tedavi hususunda öneriler.

(2) Raporda çocuğun işlediği fiille ilgili olarak hukukî anlam ve sonuçları kavrayabilme ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin olup olmadığı hakkında sonuç değerlendirmesinde bulunulmaz.

(3) Sosyal inceleme raporu, suça sürüklenmiş çocuğun, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin mahkeme tarafından takdirinde göz önünde bulundurulur.

<sup>308</sup> Aslan, a.g.e., s.70; Y. 22.CD, E.2015/37, K.2015/269, 21.04.2015.

<sup>309</sup> Çocuğun denetim altına alınmasına karar verilmesi halinde çocuk Denetimli Serbestlik Müdürlüğü tarafından bir denetim görevlisi görevlendirilir. Bu görevli, Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, m.25'te sayılan görevleri yerine getirecektir.

<sup>310</sup> Özbek vd, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s.389

de geçerlidir. Bu yaş aralığındaki çocuklar için sosyal inceleme raporu, cezanın bireyselleştirilmesi ve çocuğa uygulanacak seçenek yaptırım veya tedbir kararlarında mahkemeye yardımcı olacaktır.<sup>311</sup> Çocuk Koruma Kanunu m.35'e göre sosyal inceleme raporu alınmaması halinde bunun gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Yine soruşturma ve kovuşturma sırasında bu çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilebilir.

## **B. Çocuk Yargılamasını Yürüten Kurumlar ve Koruma Tedbirleri**

Ceza muhakemesi, bir suçun işlenip işlenmediği, işlenmişse kim tarafından işlendiği ve yaptırımının ne olacağı sorularına çözüm getirmek amacıyla gerçekleştirilen; iddia, savunma ve yargılamadan oluşan bir dizi faaliyettir.<sup>312</sup> Soruşturma aşaması, suç isnat edilen kişilerin ceza muhakemesiyle, dolayısıyla da ceza adaleti sistemiyle ilk karşılaştıkları dönem olmaktadır. Suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar devam eden bu süreç, cumhuriyet savcısının kontrolindedir.<sup>313</sup> Cumhuriyet savcısı, kolluğa verdiği emirler ve bizzat gerçekleştirdiği işlemlerle soruşturmayı yürütür. Cumhuriyet savcısı kamu adına iddia makamını oluşturmakta olduğundan sadece şüpheli aleyhine değil, lehine olan delilleri de toplamakla mükelleftir. Soruşturma sonucunda ulaşılan delillerin suçun işlendiği yönünde yeterli şüphe oluşturması halinde cumhuriyet savcısı görevli ve yetkili mahkemeye hitaben bir iddianame düzenler ve iddianamenin kabul edilmesiyle soruşturma aşaması sona erer.

Çocukların muhakemesinde soruşturma aşamasında bazı farklılıklar öngörülmüştür. Bunun nedeni ceza adaleti sistemi içerisine girmenin çocuklar üzerinde yaratacağı olumsuz etkinin azaltılması çabasıdır. Modern anlayışta suça sürüklenen çocukların ceza adaleti sistemi içerisine girmeden topluma kazandırılabilmesi esas hedeftir. Bunun gerçekleştirilemediği durumda ise soruşturmadan cezanın infazına kadar her aşamada yetişkinlerden ayrı, çocuklara özel ve uzman birimlerin kurulması gerekmektedir. Çocuklara özgü ceza muhakemesi içinde soruşturmanın rolü oldukça önemlidir. Suç şüphesi altında ceza adaleti sistemiyle ilk tanıştığı dönem olan soruşturmada çocuklar açısından yıkıcı olabilecek müdahalelerin büyük kısmı gerçekleşmektedir. Dünyada ve

<sup>311</sup> Balo, Çocuk Ceza Hukuku, s.135.

<sup>312</sup> Bahri Öztürk, vd., Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınları, 2012, s.29.

<sup>313</sup> Nur Centel, Hamide Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11.B, İstanbul, 2014 s.79.

ülkemizde özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların çok büyük bir çoğunluğunun gözaltında veya tutuklu olduğu, ceza adaleti sistemi ile büyük oranda soruşturma aşamasıyla sınırlı bir ilişkileri bulunduğu düşünüldüğünde çocuk ceza adaletinde soruşturma aşamasının önemi görülebilecektir. Bu nedenlerle Türkiye’de de çocuklara özgü soruşturma usulleri getirilmiş, cumhuriyet savcılığı ve kolluğun da çocuk soruşturmasına özgülenmiş uzman birimleri kurulması öngörülmüştür.

Kovuşturma aşamasında baktığımızda yine suça sürüklenen çocukların korunması için genel ceza kovuşturmasından farklı birtakım özellikler kabul edilmiştir. Çocukların yargılanması genel nitelikli ceza mahkemelerinde değil Çocuk Koruma Kanunu m.25’le kurulan çocuk mahkemeleri ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde gerçekleştirilmektedir. Kovuşturmanın duruşma aşamasıyla ilgili öngörülen değişikliklerse; duruşmanın kapalı yürütülmesi,<sup>314</sup> çocukla ilgili işlemlerde sosyal çalışma görevlisi bulundurulması<sup>315</sup> ve duruşma düzeninin bozulması gerekçesiyle disiplin hapsi<sup>316</sup> uygulanamamasıdır.

## **1. Çocuk Yargılamasını Yürüten Kurumların Yapısı**

Türk hukukunda çocuk soruşturması için ayrı ve özel bir teşkilat kurulmamıştır. Bunun yerine genel olarak soruşturmaya görevli teşkilat içerisinde özel birimler kurularak çözüm bulunmuştur. Bu bağlamda kolluk içerisinde özel çocuk birimleri, cumhuriyet başsavcılığı bünyesinde de bir çocuk bürosu kurulması öngörülmüştür. Bu birim ve büroların görevleri de Çocuk Koruma Kanunu m.30 ve 31’de sayılmıştır.

### **a) Cumhuriyet Başsavcılıkları İçindeki Çocuk Bürosu**

Çocuk Koruma Kanunu m.29 uyarınca cumhuriyet başsavcılıkları içerisinde bir çocuk bürosu kurulacak ve aşağıda inceleyeceğimiz hakim atama kriterlerine uyanlar

<sup>314</sup> CMK m.182 uyarınca kural olarak duruşma herkese açıktır. Ancak m.185’te sanığın 18 yaşını doldurmuş olması halinde duruşmanın kapalı yapılacağı ve hükmün de kapalı duruşmada açıklanacağı belirtilmiştir. Bu hüküm, suça sürüklenen çocukların işledikleri suçların aleniyet kazanması engellenerek korunması amacıyla getirilmiştir. Hakan Karakehya, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2015, s.503.

<sup>315</sup> Çocuk Koruma Kanunu, m.22/2 uyarınca çocuğun sorgusu veya hakkındaki diğer işlemler sırasında çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir. Bu konuda hakim veya mahkemenin takdir yetkisi bulunmaktadır. Balo, *Çocuk Ceza Hukuku*, s.333.

<sup>316</sup> CMK m.203/3; “Kişi dışarı çıkarılması sırasında direnç gösterir veya karışıklıklara neden olursa yakalanır ve hâkim veya mahkeme tarafından, avukatlar hariç, verilecek bir kararla derhâl dört güne kadar disiplin hapsine konulabilir. Ancak çocuklar hakkında disiplin hapsi uygulanmaz.”

arasından yeterli sayıda cumhuriyet savcısı görevlendirilecektir. Kanunun 30. maddesine göre çocuk bürosunda görevli cumhuriyet savcılarının görevi, çocuklarla ilgili soruşturmaları yürütmenin yanında, korunma ihtiyacı olan, suça sürüklenen veya suç mağduru çocukların yardıma ve özellikle Çocuk Koruma Kanunu m.5'te sayılan koruyucu ve destekleyici tedbirlere ihtiyacı olanların bu ihtiyaçlarının karşılanması için diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği içinde çalışmayı ve Kanunun değişik yerlerinde kendine verilen görevleri yerine getirmeyi de kapsamaktadır. Dolayısıyla çocuk bürosunda görevli cumhuriyet savcıları, hakkında soruşturma yürüttükleri çocukların korunması ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almalı ya da önlemi almakla görevli kamu kurumuna bildirmelidir.

Suç şüphesi nedeniyle yakalanan çocuklar, müdafilerine haber verilerek derhal cumhuriyet başsavcılığına sevk edilmeli, bu çocukların soruşturma işlemleri bizzat cumhuriyet başsavcısı veya görevlendireceği cumhuriyet savcısı tarafından yapılmalıdır.<sup>317</sup> Çocuk mahkemesi kurulmayan yargı çevrelerinde çocuk bürosu da bulunmayacağından, çocukların soruşturması Çocuk Koruma Kanunu'na göre, cumhuriyet başsavcısı tarafından görevlendirilen cumhuriyet savcıları tarafından yapılacaktır.<sup>318</sup> Çocuk bürosu bulunan yerlerde de, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde çocuk bürosunda görevli olmayan cumhuriyet savcıları gerekli soruşturma işlemlerini gerçekleştirebilirler.

#### **b) Çocuk Kolluğu**

Çocuk Koruma Kanunu m.31 uyarınca çocuklarla ilgili kolluk görevini kolluğun çocuk birimi yerine getirir. Çocuklarla alakalı kolluk işlemleri mevzuatta dağılık bir biçimde düzenlenmiştir. Çocuk Koruma Kanunu m.31, kolluğun suça sürüklenen çocuklarla ilgili işlemlerinden kanuni temsilcilerinin haberdar edilmesini ve kollukta bulunduğu sırada yanında yakınlarından birinin bulunmasını düzenlemekle yetinmiş, kolluğun yerine getireceği görevlerle ilgili özel düzenlemeler başka yerlerde düzenlenmiştir.

<sup>317</sup> Ali İhsan İpek, Suça Sürüklenen Çocukların Muhakemesi, Ankara, Adalet yayınevi, 2014, s.101.

<sup>318</sup> Çocuk Koruma Kanunu Geçici Madde 1/3;

Çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemeleri bulunmayan yerlerde, bu mahkemeler kurulup göreve başlayıncaya kadar çocuklar tarafından işlenen suçlara ait soruşturma ve kovuşturmalar Cumhuriyet başsavcılığı ve görevli mahkemelerce bu Kanun hükümlerine göre yapılır.



Çocuk kolluğu görevini yerine getirmek üzere Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Dairesi Başkanlığı içerisinde Çocuk Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Jandarma bünyesinde de benzer biçimde Aile İçi Şiddetle ve Çocuk Suçlarıyla Mücadele Şube Müdürlüğü çocuk kolluğu görevlerini üstlenmiştir. Kolluğun bu uzmanlaşmış birimlerinin kurulmadığı yerlerde diğer kolluk görevlileri çocuklarla ilgili soruşturma işlemlerini, çocuklara özgü hükümler çerçevesinde yerine getirecektir.

### c) Çocuk Mahkemeleri ve Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri

Suçu işlediği sırada 18 yaşını doldurmamış kişilerin yargılanması kovuşturma aşamasında çocuk mahkemeleri ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde gerçekleştirilir. Çocuk mahkemesi, tek hakimden oluşur ve yapılan duruşmalarda cumhuriyet savcısı da bulunmazken çocuk ağır ceza mahkemeleri bir başkan ve yeteri kadar üyeden oluşurken duruşmalarda cumhuriyet savcısı bulunur. Suça sürüklenen çocuklar açısından, asliye ceza mahkemesinin görevine giren suçlara çocuk mahkemesi, ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlara ise çocuk ağır ceza mahkemesi bakar.

Çocuk Koruma Kanunu m.28'de, çocuk mahkemeleri ve çocuk ağır ceza mahkemelerine; "atanacakları bölgeye veya bir alt bölgeye hak kazanmış, adlî yargıda görevli, tercihan çocuk hukuku alanında uzmanlaşmış, çocuk psikolojisi ve sosyal hizmet alanlarında eğitim almış olan hâkimler ve Cumhuriyet savcıları arasından" atama yapılacağı, bu atamalarda da istekli olanlarla daha önce bu görevlerde bulunmuş olanlara öncelik verileceği düzenlenmiştir. Çocuk hakimlerinin çocuklarla ilgili uzmanlık, eğitim ve tecrübeleriyle istekli olup olmamalarının dikkate alınması yerinde olmuştur.

## 2. Koruma Tedbirleri

Yukarıda da belirtildiği üzere çocuklar hakkında yürütülen soruşturmanın yetişkinlerden ayrıldığı bazı temel noktalar bulunmaktadır. Aşağıda inceleyeceğimiz koruma tedbirleri hariç tutulduğunda temel farklılıklar; soruşturmanın bizzat cumhuriyet savcısı tarafından yürütülmesi, zorunlu müdafî, soruşturma ve kovuşturmanın gizliliği ve yetiş-

kinlerle iştirak halinde suç işlenmesi durumunda kural olarak soruşturma ve kovuşturmanın ayrı yürütülmesidir.<sup>319</sup>

Koruma tedbirleri, ceza muhakemesinde maddi gerçeğe ulaşmak amacıyla başvuru önlemleri olarak tanımlanmaktadır.<sup>320</sup> Kişi özgürlüğüne müdahale teşkil eden koruma tedbirleri, kişilerin henüz suçluluğu kanıtlanmadan hükmedilen tedbirler olduğundan özel öneme sahiptirler.<sup>321</sup> Bu nedenle koruma tedbirlerine ilgili kanunda belirtilen şartların sağlanması durumunda ve çoğunlukla hakim kararıyla başvurulabilmektedir. Ancak her koruma tedbiri için öngörülen şartlar farklıdır. Bu nedenle her koruma tedbirinin ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Ancak konumuz açısından çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarına neden olan koruma tedbirlerinin incelenmesiyle yetinilecek ve bu kapsamda yakalama, gözaltına alma ve tutuklama tedbirleri incelenecektir.

Yakalama, şüphelinin gözaltına alınması veya serbest bırakılmasına kadar devam eden kişi özgürlüğünün geçici sınırlandırılması olarak tanımlanmaktadır.<sup>322</sup> Bu kapsamda yakalama tedbiri ikiye ayrılır. Müzekkeresiz yakalama olarak adlandırılan yakalama, herhangi bir emre dayanmaksızın yapılan fiili durumu ifade etmektedir.<sup>323</sup> Müzekkereli yakalama ise CMK m.98'de düzenlenen ve belirli durumlarda hakim, mahkeme, cumhuriyet savcısı veya kolluk amiri tarafından verilen yakalama emri üzerine yapılan yakalamadır.<sup>324</sup> Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği

<sup>319</sup> Çocuk Koruma Kanunu m.23'ün ilk halinde hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumu ilk kez hukukumuzda girmişti. Maddeye göre çocuklar hakkındaki üç yıla kadar hapis cezaları için hükmün açıklanmasının geri bırakılması imkanı getirilmişti. Ancak 2006'da 5560 sayılı Kanunla hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumu CMK m.231/5-14'te düzenlenmiş ve Çocuk Koruma Kanunu m.23 de değiştirilerek Ceza Muhakemesi Kanunu'na atıfla yetinilmiştir. Bu değişiklikte beraber hükmün açıklanmasının geri bırakılması açısından çocuklar aleyhine bir düzenleme getirilmiştir.

<sup>320</sup> Yener Ünver, Hakan Hakeri, Ceza Muhakemesi Hukuku, 1.C, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013, s.427.

<sup>321</sup> Centel, Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, s.304.

<sup>322</sup> Öztürk vd, Ceza Muhakemesi Hukuku, s.423; Ünver, Hakeri, a.g.e., s.437.

<sup>323</sup> CMK m.90'ın ilk iki fıkrası uyarınca müzekkeresiz yakalama da herkesin yapabileceği ve kolluk görevlilerinin yapabileceği yakalama olarak ikiye ayrılmıştır. İlgili düzenleme şöyledir;

1. Aşağıda belirtilen hâllerde, herkes tarafından geçici olarak yakalama yapılabilir:

a) Kişiye suçu işlerken rastlanması.

b) Suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması veya hemen kimliğini belirleme olanağının bulunmaması.

2. Kolluk görevlileri, tutuklama kararı veya yakalama emri düzenlenmesini gerektiren ve gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde; Cumhuriyet savcısına veya âmirlerine derhâl başvurma olanağı bulunmadığı takdirde, yakalama yetkisine sahiptirler.

<sup>324</sup> Madde 98

1. (Değişik: 25/5/2005 – 5353/10 md.) Soruşturma evresinde çağrı üzerine gelmeyen veya çağrı yapılmayan şüpheli hakkında, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hâkimi tarafından yakalama

m.5/1-1' kolluk görevlilerinin yakalama yetkileri kapsamında "Haklarında mahkemece çocuk bakım ve yetiştirme yurtlarına veya benzeri resmî veya özel kurumlara yerleştirilmesine veya yetkili merci önüne çıkarılmasına karar verilen çocukları" yakalamayı da saymıştır. Dolayısıyla haklarında bakım ve koruma tedbirine karar verilen çocuklar da yakalanacaktır.

Çocuklar açısından yakalama yetkisine Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği m.19'da bazı sınırlamalar getirilmiştir. Öncelikle suçu işlediği sırada 12 yaşını doldurmamış çocukların suç nedeniyle yakalanmaları yasaktır. Ancak kimlik ve suç tesbiti amacıyla yakalanmaları mümkündür ve tesbit işleminin tamamlanmasının ardından derhal serbest bırakılmaları gerekir. Tesbit edilen kimlik ve suç, derhal cumhuriyet savcılığına bildirilir. 12 yaşını doldurmuş çocuklarsa suç nedeniyle yakalanabilirler. Ancak bu çocukların da, yakınları ve müdafilerine haber verilerek derhal cumhuriyet savcılığına sevk edilmeleri gerekmektedir.

Gözaltına alınmaya baktığımızda Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği m.4'te; "Kanunun verdiği yetkiye göre, yakalanan kişinin hakkındaki işlemlerin tamamlanması amacıyla, yetkili hâkim önüne çıkarılmasına veya serbest bırakılmasına kadar kanunî süre içinde sağlığına zarar vermeyecek şekilde özgürlüğünün geçici olarak kısıtlanıp alıkonulması" şeklinde tanımlanmıştır. Gözaltına alınan çocuğun durumu anne, baba veya vasisine bildirilir. CMK m.150/2 uyarınca müdafî talep etmese dahi kendisine bir müdafî görevlendirilir ve ifadesi alınırken müdafî hazır bulunur. Aynı şekilde anne babası veya vasisi de, çocuğun yararına aykırı olması veya kanuni bir engel bulunması durumları haricinde ifade almada hazır bulunabilirler. Çocuklar hakkında soruşturma bizzat cumhuriyet savcısı tarafından gerçekleştirileceğinden cumhuriyet başsavcılığına sevk edilmiş olan çocukların ifadelerinin alınması ve diğer işlemler de

---

emri düzenlenebilir. Ayrıca, tutuklama isteminin reddi kararına itiraz halinde, itiraz mercii tarafından da yakalama emri düzenlenebilir.

2. Yakalanmış iken kolluk görevlisinin elinden kaçan şüpheli veya sanık ya da tutukevi veya ceza infaz kurumundan kaçan tutuklu veya hükümlü hakkında Cumhuriyet savcıları ve kolluk kuvvetleri de yakalama emri düzenleyebilirler.

3. Kovuşturma evresinde kaçak sanık hakkında yakalama emri re'sen veya Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim veya mahkeme tarafından düzenlenir.

4. Yakalama emrinde, kişinin açık eşkâli, bilindiğinde kimliği ve yüklenen suç ile yakalandığında nereye gönderileceği gösterilir.

savcı eliyle yerine getirilir. Sonuç olarak kolluğun çocuklar hakkındaki yetkisinin yakalamadan ibaret olduğu söylenebilir.<sup>325</sup>

Gözaltındaki çocuklar yetişkinlerden ayrı yerde tutulur ve çocuklarla ilgili işlemlerde görev alan kolluk görevlileri mümkün olduğu ölçüde sivil kıyafetli olurlar. Ayrıca çocuklara kelepçe ve benzeri aletler takılamaz, ancak kaçmasını ve kendisine veya başkalarına zarar vermesini engellemek amacıyla gerekli önlemler alınabilir.

Gözaltı süresi açısından çocuklarla ilgili herhangi bir özel düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla gözaltına alınan çocuklar CMK m.91/1 uyarınca, hakim veya mahkemeye gönderilme süresi hariç 24 saat içinde yetkili ve görevli hakim veya mahkeme önüne çıkarılmalıdır.<sup>326</sup> Toplu işlenen suçlarda ise cumhuriyet savcısı gözaltı süresini CMK m.91/3 uyarınca, her defasında bir günü geçmemek üzere en çok üç gün uzatabilir. Belirtmek gerekir ki; CMK m.91/4 ile mevzuatımıza girmiş olan ve suçüstü hallerinde kolluk amirlerine sınırlı durumlarda yirmi dört saate kadar, şiddet olaylarının yaygınlaşarak kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına yol açabilecek toplumsal olaylar sırasında ve toplu olarak işlenen suçlarda kırk sekiz saate kadar gözaltı yetkisi veren düzenleme çocuklar hakkında uygulanamaz. Çocuk Koruma Kanunu m.15 uyarınca çocuklar hakkındaki soruşturma işlemleri bizzat cumhuriyet savcısı tarafından yapılmıştır.<sup>327</sup> Dolayısıyla kolluk amirlerinin çocuklar hakkında soruşturma işlemi gerçekleştirme yetkileri bulunmamaktadır. Soruşturmaya ilişkin herhangi bir işlem gerçekleştirme yetkisi olmayan kolluk amirlerinin emriyle çocukların gözaltına alınması herhangi bir hukuki gerekçeye sahip değildir. Zira bilindiği gibi gözaltı tedbirinin gerekçesi kişi hakkında yapılan soruşturma işlemlerinin tamamlanması açısından bu tedbirin zorunlu görülmesidir. Çocuklar hakkında herhangi bir soruşturma işlemi gerçekleştirme yetkisine sahip olmayan kolluk amirinin emriyle çocukların gözaltına alınması, Çocuk Koruma Kanunu m.15 uyarınca bütün soruşturma işlemlerinin cumhuriyet savcısı tarafından

<sup>325</sup> Ünver, Hakeri, a.g.e., s.450.

<sup>326</sup> Ancak bu sürelerin gözaltı işlemlerinin tamamlanması için azami süreler olduğu belirtilmelidir. Gözaltı işlemleri tamamlanan şüphelinin derhal serbest bırakılması veya sulh ceza hakimi önüne çıkarılması gerekmektedir. Aksi halde, Kanunda düzenlenen süreler dolmasa dahi kişiyi hürriyetinden yoksun kılma suçu oluşabilir. Centel, Zafer, a.g.e., s.318.

<sup>327</sup> Bu konu bir kanunlar ihtilafına da sebep olmamaktadır. Zira CMK m.91/4 hükmüyle kolluk görevlilerine çocuklar hakkında soruşturma işlemi yapma yetkisi getirilmemektedir. Ancak öyle olması halinde de Çocuk Koruma Kanunu m.15 öncelikli olarak uygulanacaktır. CMK m.91/3 2015'te getirilmiş olmakla yeni kanun olsa da, Çocuk Koruma Kanunu'ndaki düzenleme özel kanun niteliğindedir ve özel kanun genel kanunu dışlar kuralı gereğince Çocuk Koruma Kanunu'nun uygulanması gerekmektedir. Kemal Gözler, Hukuka Giriş, 10.B, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2013, s.350.

yapılmak zorunda oluşu ve kolluk amirinin emriyle gözaltına alınanın hukuki gerekçeye sahip olmaması nedeniyle hukuka aykırıdır. Ayrıca Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği m.19/2-b uyarınca yakalanan çocukların derhal cumhuriyet başsavcılıklarına sevk edilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla çocukların yakalanmasını takiben kolluk amiri tarafından kullanılacak bir yetki bulunmamaktadır.

Tutuklama, suçlu olduğu konusunda kuvvetli şüphe bulunan, ancak henüz kesin hüküm bulunmayan kişinin hakim kararıyla özgürlüğünden yoksun bırakılmasıdır.<sup>328</sup> Tutuklamanın amacı şüpheli veya sanığın kaçmasına ya da delilleri karartmasına engel olarak kişinin muhtemel bir mahkumiyet kararının yerine getirilmesini ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesini mümkün kılmaktır.<sup>329</sup> Kuvvetli suç şüphesi ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde, Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki tutuklama yasaklarının da bulunmaması durumunda hakim veya mahkeme tutuklama kararı verebilir. Ancak tutuklamanın ölçülü bir tedbir olduğunun gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Tüm bu şartların gerçekleşmiş olması durumunda dahi tutuklama ihtiyari bir tedbirdir.<sup>330</sup> Dolayısıyla her durumda tutuklamaya başvurulması gerekmemektedir.

Ceza Muhakemesi Kanunu belli durumlarda tutuklama yasakları öngörmüştür. CMK m.100/4'e göre sadece adli para cezasını gerektiren veya hapis cezasının üst sınırı iki yılı geçmeyen suçlardan dolayı tutuklama kararı verilemez. Ancak CMK m.112'ye göre adli kontrol tedbirine uymayan şüpheli veya sanık hakkında, hapis cezasının süresine bakılmaksızın tutuklama kararı verilebilir. Bu durumda hapis cezasının süresine ilişkin tutuklama yasağının, adli kontrol tedbirine uyulmaması halinde ortadan kalktığı görülmektedir. Ancak sadece para cezasını gerektiren suçlar açısından tutuklama yasağı adli kontrol tedbirine uyulmasa da devam etmektedir. Zira m.112'de "hükmedilebilecek hapis cezasının süresi ne olursa olsun" ifadesi kullanılarak hükmedilebilecek para cezaları kapsam dışında bırakılmıştır.<sup>331</sup>

Çocuklar açısından tutuklamaya bakıldığında Çocuk Koruma Kanunu m.21 ile ikili bir ayırım oluşmuştur. Maddeye göre; "Onbeş yaşını doldurmamış çocuklar hakkın-

<sup>328</sup> Centel, Zafer, a.g.e., s.329.

<sup>329</sup> Özbek, Ceza Muhakemesi Hukuku, s.304.

<sup>330</sup> Özbek, Ceza Muhakemesi Hukuku, s.308.

<sup>331</sup> Centel, Zafer, a.g.e., s.385; A. Duygu Özgüven, "Ceza Muhakemesi Kanunu Çerçevesinde 'Adli Kontrol'", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.81, 2009, s.34.

da üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemez.” Dolayısıyla 12-15 yaş aralığındaki çocuklar açısından tutuklama yasağı üst sınırı beş yılı aşmayan suçlara teşmil edilmişken, 15 yaşını doldurmuş çocuklar yetişkinlerle aynı hükümlere tabi kılınmıştır.<sup>332</sup> Ancak Çocuk Koruma Kanunu m.20/2’deki “bu tedbirlerden sonuç alınamaması, sonuç alınamayacağıın anlaşılması veya tedbirlere uyulmaması durumunda tutuklama kararı verilebilir” hükmünden de anlaşıldığı gibi tutuklamanın son çare olarak, adli kontrol tedbirlerinin yetersiz kalması durumunda uygulanması gerekmektedir.<sup>333</sup> Böyle bir uygulama, özellikle Çocuk Hakları Sözleşmesi m.37 olmak üzere taraf olduğumuz uluslararası kurallara da uygun olacaktır.

Çocuklar hakkında tutuklama incelemesini yapacak merci açıkça belirtilmemiştir. Çocuk Koruma Kanunu m.26/3’te “Mahkemeler ve çocuk hâkimi, bu Kanunda ve diğer kanunlarda yer alan tedbirleri almakla görevlidir” şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır. Ancak Yargıtay uygulaması ve doktrinde baskın görüş, bu hükmün tutuklama tedbirini kapsamadığı, tutuklamanın bir ceza muhakemesi tedbiri olması nedeniyle çocuk hakimlerinin görevine girmediği gerekçeleriyle çocuklar hakkındaki tutuklama kararının sulh ceza hakimince verileceği görüşündedir.<sup>334</sup> Ancak Çocuk Koruma Kanunu m.26/3 hükmü ve m.3/1-c bendinde çocuk hakiminin “Hakkında kovuşturma başlatılmış olanlar hariç, suça sürüklenen çocuklarla korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında uygulanacak tedbir kararlarını veren çocuk mahkemesi hâkimi” olarak tanımlanması karşısında çocuklar hakkındaki koruma tedbirlerinde de çocuk hakiminin yetkili olacağı kabul edilmelidir.<sup>335</sup> Koruma tedbirlerine hükmeden mercii tutuklama nedenleri yanında çocuklara özgü ulusal ve uluslararası düzenlemeler hakkında bilgi sahibi olması bekleneceğinden çocuk hakiminin yetkili olması çocuklar açısından da daha uygun olacaktır.

<sup>332</sup> Özbek vd, Ceza Muhakemesi Hukuku, s.315. Çocuk Koruma Kanunu düzenlemesinde suçun işlendiği zamanın mı yoksa tutuklama kararının gündeme geldiği zamanın mı dikkate alınacağı belirtilmemiştir. Ceza muhakemesinde kural işlemin yapıldığı tarih olduğu için, 15 yaşını doldurmuş çocukların, suçu işlediği sırada 15 yaşından küçük dahi olsa tutuklama yasağının kapsamı dışında olacağı kabul edilmektedir. Öztürk, vd., a.g.e., s.447. Karşıt görüş için bkz. Balo, Çocuk Ceza Hukuku, s.315-316.

<sup>333</sup> Özgüven, a.g.m., s.15.

<sup>334</sup> Öztürk, vd., a.g.e., s.448; Balo, Çocuk Ceza Hukuku, s.319; 6.CD, E.2008/6822, K.2012/5610, 19.03.2012.

<sup>335</sup> Aynı yönde; 6. CD, E.8803, K.2006/5634, 06.06.20066.

## II. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Hakları

Bu alt bölümde Türk hukukunda özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları konusu incelenecektir. Çocuklara özgü ayrı bir infaz mevzuatı olmadığından büyük oranda yetişkinlere ilişkin hükümlerin uygulandığı bu alanda, çocuklara özgü hükümlerin incelenmesi ve açıklanmasına ağırlık verilerek yapılacak bu değerlendirmede çocukların ceza adaleti sistemi içerisinde tutuldukları mekanların taşıdığı özelliklere de önem verilecektir. Türk mevzuatının dağınık yapısı göz önüne alınarak inceleme özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların hakları üzerinden yapılacak, Türk mevzuatının yanında yargı kararlarına ve ulusal veya uluslararası denetim organları ile mahkemelerin rapor ve kararlarına da değinilecektir.

Türkiye’de ceza adaleti sistemi içerisinde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların tutuldukları mekanlar üçe ayrılabilir; gözaltı mekanları, kapalı cezaevleri ve çocuk eğitimevleri. Çocukların açık cezaevlerinde tutulmaları Türk mevzuatı açısından mümkün değildir.<sup>336</sup> Kapalı cezaevleri de çocuk kapalı cezaevleri ve kapalı cezaevlerinin çocuklara ayrılan bölümleri olarak ikiye ayrılabilir. Kapalı cezaevlerinin çocuklara ayrılan bölümlerinde tutulan çocuklar açısından maddi koşulların genellikle çocuklara uygun olmaması nedeniyle sorunlar yaşanabilmekte, ancak cezaevlerindeki çocuk sayıları göz önüne alındığında pek çok bölgede çocuk cezaevi yapılması pek mümkün görünmemektedir.<sup>337</sup> Bu nedenle buralarda çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilecek değişiklik ve yenilemelerin yapılması hayati önem arz etmektedir.

<sup>336</sup> Hükümlülerin Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılmaları Hakkında Yönetmelik m.7’de 18 yaşını doldurup eğitime devam etmeyen gençlerle eğitime devam edip 21 yaşını dolduran gençlerin, açık cezaevine ayrılma şartlarını taşımaları durumunda buraya alınacakları belirtilmiştir. Hükümlülerin çalıştırılmalarına ve meslek edinmelerine öncelik verilen mekanlar olan açık cezaevlerinde çocukların tutulmaması yerinde bir düzenleme olmakla birlikte çocukların tutuldukları mekanlarda da isteğe bağlı olmak üzere çalışma ve meslek edinme haklarının bulunması gerekmektedir. Bu hususa aşağıda değinilecektir.

<sup>337</sup> Adalet Bakanlığı, CİSST’nin 01.09.2015 tarihli bilgi edinme başvurusuna verdiği cevaba göre 2016 yılında Hatay, Tarsus ve Diyarbakır, 2017 yılında Kayseri ve 2018 yılında Tekirdağ/Çorlu’da, her biri 288 kişi kapasiteli çocuk kapalı ceza infaz kurumu açmayı planlamaktadır. Planlanan kurumlardan Hatay çocuk kapalı ceza infaz kurumu açılmış bulunmaktadır. Bakanlığın bilgi edinme başvurusuna cevabına göre önümüzdeki dönemde çocuk eğitimevi açma planı yoktur. Alper Yalçın, Türkiye’de Çocuk Mahpus Olmak, İstanbul, TCPS Kitaplığı, 2016, s.33. Ancak Adalet Bakanlığı’nın 2015-2019 stratejik planında çocuk eğitimevlerinin yaygınlaştırılması hedefine yer verilmiş, yine 2012-2017 mali yatırım programında İzmir, Elazığ ve Erzurum’da, her biri 140 kişilik eğitimevleri açılması planlandığı belirtilmiştir. Adalet Bakanlığı Stratejik Planı: 2015-2019, s.94,

<http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-35502sgc.pdf> Ayrıca, Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü, Malatya Milletvekili Veli Ağbaba’nın Yazılı Soru Önergisi’ne Verilen Cevap, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-35502sgc.pdf>

Bu bölümde yukarıda sayılan mekanların özellikleri de dikkate alınarak çocukların sahip oldukları haklar üzerinde durulacak, son dönemde çocuk cezaevlerinde yaşanan hak ihlallerine ilişkin iddialar ve denetim organlarının raporları da değerlendirilerek hak ihlalleriyle bunun önüne geçilmesini sağlayacak tedbirler saptanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda konumuzun oldukça geniş olduğu düşünüldüğünde görece daha az ihlalle karşılaşılan haklarla, yetişkinlerle ortak özellik gösteren bazı haklar ve ihlaller yerine özellikle çocukların maruz kaldığı hak ihlallerine öncelik verilecektir.

#### A. Fiziksel Çevre ve Kalma Yerleri

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların tutuldukları mekanlarda insan onuru ve sağlığının gerektirdiği imkanlardan yararlanma hakları vardır.<sup>338</sup> Çocukların tutuldukları yerlerin hem mahremiyetlerini koruyan hem de akranlarıyla ilişki kurmalarına imkan veren, spor ve boş zaman aktivitelerinin yapılabildiği bir yapıda olması gerekmektedir. Bu bakımdan, çocukların uyumalarına ayrılan yerlerin tek kişilik oda veya küçük koğuş şeklinde olması, günlük aktivitelere ayrılan kısımlarınsa çocukların birbirlerine zarar vermemesi için sürekli denetlenmesi gerekmektedir. Temizlik ve kişisel ihtiyaçların giderilebileceği imkanların da çocuğun mahremiyetinin korunduğu bir tarzda sunulması elzemdir.

Ülkemizde yukarıda sayılan hususların çocuk eğitimevleri ve çocuk kapalı cezaevlerinde büyük ölçüde dikkate alındığı görülmektedir. Buralardaki çocukların büyük kısmı uyumak için içeriden açılabilen tek kişilik odalara sahip olup günlük hayatlarını devam ettirdikleri bir koğuş hayatına ve boş zamanlarında zaman geçirebildikleri aktivitelere kural olarak sahip bulunmaktadır. Bu aktivitelerin çeşitli imkansızlıklar nedeniyle kullanılmadığı durumlar olmakla birlikte genel olarak bu şartın sağlandığı söylenmelidir. Ancak özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların çoğunun tutulduğu, kapalı ceza infaz kurumlarının çocuklara ayrılan bölümlerinde tutulan çocukların bu hak ve imkanlardan yararlanamadığı durumlarla sıklıkla karşılaşabilmektedir.<sup>339</sup> Zira bu ku-

<sup>338</sup> Havana Kuralları, m.31; CeGTİK, m.6/1-b.

<sup>339</sup> Çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla ulaşılan en güncel veriye göre Türkiye’de tutuklu ve hükümlü olarak özgürlüğünden yoksun bırakılmış 2538 çocuk bulunmaktadır. Bunların 1483’ü, yani çoğunluğu genel cezaevlerinin çocuklara ayrılan bölümlerinde tutulmaktadır. TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 08.06.2016 tarihli Toplantı Tutanağı, s.3.



rumlar çocukların barınmaları için inşa edilmemiş, buna uygun olmayan kurumlardır.<sup>340</sup> Çocuk kapalı ceza infaz kurumlarında ise maddi şartların genel olarak uygun olmasıyla birlikte personelin yetersizlikleri veya denetim eksikliği ya da çocuğun yüksek yararını gözetmeyen uygulamalar nedeniyle çocukların pek çok haklarından mahrum kaldığı görülmektedir. Ülkemizde cezaevlerinde hak ihlallerinin yaşam hakkı veya işkence ya-sağı gibi çok ciddi durumlar dışında fazla gündeme gelmemesinin de bu durumda etkisi olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Çocukların kapatıldıkları mekanlarda günlük hayatının devamında yeterli beslenmelerinin sağlanması, kantin hizmetinden yararlanması ve kişisel eşya bulundurabilmesi gerekmektedir. Kişisel eşyalar çocukların ergenlik dönemi psikolojik gelişimleri için de önem arz etmektedir.<sup>341</sup> Ceza infaz kurumlarındaki kişilerin bulundurabilecekleri eşyalar Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılan Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelik'te düzenlenmiştir.<sup>342</sup> Yönetmelik, ceza infaz kurumunun koğuş veya oda sistemine sahip olmasına ve mutfak teşkilatı bulunup bulunmamasına göre bulundurulabilecek eşyaları, bunların tür ve temin ediliş biçimlerini düzenlemiştir. Yönetmelik m.16'ya göre açık ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimlerinde, kapalı ceza infaz kurumlarında bulundurulabilecek eşyalara ek olarak, idare ve gözlem kurulu kararıyla belirlenen eşyaların bulundurulmasına izin verilebileceği belirtilmiştir.

Uygulamada hükümlülerin kişisel eşya kullanabilmeleri konusunda ciddi sınırlamalar bulunmaktadır. Örneğin bir sivil toplum gönüllüsü tarafından özgürlüğünden yoksun bırakılmış 5 çocuğun radyo dinleyebilmeleri için bu çocuklara radyo gönderilmiş, tutuklu ve hükümlülerin radyo dinlemeleri yasak olmamasına rağmen<sup>343</sup> 'elektrik

<sup>340</sup> Gaziantep ve Şanlıurfa Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarındaki çocukların tutuldukları bölümlerin buradaki yetişkinlerle aynı şartlarda olduğu ve çocuk kapalı ceza infaz kurumlarından belirgin bir şekilde kötü bir yaşam alanına sahip olduklarına ilişkin bkz. CPT/Inf (2015) 6, s.33.

<sup>341</sup> Havana Kuralları m.35'te buna özellikle değinilmiş, kişisel eşya bulundurma hakkının yanı sıra bu eşyaları saklayabilecekleri uygun ortamın sağlanması gereği üzerinde de durulmuştur.

<sup>342</sup> RG. 17.06.2005, 25868.

<sup>343</sup> Esasında Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelik m.9'da elektrikli eşyaların ve "kantinden temin edilmek koşuluyla" bulundurulabileceği belirtilmiş ve radyolar hakkında "Ayrıca her hükümlü, kurum kantininden satın almak kaydıyla bir adet kulaklıklılı küçük el radyosu bulundurabilir." ifadesi eklenmiştir. Bu nedenle gönderilen radyoların kantinden satın alınmadıkları gerekçesiyle reddedilmeleri de mümkündür. Yargıtay da bu gerekçeyle, hükümlülerin elektrikli eşyaları kendi aralarında devretmelerinin mümkün olmadığına karar vermiştir. 19.CD, E.2015/16387, K.2015/6315, 27.10.2015.

parasını ödeyemeyecekleri' gerekçesiyle bu radyolar idare tarafından geri gönderilmiştir.<sup>344</sup> Tepkiler sonrası uygulama değiştirilmiş ve elektrik faturasını ödeyemeyecek çocukların da bu haktan faydalanması sağlanmıştır.<sup>345</sup> Ancak özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların bu temel haklardan ücretsiz faydalanabileceklerine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmaması nedeniyle başka durum ve yerlerde bu sınırlamaların keyfi olarak devam edebileceği göz önünde bulundurulmalı ve bir an önce yasal düzenlemede değişiklik yapılmalıdır.

Tutuklu ve hükümlülerden ihtiyaç halinde olanların giydirilmesi CeGTİK m.64'te düzenlenmiştir. Buna göre idare ihtiyacı olduğu görülen kişilere iklim ve sağlığa uygun giyecek verecektir. Ülkemizde özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin tek tip mahkum elbisesi giymesi uygulaması yoktur, ancak idarenin sağlayacağı giyecekler konusundaki tek kriter iklim ve sağlığa uygun olmasıdır. İhtiyaç halindeki kuruma idaresi tarafından sağlanan giyeceklerin tek tip olmaması ve yaşlarına uygun kıyafetler verilmesi, özellikle ergenlik çağındaki çocukların psikolojik gelişimi açısından faydalı olacaktır.<sup>346</sup>

Hükümlülerin kalma yerleriyle ilgili bir diğer önemli husus kitaplık ve kütüphaneye hizmetidir. Birçoğu eğitim öğretim çağındaki çocukların bu hizmetlerden tam olarak yararlanmaları sağlanmalıdır.<sup>347</sup> Türkiye'de ceza infaz kurumlarında kütüphane ve kitaplık hizmetleri Ceza İnfaz Kurumları Kütüphane ve Kitaplık Yönergesi'ne göre gerçekleştirilmektedir.<sup>348</sup> Yönerge m.7'ye göre kurumlara yayın sağlanması; Adalet Bakanlığı'nda tahsis edilen ödeneklerle satın alım, Bakanlık tarafından yayın gönderimi, ceza infaz kurumu idaresine dışarıdan bağış, cumhuriyet başsavcılığı bürolarıyla tutuklu ve hükümlülerin bağışları yollarıyla gerçekleştirilir. Yönerge m.8 ise kuruma

<sup>344</sup> Tutuklu ve hükümlülerin radyo dinleyebilmeleri CeGTİK m.67'de düzenlenmiştir. Maddeye göre tutuklu ve hükümlülerin televizyon ve radyo edinmeleri, 'yararlı olmayan yayınların izlenmesini ve dinlenmesini engelleyecek önlemler alınmak suretiyle' ve bedeli tutuklu veya hükümlü tarafından ödenmek koşuluyla idarece satın alınarak mümkündür. Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelik m.6/3 hükmüne göre "Aydınlanma dışındaki elektrik giderleri hükümlü tarafından karşılanır."

<sup>345</sup> <http://bianet.org/bianet/cocuk/175597-hdp-cocuk-cezaevlerindeki-elektrik-parasi-engelini-bakana-sordu>

<sup>346</sup> Güven Süslü, Ceza İnfaz Kurumlarında Hükümlülük, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016, s.253.

<sup>347</sup> Havana Kuralları m.41;

Tutma kurumlarındaki küçükler okumaya ve kurumdaki kitaplıkları kullanmaya teşvik edilir; her kurumda kullanıma tam olarak açık, küçükler için eğitimleri ve eğlenmeleri için yeterli sayıda kitap ve süreli yayının yer aldığı bir kütüphane bulunur.

<sup>348</sup> 12.07.2005 tarihli Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Ceza İnfaz Kurumları Kütüphane ve Kitaplık Yönergesi, cte.adalet.gov.tr

alınacak yayınların belirlenmesini düzenlemiştir. Buna göre alınacak yayınlar, tutuklu ve hükümlülerin talepleri de değerlendirilerek kütüphaneci ve öğretmenlerin teklifi ve eğitim kurulu onayıyla belirlenmektedir. Aynı şekilde diğer kütüphanelerden ve gezici kütüphanelerden ödünç yayın alınması da mümkündür.<sup>349</sup> Kütüphanelerde alınamayacak yayınlar m.11, alınacak yayınlarda aranan niteliklerse m.12’de düzenlenmiştir. Buna göre mahkemelerce yasaklanmış olan veya kurum güvenliğini tehlikeye düşüren yayınlarla müstehcen haber, yazı, fotoğraf ve yorumları kapsadığı tesbit edilen yayınlar kuruma kabul edilmez. Yönerge m.11’deki bu düzenlemenin yanında bir de m.12’de kabul edilecek yayınların taşınması gereken niteliklerin sınırlı sayıda belirtilmesi hükümlü ve tutukluların kitap ve yayınlardan yararlanma hakkına ciddi bir sınırlama olabilecektir. Ancak maddenin f bendindeki “Hükümlü ve tutukluların boş zamanlarını değerlendirmelerini, okuma alışkanlığı edinmelerini ve kültür bakımından ufuklarını geliştirmelerini sağlayacak nitelikte” yayınların alınabileceğine dair hüküm, 11. madde kapsamına girmeyen hemen her yayının ceza infaz kurumuna alınabilmesine dayanak oluşturabilecek niteliktedir. Bununla birlikte, maddede sayılan nitelikleri taşımadığı gerekçesiyle bazı yayınların alımı ve kabulü kurum eğitim kurulları tarafından keyfi biçimde sınırlandırılabilir.<sup>350</sup> Belirtmek gerekir ki, CeGİK m.62 ve 63’te Yönerge m.12’deki sınırlamalara yasal dayanak teşkil edecek bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle yapılan düzenlemede yasaklanan yayınların belirtilip, geri kalan yayınların kabul edilebileceğinin belirtilmesi gerekmektedir.<sup>351</sup>

Kütüphanelerden doğrudan yararlanma Yönerge m.27’de düzenlenmiştir. Buna göre iyi hal gösteren hükümlü ve tutuklular kütüphaneden yararlanabilirler. Ancak kü-

<sup>349</sup> Bu konuda Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü ile TÜBİTAK Ulakbim Arasında “Türkiye Belge Sağlama ve Ödünç Verme Sistemi (TÜBESS) Katılım Protokolü 14.03.2016’da imzalanarak yürürlüğe girmiş ve ceza infaz kurumları kütüphanelerine TÜBESS üyesi kütüphanelerden ödünç kitap ve belge sağlanması yolu açılmıştır.

<sup>350</sup> Örneğin yakın zamanda Silivri 9 No’lu Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Gebze Kapalı Ceza İnfaz Kurumu’nda bazı ulusal gazetelerle bazı yayınevlerinden çıkmış kitapların yasak oldukları gerekçesiyle verilmemesi ve hatta ellerindeki kitapların alındığı öğrenilmiştir.

<https://www.evrensel.net/haber/286811/cezaevlerinde-kitap-ve-gazete-yasagi>

<sup>351</sup> Mevzuatta belirtilmediği gerekçesiyle izin verilmeyen bir diğer durum da tutuklu ve hükümlüler arası kitap alışverişidir. Buna ilişkin herhangi bir sınırlama bulunmamasına rağmen Yargıtay, “hükümlülerin kendi aralarında kitap alışverişini yapabileceklerine dair bir düzenleme bulunmadığı gibi, terör ve organize suç örgütü üyelerinin bulunduğu yüksek güvenlikli ceza infaz kurumlarında örgütsel bağların devam ettirilmemesi, güçlendirilmemesi ve yönetici konumundaki hükümlü ve tutukluların alt kademedeki örgüt üyeleri ile ilişkilerinin kesilmesi hususlarında idarenin bir kısım tedbirler almasının kurum içi disiplin kurallarına riayet edilmesini temin bakımından önemli olduğu” gerekçesiyle kitap alışverişinin sınırlandırılmasını uygun bulmuştur. 9.CD, E.2007/931, K.2007/1289, T.21.02.2007.

tüphaneden yararlanmanın kurum güvenliğini tehdit etmemesi için idare ve gözlem kurulu tarafından kütüphaneden aynı anda yararlanabilecek mahkum sayısı belirlenir. Ayrıca hükümlülerin oda ve koğuşlara kitap talep etmeleri de mümkündür. Kitap talep formunu dolduran hükümlülerin 15 gün süreyle kitaplardan oda veya koğuşlarında yararlanmaları mümkündür. Aldıkları kitapları zamanında geri vermeyen, eksik veren veya bu kitaplara zarar veren çocuklar, CeGTİK m.46/3-ı uyarınca onarma, tazmin etme ve eski hale getirme disiplin cezasına tabi tutulurlar.

## **B. Eğitim, Mesleki Öğrenim ve Çalışma**

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin eğitim hakkı, Anayasa m.42 uyarınca devam etmektedir. Esasında yeniden topluma kazandırmanın gerçekleştirilebilmesi için ilk uygulanan programların eğitimle ilgili olduğu görüldüğünde, eğitimin bir hak olmanın yanında cezanın infazıyla güdülen amaçların gerçekleştirilebilmesi için temel bir yöntem olduğu görülmektedir.<sup>352</sup> Bu kapsamda özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların eğitim haklarını kullanabilmeleri, hem temel hak ve hürriyetlerin korunması hem de infazdan beklenen topluma kazandırma amacının gerçekleştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Aynı şekilde mesleki öğrenim de, çocukların hem kapatıldıkları mekânlarda geçirdikleri zamanı değerlendirmelerinde hem de topluma geri dönüşlerinde kendilerine yararlı olabilmesi açısından önem arz etmektedir.

### **1. Eğitim Hakkı**

Eğitim hakkı temel bir insan hakkıdır ve özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişiler de bu hakka sahiptir.<sup>353</sup> Özellikle zorunlu okul çağındaki çocukların eğitim haklarını kullanabilmeleri gerekmektedir. Bu hakkın mümkün olduğu takdirde tutuldukları mekânların dışında örgün eğitime devam ederek sağlanması, bunun mümkün olmaması halinde de çocuğun salıverildikten sonra eğitimine devam edebilmesini sağlamak amacıyla genel eğitim sistemi ile entegre biçimde ve nitelikli öğretmenler tarafından veril-

<sup>352</sup> Veli Özer Özbek, İnfaz Hukuku, 3.b, Ankara, Seçkin Yayınları, 2013, s.177.

<sup>353</sup> Selminaz Adıgüzel, Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2016, s.91.

mesi gerekir.<sup>354</sup> Zorunlu eğitim yaşının üzerindeki çocuklar da eğitimlerine devam etmeye teşvik edilip, bu imkan sağlanmalıdır.<sup>355</sup>

Ülkemizde özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin eğitim hakkı CeGTİK m.75-77’de düzenlenmiştir. CeGTİK m.76 uyarınca; “Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin örgün ve yaygın, kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin yaygın öğretimden yararlanmaları sağlanır.” Bu hükme göre eğitimevlerindeki çocukların örgün eğitim kapsamında kendi okullarına devam etmeleri sağlanırken, kapalı cezaevlerindeki çocuklar yalnızca açıköğretim kapsamında eğitimlerine devam etmektedirler.<sup>356</sup> Zorunlu eğitim çağındaki çocukların da bu kapsamda olmaları, onların devam etmekte oldukları okullarından ayrılmaları ve zorunlu eğitimlerine devam edememelerine neden olmaktadır.<sup>357</sup> Özellikle tutuklu çocukların eğitim hakkı bakımından hükümlü çocukların sahip olduğu haklardan mahrum oluşu, bu çocukların tutuklu olarak sahip oldukları statüye uygun değildir. Bu nedenle tutuklu çocukların da eğitim hakkından daha geniş yararlanabilmeleri açısından çocuk eğitimevlerinde tutulmaları uygun olacaktır.

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların eğitimlerinin devamına ilişkin usul ve esaslar Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü’nün<sup>358</sup> ve Adalet Ba-

<sup>354</sup> Havana Kuralları m.38.

<sup>355</sup> Havana Kuralları m.39

<sup>356</sup> Herhangi bir yükseköğretim kurumuna devam ederken tutuklanan veya hüküm giyen genç ve yetişkin öğrencilerin, okullarının kabul etmesi durumunda ara sınav, yılsonu, bütünleme ve mazeret sınavlarına eğitim gördüğü kurumda katılmalarının sağlanacağı düzenlenmiştir. Bu sayede, okullarının kabul etmesi durumunda yükseköğretim kurumlarında eğitim görenlerin örgün eğitime devam etmeleri mümkün olmaktadır. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 27.07.2007 tarih ve 46/1 sayılı Genç ve Yetişkin Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve İyileştirilme İşlemleri ve Diğer Hükümler konulu Genelge, IV/F, Yükseköğretim Çalışmaları, m.1. Benzer bir düzenlemenin çocuklar için düzenlenmemiş olması ve yalnızca sorumluluk ve ortalama yükseltme sınavlarına girebilecek olmaları eleştiriye açıktır.

<sup>357</sup> Çocukların ceza infaz kurumlarında ileri düzeyde eğitimlerine devam etmeleri mümkün görünmemektedir. Zira burada gerçekleştirilen eğitim, eldeki imkanların da kısıtlı olması nedeniyle çoğunlukla okuma-yazma düzeyinde kalmaktadır. Dolayısıyla özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların elindeki tek imkan yaygın eğitim kapsamında açık ilköğretim ve liselere devam etmekten ibarettir. Bu eğitimin de yetersiz olduğu ve çocukların akranlarından geride kalacakları açıktır. Bu konuda özellikle yetişkin ceza infaz kurumlarında tutulan çocukların buldukları koşullarla ilgili bkz. Türk Tabipler Birliği, Çocukken Tutuklu ve Hükümlü olmak, Tutuklu ve Hükümlü Çocuk Olmak...: Diyarbakır E Tipi Kapalı Ceza ve İnfaz Kurumunda Alınan Çocukları İzleme Raporu, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, 2009, s.27; Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, 09-21.07.2013 tarihli ziyaretinde denetlediği Ankara-Sincan ve İzmir Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarında yaptığı ziyaretlerde zorunlu eğitim çağındaki çocuklara verilen derslerin düzensiz ve yetersiz olduğu sonucuna ulaşmış ve bu durumun düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Söz Konusu ziyarete ait rapor için bkz. CPT/Inf (2015) 6.

<sup>358</sup> 05.02.2004 tarih, 2004/6 sayılı ve 26.03.2010 tarih, 2010/24 sayılı Tutuklu ve Hükümlü Öğrenciler konulu genelge.

kanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün<sup>359</sup> genelgelerinde düzenlenmiştir. Genelgelere göre özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların durumu tutuldukları kurum müdürlüğü tarafından 5 iş günü içerisinde çocuğun eğitim gördüğü okulun bağlı olduğu il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerine bildirilecektir. Bu bildirimden ardından çocuğun okulundaki sorumluluk veya ortalama yükseltme sınavlarına girmesi gerekmesi halinde bu sınavlara girmesi sağlanacak,<sup>360</sup> ayrıca özgürlüğünden yoksun bırakıldığı sürede mazeretli sayılacaktır. Çocuğun eğitime ilişkin hak ve yükümlülüklerinin takibi de tutulduğu kurumda görevli öğretmenler tarafından yapılacak, çocuk eğitimiyle ilgili devamlı bilgilendirilecektir. Serbest bırakılan çocuklara da, 7 gün içerisinde okuluna verilmek üzere mazeretini belirtir bir belge verilecektir. Bu sayede çocuğun eğitim hayatının özgürlüğünden yoksun bırakılmasından en az düzeyde etkilenmesi amaçlanmış olmakla birlikte, yukarıda belirtildiği üzere bu sürecin çocuk için zararlı etkiler olmadan sürdürülebilmesi mümkün görünmemektedir.

Çocuk eğitimevlerinde tutulan hükümlü çocuklara bakıldığında, bu çocukların örgün eğitime de devam edebildikleri görülmektedir. Çocukların derslerinin olduğu zamanlar okuluyla yapılan yazışmalar yoluyla öğrenilecek ve bu süreçte çocuklar izinli sayılacak, devamsızlık durumları da düzenli olarak tutuldukları eğitimevine bildirilecektir. Bu sayede çocuğun örgün eğitime devam etmesi ve eğitimine düzenli devam etmesi sağlanmaktadır. Ayrıca eğitimevlerinden serbest bırakılan çocuklar, tutuldukları kurumun isteği halinde Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından bir yurda yerleştirilip parasız yatılı olarak eğitimlerine devam edebilmektedirler.<sup>361</sup>

## 2. Mesleki Öğrenim ve Çalışma Hakkı

Her tutuklu ve hükümlü çocuğun, kendisini gelecekteki çalışma yaşamına hazırlamak üzere bir mesleki eğitim talep etme hakkı vardır.<sup>362</sup> Tutulduğu kurumun idari gereklilik ve maddi imkanları çerçevesinde çocuğun seçebileceği bir mesleki eğitim

<sup>359</sup> 01.01.2006 tarih ve 51 sayılı, Çocuk Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri konulu genelge.

<sup>360</sup> Çocuk Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri konulu Genelge'ye göre bu sınavlar kural olarak öğrencinin kayıtlı olduğu okulda yapılır. Ancak teorik sınavlar, çocuğun durumunun gizliliği veya güvenlik gerekçeleriyle, uygulamalı meslek derslerinin sınavları ise kurumla çocuğun kayıtlı olduğu okul müdürlüğüyle görüşülüp kurumda yapılabileceğinin kabul edilmesi halinde kurumda yapılır. Genelge m.4-e ve f.

<sup>361</sup> Tutuklu ve Hükümlü Öğrenciler konulu genelge, m.11.

<sup>362</sup> Havana Kuralları, m.42.

verilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede çocuğun mesleki eğitiminin mümkün olduğu takdirde dışarıda verilmesi, hem alabileceği eğitimin çeşitliliği hem de eğitim ortamı nedeniyle faydalı olacaktır.<sup>363</sup> Aksi halde tutulduğu kurumda verilen eğitimlerle yetinmek durumunda kalacak tutuklu veya hükümlünün dışarıda alabileceği mesleki eğitime göre ciddi bir kısıtlamaya tabi olacağı ve salıverildikten sonra dışarıdaki akranlarına göre dezavantajlı durumda olacağı belirtilmelidir. Ayrıca tutulduğu kurumlarda verilen eğitimin genel eğitim sistemiyle bütünlük içerisinde olması, salıverilmesini takiben eğitime devam edebilmesi açısından da önemlidir.<sup>364</sup>

Belirtmek gerekir ki, ülkemizde çocuk tutuklu ve hükümlülerin çalıştırılmaları CeGTİK m.29/3'e göre yalnızca mesleki eğitime yönelik olarak mümkündür ve örgün eğitime devam eden çocuklar atölye ve işyurtlarında çalıştırılmaz. Buna göre özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklardan örgün eğitime devam edenler yalnızca öğretim yılı dışında mesleki eğitimlerine devam edebilecek, örgün eğitim kapsamında olmayanlar ise salıverildiklerinde topluma kazandırılabilmelerini kolaylaştıracak bir meslek öğrenmeleri amacıyla işyurtları ve atölyelerde çalıştırılabileceklerdir.<sup>365</sup> Mevzuatımıza göre meslek sahibi olmayan hükümlülerin mesleki eğitim ve çalışmayı reddetme hakları bulunmamaktadır.<sup>366</sup> CeGTİK m.29/1'in kullandığı ifade "Kurum hekimi tarafından ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı olduğu belirlenen meslek sahibi olmayan hükümlüler ile meslek sahibi olan istekliler, kurum imkânları ölçüsünde belirlenen ücret karşılığında atölye veya işyurtlarında çalıştırılabilirler." şeklindedir. Buna göre Kanun yalnızca hükümlünün tutulduğu kuruma takdir yetkisi vermiş, meslek sahibi olmayan hükümlülere

<sup>363</sup> Çocuk eğitimevlerinde de ilke olarak mesleki eğitimin dışarıda yapılması kararlaştırılmış ve Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Mesleki Eğitim Merkezlerine devam etmeleri sağlanmaktadır. Adıgüzel, a.g.e., s.97.

<sup>364</sup> Avrupa Cezaevi Kuralları, m.28.7.

<sup>365</sup> Eğitimevindeki çocukların kurum dışında çalıştırılmaları da mümkündür ve bu çalışmalar sırasında kurum görevlilerinin gözetim ve muhafazası şartı aranmamıştır. CeGTİK, m.30/3.

<sup>366</sup> Belirtmek gerekir ki, Havana Kuralları ile Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları'nda tutuklu ve hükümlülerin mesleki eğitim veya çalışmayı reddetmelerine dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Avrupa Cezaevi Kuralları m.105.2'de mahpuslardan çalışmalarının istenebileceği belirtilmiştir. Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar'da da hükümlülerin çalışmayı reddetme haklarına dair bir düzenleme bulunmamakla birlikte, özellikle 2015 yılında yapılan değişiklikler sonrası cezaevinde çalışmanın bir yükümlülükten çok bir hak olarak düzenlendiği ve özgür çalışanların haklarından mahkumların da yararlanmaları gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir. Dolayısıyla uluslararası hukukta mahkumları çalışmayı reddetme hakları bulunmadığı söylenebilir, ancak çalışmalarının cezaevi idaresi veya diğer kurumların kar etmesi amaçlı değil topluma yeniden kazandırılmaları ve uygun miktarda ücret alabilmeleri için olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu bakımdan hükümlülerin çalıştırılması eğitim ve diğer faydalı aktiviteleri engelleyici bir nitelik taşımamalıdır.

çalışmayı reddetme hakkı tanımamıştır.<sup>367</sup> Ancak tutukluların çalıştırılması hükmüne bakıldığında tutuklulardan çalışmalarının istenebileceği, ancak buna zorlanamayacakları görülmektedir.<sup>368</sup> Dolayısıyla mevzuatımızda çalışma zorunluluğu yalnızca hükümlüler için geçerlidir.<sup>369</sup>

Çocuk hükümlü ve tutukluların çalışmaları halinde kendilerine CeGTİK m.29/4 uyarınca Mesleki Eğitim Kanunu'nun CeGTİK'na aykırı olmayan hükümleri uygulanacaktır. Bu kanuna göre tutuklu ve hükümlüler çırak, kalfa ve usta statüsünde çalışmaktadırlar.<sup>370</sup> İşyurtları Kurumu Daire Başkanlığı bünyesinde çalıştırılan tutuklu ve hükümlülere cüzi bir miktarda ücret verilmektedir.<sup>371</sup> Açıkça belirtmek gerekir ki, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların çalıştırılması, kendi yüksek yararları da dikkate alınmak suretiyle kendileri için faydalı olduğu sürece mümkündür. Aksi halde bu çocukların ekonomik sömürüden korunma hakkı ihlal edilecektir.<sup>372</sup> Mevzuatımız da esasında çocukların mesleki eğitim kapsamı dışında çalıştırılmayacaklarının belirtilmesi suretiyle bu hükme benzer bir düzenlemeye gitmiştir. Ancak mesleki eğitim kapsamında dahi olsa çalıştırılan çocukların uygun bir ücret alma hakları, özgürlüğünden yoksun bırakılmış olmaları nedeniyle kısıtlanamaz. Havana Kuralları'nda belirtildiği üzere, çocuğun salıverildikten sonra kullanabilmesi için bir birikim oluşturulmalı, kalan kısmı ise

<sup>367</sup> Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuğun işini kasten kötü yapması veya çalışması gerekirken çalışmaması halinde CeGTİK m.46/3-g uyarınca onarma, tazmin etme ve eski hale getirme, çalışmayı ya da mesleki eğitimi reddetmesi halindeyse m.46/7-j uyarınca iznin ertelenmesi disiplin cezalarının verilmesi öngörülmüştür. Açık cezaevine ayrılan yetişkin hükümlülerin çalışmayan veya iş düzenine uyum sağlayamayanların kapalı cezaevine iade edildiği göz önüne alındığında (Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma Yönetmeliği, m.12/1-d) çocuk eğitimevlerindeki çocukların kapalı cezaevlerine iade edilmemeleri, çalışmanın çocuk eğitimevine geçiş için bir şart olarak görülmemesi açısından yerinde olmuştur.

<sup>368</sup> CeGTİK m.114/1.

<sup>369</sup> Tutukluların çalışmaya zorlanamayacağına ilişkin bkz. Havana Kuralları, m.18/1-b.

<sup>370</sup> Mesleki Eğitim Kanunu m.3, aday çırak ve öğrenci şeklinde iki statü daha getirmiştir. Aday çırak, çıraklık yaşını doldurmayıp kendisine işin tanıtılıp ön bilgilerin verildiği, öğrenci ise işletmelerde veya mesleki eğitim kurumlarında örgün eğitim görenleri tanımlamaktadır. Kapalı kurumlarda tutulan çocukların örgün eğitim kapsamında öğrenci olamayacaklarını belirtmiştik, çocuk eğitimevlerindeki çocukların öğrenci statüsünde örgün eğitim kapsamında mesleki eğitim almaları mümkündür.

<sup>371</sup> 2016 yılı itibarıyla çıraklara 8.50, kalfalara 9.00 ve ustalara 11.00 TL ücret verilmektedir. Çalışan tutuklu ve hükümlülere ödenen bu ücreti belirleme yetkisi İşyurtları Kurumu Yüksek Kurulu'nundur. Ayrıca 2548 sayılı Ceza Evleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkumlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanun, m.2/6 uyarınca çalışanlardan yiyecek bedeli alınmaktadır.

<sup>372</sup> Çocuk Hakları Sözleşmesi, m.32/1. Tutuklu ve hükümlüler çalışma karşılığında yukarıda belirtilen ücretleri alırken, kurum dışında çalışmaları halinde ödenecek tutarın asgari ücretten az olamayacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla tutuklu veya hükümlünün tutulduğu kurum en az asgari ücret tutarında bir ödeme alacak ve çalışan tutuklu veya hükümlüye yukarıda belirtilen ödemeyi yapacaktır. Bunun ekonomik sömürü olarak değerlendirilmesi mümkün görünmektedir.



özgürlüğünden yoksun bırakıldığı süreçte harcayabileceği biçimde kendisine verilmelidir.<sup>373</sup>

### C. Boş Zaman Aktiviteleri

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış her çocuğun beden eğitimi ve çeşitli boş zaman aktivitelerini gerçekleştirebilmesi için, mevsim şartlarının elverdiği ölçüde açık havada olmak üzere bir zaman ayrılmasına ve gereken araç gereç ve tesislere sahip olmaya hakkı vardır.<sup>374</sup> Bu hakkın kullanımı çocukların tutuldukları kurumların idari ve fiziksel imkanları çerçevesinde kurum idaresi tarafından belirlenen zamanlara bağlanabilir, ancak bu sürenin çok kısa veya uygunsuz zamanlarda olması kabul edilemez. Örneğin tutuklu veya hükümlünün açık havaya çıkma hakkının bir saatten az olması ülkemiz açısından hukuka aykırı olacaktır.<sup>375</sup> Hükümlünün boş zaman aktivitelerini gerçekleştirmesine ayrılan zamanlarda serbestçe vakit geçirmesine olanak sağlanmasının yanında bunların belli eğlendirici ve eğitici etkinliklere teşvik edilmesi ve imkan sağlanması gerekir. Çocuğun boş zamanlarını faydalı etkinliklerle değerlendirmesi bir hak olup herhangi bir zorlamaya tabi olamaz, ancak ödüllendirme gibi teşvik edici tedbirler alınabilir.

Çocukların boş zamanlarını değerlendirmek üzere eğitici kurslardan veya kütüphaneden yararlanması da sağlanmalı, bu kapsamda tutuldukları kurum tarafından çocuklar tarafından istenen ve faydalı görülen etkinliklerin gerçekleştirilmesine gayret edilmelidir. Çocuk eğitimevlerindeki çocuklar açısından ayrıca kurum dışındaki aktivitelere katılma olanağı bulunmaktadır. Bu etkinliklerin neler olduğu Tüzük m.109//1’de sayılmıştır. Buna göre;

“Açık kurumlarda ve çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlüler, istekli olmaları halinde;

a) Kurum dışındaki eğitim, ağaçlandırma, çevre düzenlemesi ve temizlik faaliyetlerine,

<sup>373</sup> Havana Kuralları, m.46. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların uygun bir ücret alma hakkına dair bkz. Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları, m.82.2; Avrupa Cezaevi Kuralları, m.26.10.

<sup>374</sup> Havana Kuralları, m.47.

<sup>375</sup> CeGTİK, m.87/2

- b) Doğal afet sonrası yardım faaliyetlerine,
- c) Tiyatro, konser veya benzeri sosyal ve kültürel çalışmalara,
- d) Spor karşılaşmalarına katılabilirler.”

Hükümlülerin bu faaliyetlere katılımları, kurumun bulunduğu belediye veya büyükşehir belediyesi sınırları içindeki faaliyetler için idare ve gözlem kurulu kararı, buraların dışındaki faaliyetler içinse Bakanlık izni ile mümkün olmaktadır.<sup>376</sup> Görüldüğü gibi mevzuatımız açısından çocuk eğitimevlerindeki çocukların tutuldukları kurum dışındaki etkinlikler bakımından imkanları zengin görünmektedir.<sup>377</sup>

Çocuk kapalı ceza infaz kurumlarına bakıldığında, aşağıda incelenecek olan proje ve programlar kapsamında çocuk tutuklu ve hükümlülere boş zaman aktivitelerinde örnek olması ve yol göstermesi gibi görevleri de bulunan görevlilerin önceliklerinin disiplin ve kontrole yönelik olması nedeniyle eleştiriler getirilse de,<sup>378</sup> bu programların çocuklar üzerinde ciddi bir pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Aynı şekilde tutulan çocuk başına düşen görevli ve uzman sayısı itibarıyla çocukların serbest zaman aktivitelerinin görevli eksikliği nedeniyle engellenmeyeceği bir ortam oluşturulmaktadır.<sup>379</sup> Ancak ceza infaz kurumlarının çocuklara ayrılan kısımlarında tutulan çocuklar için benzer bir durumdan bahsetmek mümkün görünmemektedir.<sup>380</sup> Bu çocuklar, statülerine uygun olmayan mimari ve idari yapı içerisinde tutulmakta ve serbest zamanlarını kendileri için oluşturulmuş ve yaşlarına uygun aktiviteler yerine içinde tutuldukları kurumun imkanlarına göre değerlendirmektedirler.<sup>381</sup> Bu bakımdan bu çocukların çocuk eğitimevlerine, bunun mümkün olmadığı takdirde de buldukları bölgede ve ailelerine olabildiğince yakın çocuk ceza infaz kurumlarında tutulmaları gerekmektedir.

<sup>376</sup> Tüzük m.109/2

<sup>377</sup> Çocuk eğitimevlerinin kurum dışında gerçekleştirdikleri aktivitelere ilişkin internet sitelerinde de bilgi verilmektedir. Verilen bilgilerden kurum dışında gerçekleştirilen aktivitelere çocukların ne sıklıkla ve ne şekilde yararlanabildiklerine ilişkin bilgi de alınabilmektedir. Bkz.

<http://www.istanbulce.adalet.gov.tr/faaliyet.html> ve <http://www.ankarace.adalet.gov.tr/>

<sup>378</sup> CPT/Inf (2013) 27, P. 29.

<sup>379</sup> Adalet Bakanlığı verilerine göre yetişkin ceza infaz kurumlarında 5 tutuklu ve hükümlüye 1 infaz memuru düşerken bu oran çocuk kapalı ceza infaz kurumlarında 1,5 çocuğa bir infaz koruma memuru ve 7 çocuğa bir uzman şeklindedir. Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 08.06.2016 tarihli oturum, s.3.

<sup>380</sup> Türk Tabipler Birliği, a.g.e., s.14.

<sup>381</sup> Düzenlenen bazı aktivitelerin çocuklara uygunluğu ve yararından ziyade aktivite gerçekleştirilmiş olması için düzenlendiği ve cezanın iyileştirme fonksiyonunu gerçekleştirme gibi bir misyonu olmadığına ilişkin olarak Bkz. İnsan Hakları Ortak Platformu, Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi: Araştırmalar Raporu, İHOP, Ankara, 2012, s.50.

#### D. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış her çocuğun, tutulduğu kurumun imkanları dahilinde dini inancının gereklerini yerine getirme ve dini eğitim ve ibadeti için gerekli kitap, araç ve gereçlere sahip olma hakkı vardır.<sup>382</sup> Bu hakkın kapsamında, mensubu olduğu dinden kendi belirlediği bir din adamıyla görüşme de vardır. Tutma kurumunda belirli bir sayının üzerinde o dinin mensubu olması durumunda o kuruma bir din adamı atanması veya düzenli ziyaret etmesi de sağlanır. Ancak bunun çocuklar için zorunlu tutulmaması, istediklerinde bu hizmetten yararlanmamayı seçmeleri gerekir. Çocukların dini eğitimi de, ancak bu yönde bir talep bulunması halinde verilebilecek bir hizmettir, dolayısıyla hakim dinin kurallarıyla belirlenmiş bir din eğitiminin zorunlu tutulması kabul edilebilecek bir uygulama değildir.

Ülkemiz mevzuatına bakıldığında, CeGİK m.70'e göre tutuklu ve hükümlüler mensubu oldukları dinin ibadetlerini, düzeni bozmayacak ve çalışmayı engellemeyecek biçimde serbestçe yerine getirebilirler. Ayrıca ibadetlerinde kullandıkları eşya ve gerek duydukları kitap ve eserleri de bulundurabilirler. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin mensubu oldukları dinin görevlilerince ziyaret edilmeleri de, kurum güvenliğini tehlikeye düşürmemek kaydıyla mümkündür. Görüldüğü gibi infaz mevzuatımız açısından tutuklu ve hükümlülerin din ve vicdan özgürlüklerinin güvence altında olduğu söylenebilir. Ancak mevzuatta belirtilen sınırlama yetkilerinin keyfi biçimde kullanılmasıyla din ve vicdan özgürlüğünün kısıtlandığı görülmektedir.<sup>383</sup> Bu sınırlamalar ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen dini eğitim ve diğer dini hizmetler açısından zaman zaman karşılaşılan, ancak özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun<sup>384</sup> m.7/1-a(3)<sup>385</sup> hükmü ve Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol sayesinde süreklilik arzetmeyen sınırlamalardır.

<sup>382</sup> Havana Kuralları, m.48.

<sup>383</sup> Örneğin güvenlik gerekçesiyle yapılan sınırlamalar ceza infaz kurumlarında karşılaşılan sorunların büyük kısmının kaynağını oluşturmaktadır. Harun Işık, "Ceza İnfaz Kurumlarında Din Hizmetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.12, 2010, s.255

<sup>384</sup> 633 sayılı ve 22.06.1965 tarihli Kanun, RG. 02.07.1965, 12038.

<sup>385</sup> Hükümde "Ceza infaz kurumu ve tutukevleri, çocuk ıslahevi, huzurevi, sağlık kuruluşları ve benzeri yerlerde bulunan vatandaşlara irşat hizmetleri götürmek" Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yetkileri arasında sayılmıştır.

Ülkemizde özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin maruz kaldığı sınırlamalar daha çok azınlık dini inanç mensuplarına veya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilen din adamları yerine kendi belirlediği din adamının ziyaretini isteyen veya farklı kitap veya araç gereç bulundurmak isteyen kişilere yöneliktir. Zira bu durumdaki hükümlülerin taleplerinin din ve vicdan özgürlüğü kapsamında kabul edilmesi, söz konusu eylem, kitap veya aracın dini veya vicdani inancı açısından gerekli olması şartıyla mümkündür. Bu konudaki en büyük engellerden biri ise kişinin üyesi olduğu dini grubun devlet tarafından tanınması gerekliliğidir. Örneğin Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik m.39'a göre din adamları tarafından ziyaret ancak "Türkiye Cumhuriyetinin yetkili makamları tarafından faaliyetleri kabul edilmiş dinlerin resmî temsilcileri veya din adamları" açısından mümkündür. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilmeyen bir dini inanç mensubunun din adamı tarafından ziyaret edilme hakkı kabul edilmemektedir. Örneğin Alevi dedelerinin ceza infaz kurumlarını ziyaret edebilmelerine dair herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır ve Aleviliğin bir dini inanç olarak kabul edilmemesi veya İslam dininin bir kolu olması nedeniyle kuruma gelen vaizin din hizmetleri açısından yeterli olduğu gerekçesiyle dedelerin ziyaretine genelde izin verilmemektedir. Bu konuda 2015 yılında bir Alevi dedesinin ceza infaz kurumunda bulunan Alevi bir hükümlüyü ziyaret etmesine yönelik talep Adalet Bakanlığı tarafından kabul edilmiş, ancak bu ziyaretlerin sürekli surette gerçekleştirilebilmesi verilen iznin geri alınması nedeniyle mümkün olmamıştır.<sup>386</sup> Benzer şikayetler, Lozan Antlaşması ile kabul edilen azınlıkların dışında kalan azınlık grupları açısından sıklıkla yapılmaktadır. Ceza infaz kurumlarında din işlerinin yürütülmesinin Diyanet İşleri Başkanlığı'na bırakılması nedeniyle diğer dinler açısından değerlendirmeler de Diyanet İşleri Başkanlığı görevlileri tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle Diyanet İşleri görevlisinin kabul etmediği bir dini kitap, yayın veya araç ceza infaz kurumuna alınmamakta, bu dini inançlara mensup kişilerin din ve vicdan özgürlükleri ihlal edilmektedir.

AİHM içtihadında bir eylemin veya kitap ya da aracın din ve vicdan özgürlüğü kapsamında kabul edilmesi için belli şartlar getirilmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki,

<sup>386</sup> <http://www.hurriyet.com.tr/turkiyede-ilk-alevi-dedesine-vize-29461588>  
<http://bianet.org/bianet/ ifade-ozgurlugu/172914-miktat-algul-alevi-dedesi-yle-once-gorusturduler-sonra-vazgectiler>

AİHS m.9’da korunan değer yalnızca dini inançlarla sınırlı değildir. Geniş anlamda kanaat özgürlüğü maddenin koruma alanı içerisinde kabul edilmektedir. Örneğin pasifizm, veganlık, laisizm, ateizm gibi temelde dini inanç niteliğinde görülmeyen kanaatler de m.9 kapsamında değerlendirilebilmektedir. Ancak Mahkeme, Sözleşmenin koruma alanı içerisinde gördüğü inanç ve kanaatlerin taşınması gereken belli şartlar bulunduğunu kabul etmektedir. İçtihatlarında bu şartları sıralamaktan kaçınan Mahkeme, bunları önüne gelen olaylarda din ve vicdan özgürlüğünün kapsamını belirlemede kullanmaktadır. AİHM’nin ceza infaz kurumlarında din ve vicdan özgürlüğünün korunması kapsamında değerlendirdiği konular şöyle sıralanabilir; söz konusu dinin varlığının<sup>387</sup>, yapılan talebin bu dinin bir gerekliliği olduğunun ve söz konusu gerekliliğin ilgili dinin kesin ve zorlayıcı bir kuralı olduğunun kanıtlanması.<sup>388</sup> Söz konusu ülkede bu mahkumun dininin yaygın olmaması ve kurallarının bilinmemesi durumunda ilgili dinin bağımsız otoritelerince bu kuralların içeriğinin soruşturulması ve buna göre karar verilmesi gerekmektedir.<sup>389</sup> Bu şartları sağlamasına rağmen bir dini gerekliliğin engellenmesi de kurum güvenliği veya sağlığı gibi objektif nedenler göstermek suretiyle mümkündür.<sup>390</sup> Örneğin Budist bir mahkumun, dövüş tekniklerine ilişkin bilgiler de içeren bir din kitabını elde etmeye yönelik başvurusunun reddi kurum güvenliğini tehlikeye düşüreceği gerekçesiyle meşru görülmüştür.<sup>391</sup>

Anayasa Mahkemesi, din ve vicdan özgürlüğü konusunda verdiği bir kararında vegan olduğu için kendisine protein ihtiyacını karşılayabilecek nitelikte sebze verilmediği ve vegan olduğunun tesbiti için devlet hastanesine gönderildiği için din ve vicdan özgürlüğü ile maddi ve manevi varlığını koruma hakkının ihlal edildiğini iddia eden

<sup>387</sup> X v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 7291/75, Tarih: 04.10.1977; Süslü, a.g.e., s.283.

<sup>388</sup> X v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 6947/72, Tarih: 05.03.1976.

<sup>389</sup> Aynı Karar.

<sup>390</sup> AİHS m.9/2.

<sup>391</sup> X v. Avusturya, Başvuru No: 1753/63, Tarih: 15.02.1965; Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından verilen kararda başvuru talebi yukarıda belirtilen eserin temininin yanında dini inancına uygun olarak sakal bırakmasına izin verilmesidir. Ancak Komisyon başvuru talebini de reddetmiş ve kurum güvenliğinin korunması amacıyla başvuru talebini bu taleplerinin reddedilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Komisyona göre devletin özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilere dinlerine ilişkin eserleri sağlama yükümlülüğü yoktur. Belirtmek gerekir ki, ceza infaz kurumunda bulunan bir kişinin tanınmasının zorlaşacağı gerekçesiyle sakal bırakmasına izin verilmemesi devletin özgürlükleri kısıtlama yetkisini kötüye kullanımına bir örnek oluşturabilir. Zira bir kurumda tutulan kişilerin sakal bırakması nedeniyle tanınmaması pek mümkün görülmediği gibi bunun bir tehlike yaratması da gerçekçi bir iddia değildir. Türk hukukuna bakıldığında da, Tüzük m.112/4’e göre hükümlülerin “toplum içinde alışılmısın dışında” saç, bıyık ve sakal uzatmaları yasaklanmıştır. Bu hüküm yine din ve vicdan özgürlüğüne aykırı keyfi uygulamalara yol açabilecektir.

hükümlünün talebini kısmen kabul etmiştir.<sup>392</sup> Vegan olmasına herhangi bir dini gerekçe sunmayan mahkumun din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edilmediğine hükmeden mahkeme, başvuruçunun maddi ve manevi varlığın korunması hakkının ihlal edildiğini belirtmiştir.<sup>393</sup> Ancak kararın karşıoy gerekçesinde, söz konusu başvurunun din ve vicdan özgürlüğü kapsamında incelenmesi gerektiğini ifade eden mahkeme üyeleri, veganlık ve vejeteryanlığın başlı başına vicdani ve inançsal bir tutum olduğu hususuna dikkat çekmişlerdir.<sup>394</sup>

Din ve ahlak öğretimi konusuna bakıldığında çocukların alacakları dini ve ahlaki eğitim hususunda ebeveynlerinin karar verme hakkı bulunduğu dikkate alınmalıdır.<sup>395</sup> Bu husus özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar açısından da geçerlidir. Çocuğun kurumda alabileceği dini dersler bulunmalı, ancak katılımı zorunlu görülmemelidir ve bu konuda ebeveynler de bilgilendirilmelidir. Devletin özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların mensubu oldukları dine ilişkin eğitim verme yükümlülüğü olmamakla beraber çoğunluk dinine ait dini ve ahlaki eğitimin verilmesi bu çocukların din ve vicdan özgürlüğünü sınırlandırıcı bir uygulama olacaktır. Bu nedenle, söz konusu dine mensup çocukların az sayıda olması halinde o dine ilişkin bir eğitimin devlet tarafından verilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır, ancak talepleri halinde düzenli olarak bir din adamıyla görüşebilmeleri sağlanmalıdır.

#### **E. Sağlık ve Bakım**

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış her çocuğun hem önleyici hem de tedavi edici sağlık hizmetleri almaya hakkı vardır. Bu hakkın kapsamına dış, göz ve ruh sağlığı gibi konular ve ilaç kullanımı ile beslenme rejimi gibi hususlar dahildir. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların sağlığı açısından herhangi bir sağlık sorununun tedavi edilmesi yanında kuruma alınma esnasında ve sonrasında düzenli yapılması gereken sağlık kontrolleriyle kapatılmış olmanın ortaya çıkardığı fiziksel ve psikolojik sorunlarla uyuşturucu bağımlılığı gibi problemler birlikte düşünülmelidir. Bu bakımdan devletin özgürlüğünden yoksun bıraktığı kişilere karşı, zaman zaman kişileri kendilerinden korumanın da dahil edileceği bir yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu nedenle tedavi ile diğer

<sup>392</sup> AYM, Başvuru No: 2013/2582, T. 03.03.2016, RG. 14.07.2016, 29770.

<sup>393</sup> Aynı karar, Par.36.

<sup>394</sup> Aynı karar, Karşıoy Gerekçesi, Par.8.

<sup>395</sup> AİHS Ek Protokol No.1, m.2.

sağlık ve bakım sorunlarının ve bu sorunlardan ailelerinin haberdar edilmesinin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir.

## 1. Tedavi Hakkı

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların tutuldukları kurumda hem önleyici hem de tedavi edici sağlık hizmetlerinden yararlanmaya hakları vardır. Bunun sağlanması açısından da, basit müdahaleler haricindeki tedavi hizmetlerinin uzmanlar tarafından verilmesini sağlamak ve bu ileri derecedeki tedavilerin küçüğün damgalanma ve tecrit hissini önlemek ve toplumla bütünleşmesine katkıda bulunmak amacıyla tutulduğu kurum yakınındaki genel sağlık kurumları tarafından verilmesi yerindedir.<sup>396</sup> Ancak bu uygulama çocuğa müdahalede geç kalınmasını meşru kılmaz. Bu bakımdan çocukların tutuldukları kurum idaresi ile sağlık hizmetlerini gerçekleştirmekle yükümlü kurumların hızlı ve koordineli bir şekilde çalışmaları gerekmektedir.<sup>397</sup> Ayrıca ceza infaz kurumlarının düzenli sağlık personeli bulundurmaması, acil müdahalelerin yapılamaması sonucunu doğuracaktır.

2005 yılında yürürlüğe giren 5283 sayılı Kanun<sup>398</sup> öncesinde ceza infaz kurumlarının düzenli olarak kadrosunda tuttuğu sağlık birimleri bu kanunla birlikte sağlık bakanlığına devredilmiş ve ceza infaz kurumlarının sağlık hizmetleri genel sağlık sistemine bağlanmıştır. Bu kapsamda Adalet Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında 30.04.2009'da imzalanan bir protokolle nüfusu 5000'in üzerinde olan ceza infaz kurumu yerleşkeleri içerisine hastaneler yapılmış, diğer kurumlara verilen sağlık hizmetleri aile hekimliği uygulaması içerisine alınmıştır.<sup>399</sup> Buna göre kurumdaki mahkum ve personel sayısına göre belirlenen düzenli aralıklarla hekim ziyaretleri yapılmaktadır.<sup>400</sup>

<sup>396</sup> Havana Kuralları, m.49.

<sup>397</sup> Örneğin Trabzon Bahçeçik E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda kendini asarak intihar eden 14 yaşındaki E.H.N.'nin intihar ettiğinin fark edilmesi 11 dakika, sağlık ekiplerinin kuruma gelmesi ise 21 dakika sürmüştür. Bu süre içerisinde kendisine müdahale edilmeyen E. H. N. Hayatını kaybetmiştir. Olayda hem 14 yaşındaki çocuğun intihar etmesine neden olan psikolojik sorunun öngörülüp çözülememesi hem de ilk müdahalenin oldukça geç yapılabilmesi nedeniyle hem sağlık hem yaşam hakkının ihlal edildiği görülmektedir. Yalçın, a.g.e., s.121.

<sup>398</sup> 06.01.2005 tarih ve 5283 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığı'na Devredilmesine Dair Kanun, RG Tarih: 19.01.2005, Sayı: 25705 (Mükerrer).

<sup>399</sup> Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı Arasında Ceza İnfaz Kurumlarındaki Sağlık Hizmetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Protokol, m.4 ve 5.

<sup>400</sup> Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı Arasında Ceza İnfaz Kurumlarındaki Sağlık Hizmetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Protokol, m.5; Nelson Mandela Kuralları m.118'e göre tutukluların, makul sebeplerin bulunması ve masrafların kendileri tarafından karşılanması halinde kendi doktorları tarafından ziyaret edilip muayene olma hakları bulunmalıdır. Kurallar bu hakkı sadece tutuklular için tanımıştır ve bu kura-

Nelson Mandela Kuralları m.31'e göre ceza infaz kurumlarında hasta mahkumlarla günlük olarak ilgilenecek bir doktor veya nitelikli sağlık personeli bulunmalıdır. Ülkemizde özellikle düşük mevcutlu ceza infaz kurumlarında doktor ziyaretlerinin haftada iki kez yapıldığı bilinmektedir.<sup>401</sup> Ayrıca uygulamada hekimlerin iş yükleri nedeniyle hastalarla yeterince ilgilenmemeleri veya belirlenen aralıklarla hekim ziyareti yapılmadığına yönelik şikayetler bulunmaktadır.<sup>402</sup> Kuruma gelen aile hekimlerinin teşhis ve tedavileri, çocukların daha ileri bir tedaviye ihtiyaç duymaları durumunda hastaneye sevk edilmeleri gerektiği durumlar açısından da önemlidir. Zira çocukların hastaneye sevk edilmeleri hekim raporuyla mümkündür ve sevk edilmemeleri veya geç sevk edilmeleri durumunda yaşadıkları sağlık sorunları daha ciddi bir hal alabilecektir. Bu nedenle çocukların tutuldukları kurumda görevli aile hekimlerinin kurumda görevli oldukları sürenin arttırılması ve özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların içinde buldukları durum ve ihtiyaçları konusunda eğitim almış olmaları gerekmektedir.<sup>403</sup>

Kurumda tutulan çocukların hastaneye sevklerinde de sorunlar yaşanmaktadır. Kurum revirinde görevli hekimin hastaneye sevk ettiği çocuklar<sup>404</sup> kurumun ring aracı ve personel imkanlarıyla sevk edildikleri hastanenin durumu dikkate alınarak sıraya konmakta ve sırası gelen sevk edildiği hastaneye götürülmektedir. Özellikle yetişkinlerle birlikte tutulan çocukların buldukları kurumların kalabalık olması veya araç ya da personel yetersizlikleri nedeniyle hastaneye sevklerinin çok geç gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Genel olarak özgürlüğünden yoksun bırakılan herkesin sorunu olan tedaviye erişim sürecinin uzunluğu çocuklar açısından da ciddi bir sorun olarak karşımızdadır. Bunun önlenmesi için, hastane sevklerinde kullanılan nakil araçlarının arttırılması, yine bu araçların hasta tutuklu ve hükümlülerin taşınmasına uygun olması, hastaneye nakille görevli infaz koruma memuru ve sağlık personeli sayısının arttırılması gerekmektedir. Aksi halde bu kişilerin bir uzman hekim tarafından muayene edilebilmelerine

---

ın çoğu yerde uygulanmadığı bilinmektedir. Timur Demirbaş, İnfaz Hukuku, 4.B, Ankara, Seçkin Yayınları, 2015, s.324.

<sup>401</sup> Ülkemizde nüfusu 500'ün altında olan ceza infaz kurumlarında haftada iki yarım gün doktor tarafından sağlık hizmeti verilmektedir. Berivan Korkut, Türkiye'de Hasta mahpus Olmak, İstanbul, TCPS Kitaplığı, 2016, s.43.

<sup>402</sup> Korkut, a.g.e., s.44-47; Süslü, a.g.e., s.286.

<sup>403</sup> Ceza infaz kurumlarındaki sağlık hizmetleriyle ilgili diğer bir şikayet de kuruma gelen hekimlerin sürekli değişmesidir. Hekim hasta ilişkisi açısından gerekli olan hasta geçmişi ve ihtiyaçlarının bilinmesi açısından hekimlerin bu kadar sık yer değiştirmeleri uygun görülmemektedir. Korkut, a.g.e., s.46

<sup>404</sup> Belirtmek gerekir ki, kuruma gelen pratisyen hekimin teşhis veya tedavisinden memnun olmayan çocuğun sevk edilmesi de CeGTİK m.80 uyarınca kurum hekiminin kararına bağlıdır.



kadar hastalıklarının ilerlemesi ve yaşamlarını tehdit edecek bir seviyeye ulaşması olasıdır.<sup>405</sup>

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların sağlık haklarına ilişkin bir diğer sorun, hekimle hasta arasındaki gizliliğe önem verilmemesidir. Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi ziyaretinde de bu konuya önemle vurgu yapılmış ve çocukların sağlık dosyalarına kurum idaresi tarafından ulaşılabilmesi ve alınan ilaç ve diğer gerekli ekipmanların alımında kurum müdürünün imzasının gerekmesi eleştirilmiştir.<sup>406</sup> Kurumda tutulan çocukların işkence ve kötü muameleye maruz kalıp kalmadığının belirlenmesi için yapılan muayenelerin önemi dikkate alındığında, kurum idaresinin bu dosyalara erişiminin ve revirde sağlık personeli yanında infaz koruma memurlarının görevlendirilmesinin yaşanabilecek kötü muamelelerin belgelenmesi hususunda doktorları da zor bir durumda bırakabileceği belirtilmelidir.<sup>407</sup>

## 2. Diğer Sağlık ve Bakım Sorunları

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin, buldukları durumdan kaynaklı veya tutma kurumunda veya daha öncesinde başlayan bir bağımlılık nedeni ile ortaya çıkan, buldukları duruma özgü sağlık ve bakım sorunları da bulunmaktadır.<sup>408</sup> Temelde yukarıda incelenen tedavi hakkı kapsamında gerçekleştirilen teşhis ve tedavi hizmetlerinin yanında bu sorunların çözümü de özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar açısından önemlidir. Bu konuda öncelikle tutma kurumunda kötü muameleye uğrama ihtimali bulunan çocukların durumu incelenmeli, ardından sürekli kapalı tutulmanın neden olduğu fiziksel ve psikolojik sorunlarla bağımlılık gibi diğer etkenlerin yol açtığı sorunlara değinilmelidir.

Tutuklu ve hükümlü çocukların tutuldukları kuruma kabulleri sırasında bir sağlık kontrolünden geçirilmeleri gerektiğine yukarıda değinildi. Ancak kurumdaki sağlık

<sup>405</sup> Çocuk eğitimevlerinde tutulan çocuklar açısından hastaneye sevk, kapalı kurumlardaki gibi uzun ve sorunlu değildir. Sevkte kapalı kurumlardaki gibi bir kapalı ring aracı kullanılmadığı gibi hastanelerin hükümlü koşullarında tedavi görmeleri gibi bir durum da söz konusu değildir. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetim, Dış Koruma, Hükümlü ve Tutukluların Sevk ve Nakilleri ile Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Protokol m.33/2 uyarınca bu çocukların yatarak tedavileri iç güvenlik görevlileri nezaretinde hükümlü koşulları dışında gerçekleştirilmektedir.

<sup>406</sup> CPT/Inf (2013) 27, Par. 49.

<sup>407</sup> Aynı Yerde; Tüzük m.117/2'ye bakıldığında tutuklu ve hükümlülerinin muayene ve tedavisi sırasında, hekim tarafından talep edilmedikçe sağlık personeli dışında görevli bulunmaması gerekmektedir. Ancak uygulamada buna uyulmadığına dair çok sayıda şikayet gelmektedir. Korkut, a.g.e., s.74.

<sup>408</sup> Süslü, a.g.e., s.284; Demirbaş, a.g.e., 323.

kontrolleri bununla sınırlı tutulmamalı ve düzenli aralıklarla devam ettirilmelidir.<sup>409</sup> Zira kurum içerisinde personel veya diğer tutuklu ve hükümlülerden kaynaklı kötü muamele izlerinin sağlık kontrolüyle ortaya çıkarılabilmesi büyük oranda mümkündür. Bu nedenle çocukların tutuldukları kurumlarda düzenli olarak doktor kontrolünden geçmeleri ve herhangi bir kötü muamele bulgusu durumunda ne çocuğun ne de tutulduğu kurumun talebi aranmadan cumhuriyet savcılığına bildirilmesi gerekmektedir. Ülkemiz uygulamasına bakıldığında ciddi bir iş yüküne sahip hekimlerin bu kontrolü yapmadıkları, kötü muamele kontrolünün ya hiç yapılmadığı ya da infaz koruma memurları tarafından ilkel ve küçümseyici uygulamalarla yapıldıkları görülmektedir.<sup>410</sup> Bu uygulamalar çocukların kötü muamele ve fiziksel, psikolojik veya cinsel şiddetten korunmaları açısından faydalı olmaktan uzak ve çocuğun sağlıklı gelişimi için zararlı olabilecek yöntemlerdir. Çocukların kötü muameleden korunmaları açısından sağlanması gereken sağlık taramalarının sağlık personeli tarafından ve mahremiyeti ihlal etmeyecek şekilde yapılması gerekmektedir.

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların psikolojik sorunları veya uyuşturucu bağımlılığı gibi özel durumlarının bulunması durumunda öncelikle çocuğun durumuna bakılmalı ve bu rahatsızlıklar için özel kurumlara gönderilmesinin gerekip gerekmediği üzerinde durulmalıdır. Çocuğun psikolojik durumu bir psikolojik rahatsızlık seviyesinde görülürse çocuğun uzman ve bağımsız bir kuruluştaki tedavi görmesi gerekmektedir.<sup>411</sup> Bu seviyede olmayan sorunlarsa kurum psikologlarının gözetiminde tedavi edilmelidir. Uyuşturucu ve alkol bağımlılığından muzdarip çocuklarsa durumlarının uzman bir kuruluştaki tedavi altına alınmasını gerektirmemesi durumunda tutuldukları kurumda bağımlılığından kurtulmasına yardımcı olacak özel programlarla tedavi edilmelidir.<sup>412</sup> Çocukların ilaçla tedavi edilmeleri gerektiğinde ilaçlar nitelikli sağlık perso-

---

<sup>409</sup> Havana Kuralları, m.50,51.

<sup>410</sup> Örneğin Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu çocuk koğuşunda tutulan çocukların kötü muameleye uğrayıp uğramadıkları kontrolünün sayımlar sırasında elbiselerini sıyrarak morluk olup olmadığının infaz koruma memuru tarafından kontrol edilmesi şeklinde gerçekleştirildiği raporlanmıştır. Bu uygulama hem çocukların mahremiyetini ihlal edici hem de küçümseyici olduğu gibi her türlü kötü muamelelerin ortaya çıkarılması açısından da elverişsizdir. Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Çocuk Koğuşu Ziyaret Raporu, 26.11.2015, s.18.

<sup>411</sup> Havana Kuralları, m.53.

<sup>412</sup> Havana Kuralları, m.54.

neli kontrolünde ve mümkün olduğu takdirde çocuğun bilgi ve rızası dahilinde verilmiştir.<sup>413</sup>

Çocukların kapatıldıkları yerlerin fiziksel şartları ve kapatılma olgusunun kendisi de birtakım sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Önleyici sağlık hizmetleri kapsamında çocukların tutuldukları yerlerin durumu ve kapatılma olgusunun yaratacağı fiziksel ve psikolojik sorunların giderilmesi için kurumun ve çocukların düzenli olarak kontrol edilmeleri gerekmektedir. Bu amaçla CeGTİK m.79'a göre, kurum hekimi ayda en az bir kez kurumu denetleyip önlem alınması gereken hastalıklar ve kurum koşulları hakkında önerilerini kurum yönetimine raporlamalıdır. Doktorların denetimlerinde dikkat etmeleri gereken hususlar Nelson Mandela Kuralları m.35'te şöyle sayılmıştır;

- a. Yemeklerin miktar, kalite, hazırlanış ve servisi,
- b. Kurum ve mahkumların hijyen ve temizliği,<sup>414</sup>
- c. Kurumun sıhhi tesisat, sıcaklık, ışık ve havalandırması,<sup>415</sup>
- d. Mahkumların giyecek ve yataklarının kullanışlılık ve temizliği,<sup>416</sup>
- e. Bu konudan sorumlu uzman personel bulunmaması halinde kuralların beden eğitimi ve sporla ilgili hükümlerine uyulması.

Görüldüğü gibi doktorlar özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin sağlıklarını etkileyebilecek şartları denetlemeli ve sağlıklı bir ortam hazırlanmasında aktif görev almalıdırlar. Doktorların bu görevi başarıyla yerine getirebilmeleri kapatılma mekanlarında sıklıkla karşılaşılan sağlık sorunları ve çözüm yolları konusunda eğitim almış olmalarıyla mümkün olacaktır. Zira bu mekanların iç özellikleri nedeniyle normalden daha sık karşılaşılan hastalıklar bulunmaktadır ve bunların engellenmesi de büyük oranda kapatılan kişilerin bu hastalıklara karşı dayanıklılığının artırılması ve kapatılmanın neden olduğu patolojik durumun hafifletilmesi ile mümkündür.<sup>417</sup>

---

<sup>413</sup> Havana Kuralları, m.55.

<sup>414</sup> Tüzük m.112.

<sup>415</sup> Tüzük, m.111.

<sup>416</sup> Tüzük, m.112.

<sup>417</sup> Ceza infaz kurumlarında sindirim sistemi, nörolojik sistem, kas ve eklem sistemi hastalıkları normalden daha sık ortaya çıkmaktadır. Demirbaş, a.g.e., s.323; ayrıca korunmasız eşcinsel ilişki ve uyuşturucu madde kullanımı hallerinde yayılabilen bulaşıcı hastalıklar da ceza infaz kurumlarında sıklıkla karşılaşılan hastalıklardır. Demirbaş, a.g.e., s.325.

### 3. Hastalığın Yakınlarına Haber Verilmesi

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların ailesi, vasisi ve çocuğun ismini verdiği diğer kişiler, çocukların sağlık durumları hakkında bilgi edinme hakkına sahiptir. Bu kişiler çocukların tutulduğu kurumdan bilgi isteyebilecekleri gibi sağlığında meydana gelecek önemli gelişmelerden haberdar edilmeleri de gerekmektedir.<sup>418</sup> CeG-TİK m.22/2’de de hükümlünün hastaneye yatırılması halinde durumun hükümlülerin isteğine göre aileleri veya gösterdikleri diğer kişilere bildirileceği düzenlenmiştir. Ancak çocuklar açısından aileleri ve vasilerine yapılan bildirim çocuğun talebine bırakılmadan doğrudan yapılması daha doğru olacaktır. Zira çocukların ailelerine haber vermemeyi tercih etmeleri durumunda aile ve vasisinin haberdar edilmemesi bu kişilerin hak ve yükümlülükleri açısından sorunlar doğuracaktır.

#### F. Dış Dünyayla İlişkiler

Özgürlüğünden yoksun bırakılma, kişilerin toplumla olan bağlarını ve aileleriyle olan ilişkilerini bozar.<sup>419</sup> Bunun infazın iyileştirme amacına olumsuz etkisi de bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin aile bireyleri ve yakınlarıyla sıklıkla görüşebilmeleri infazdan beklenen amaçların gerçekleştirilebilmesi için önemlidir.<sup>420</sup> Bu uygulama, özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin adil ve insani bir muamele görme haklarının da parçasıdır.<sup>421</sup> Dış dünyayla ilişki kurma hakkının ilk ve en önemli görünümü kişinin yakınlarının ve belirlediği kişilerin ziyaret hakkıdır. Ancak ziyaret hakkı özellikle çocukların toplumla bütünleşmesi bakımından yeterli görülmemektedir. Bu nedenle çocukların evlerini ve ailelerini ziyaret edebilmeleri amacıyla kurumdan çıkmalarına da izin verilmelidir. Aksi durumda uzun süre tutulduğu kurumdan çıkmayan çocuğun cezaevi alt kültürünün bir parçası haline gelmesi ve topluma yeniden kazandırılmaması mümkündür.<sup>422</sup> Bunların yanında çocukların savunma avukatı tarafından ziyaret edilme, mektup ve telefon yoluyla belirlediği kişilerle iletişim kurması ve dış dünyadan haber almalarını sağlayacak yayınları okuma ve televizyon

<sup>418</sup> Havana Kuralları, m.56.

<sup>419</sup> Demirbaş, a.g.e., s.282; Özbek, a.g.e., s.182.

<sup>420</sup> Süslü, a.g.e., s.257.

<sup>421</sup> Havana Kuralları, m.59.

<sup>422</sup> Cezaevi alt kültürünün toplumsallaştırmayı engellemesi ve buna karşı alınabilecek tedbirler için bkz. Zahir Kızmaz, “Cezaevinin ve Hapsetmenin Suçu Engellemedeki Etkisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.17, ss. 44-68.

veya radyo dinleme hakları da incelenmelidir. Sivil toplum kuruluşları tarafından çocukların ziyaret edilmesi ve haklarının takip edilebilmesi de, yine kapatılma olgusunun zararlı etkilerinin azaltılması açısından önemlidir.

Ülkemizde çocuk kapalı ceza infaz kurumu ve eğitimevi sayısının oldukça az olmasından dolayı bu kurumlarda tutulan çocuklar ailelerinden oldukça uzakta olabilmektedirler. Bu nedenle maddi durumu kötü olan ailelerin ziyarete gelmeleri ve çocukların aldıkları izinlerde ailelerinin yanına gidebilmeleri hususunda ciddi sorunlar bulunmaktadır. Adalet Bakanlığı ile Kızılay arasında 05.11.2014 tarihinde imzalanan Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü ile Türk Kızılayı Arasındaki İşbirliği Protokolü ile ihtiyaç sahibi çocukların ailelerine ulaştırılmaları ve il dışında bulunan aile üyelerinden birinin ziyarete gelebilmesi için yardımda bulunulması kararlaştırılmıştır.<sup>423</sup> Çocukların ailelerinden uzakta tutulması nedeniyle ortaya çıkan sorunların çözümü için bu Protokol benzeri yardım ve destek hizmetlerinin artırılması ve çeşitlenmesi yerinde olacaktır.

## **1. Ziyaret Hakkı**

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış her çocuğun, ailesi ve savunma avukatı tarafından düzenli ve sık sık ziyaret edilme hakkı vardır.<sup>424</sup> Bu hak, çocuğun dış dünyayla ilişki kurması bakımından temel değerdedir ve kanunen belirlenmiş zorunlu haller dışında kısıtlanamaz.<sup>425</sup> Bu ziyaretler sırasında çocuğun mahremiyetine, ziyaretçilerle temas kurup sınırsız bir şekilde iletişim kurmasına izin verilmelidir. Dolayısıyla kural olarak çocukların sahip olduğu ziyaret hakkının açık görüşler şeklinde kullanılması gerekir. Zira kapalı görüşler çocuklardaki damgalanma ve dışlanma hissini arttıracak gibi, ailesiyle iletişimine gereğinden fazla sınır koymaktadır. Bu nedenle çocuğun yüksek yararı ilkesi de göz önünde tutularak çocuklara yapılan ziyaretlerin tamamının açık görüş uygulamasına tabi olması gerekmektedir.<sup>426</sup>

<sup>423</sup> Protokol'e göre ihtiyaç sahibi olduklarını belgelendiren çocuklar ve ailelerine yılda birer defa 250'şer TL olmak üzere zekat yardımı yapılacaktır.

<sup>424</sup> Havana Kuralları, m.60.

<sup>425</sup> Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No:10, Par.87.

<sup>426</sup> Yalçın, a.g.e., s.38.

Hükümlü ve tutukluların ziyaret hakkı CeGTİK m.83-86'da düzenlenmiştir.<sup>427</sup> Ayrıca ziyaret hakkıyla ilgili ayrıntılar, CeGTİK m.83'e dayanılarak Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılan Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'te düzenlenmiştir.<sup>428</sup> Bu hükümlere göre hükümlü ve tutuklular; eşleri, üçüncü dereceye kadar kan ve kayın hısımları, vasi ve kayımları ve belirledikleri üç kişi tarafından ziyaret edilebilirler. Kişinin ceza infaz kurumuna kabulüyle birlikte yukarıda sayılanlar dışında kalan üç kişiyi bildirmesi hususu kendisine tebliğ edilir. Tebliğden itibaren 60 gün içinde<sup>429</sup> kişi bu isimleri idareye bildirir ve Yönetmelik m.9/2'de sayılan zorunlu haller dışında bu isimler değiştirilemez. Bunlar dışındaki kişiler tarafından yapılacak ziyaretlere kurumun bulunduğu yer cumhuriyet savcılığınca yazılı olarak izin verilebilir.

Hükümlü ve tutuklular haftada bir defa olmak üzere ayda dört kez ziyaret edilebilirler ve bu ziyaretlerin biri açık görüş, diğer üçü kapalı görüş şeklinde olur.<sup>430</sup> Ancak çocuk eğitimevindeki bütün ziyaretler açık görüş şeklinde yapılır.<sup>431</sup> Ziyaret süreleri CeGTİK m.83/1'de yetişkinler için yarım saatle bir saat arasında belirlenmişken çocuklar açısından bu süreler bir saatle üç saat arası olacak şekilde arttırılmıştır.<sup>432</sup> Ayrıca çocuklara özgü disiplin cezaları arasında da, yetişkinlerde bulunan ziyaretçi kabulünden yoksun bırakma cezasına yer verilmemiştir. Yalnızca odaya kapatma disiplin cezası kapsamında çocukların sadece aileleri, yasal temsilcileri ve avukatlarıyla görüşmeleri mümkündür.<sup>433</sup> Çocukların aileleri ve diğer ilgili kişilerle olan görüşmelerinin iyileşti-

<sup>427</sup> Tutukluların ziyaret edilmeleri hususunda CeGTİK m.114, 115 ve 116'da hükümler bulunmaktadır. Buna göre delil karartma, soruşturmanın amacını veya tutukevinin güvenliğini tehlikeye düşürme ve suçun tekrarına olanak verecek davranışlarda bulunma ihtimali bulunması gerekçeleriyle tutukluların ziyaret hakları belirli bir süre kısıtlanabilir. Bu husus dışında tutuklular hakkında da CeGTİK m.83-86 uygulanacaktır.

<sup>428</sup> RG, 17.06.2005, 25848.

<sup>429</sup> Ancak bu süre, Kanun'da düzenlenmemiş bir kısıtlamanın Yönetmelik'le getirilmesi mümkün olmadığından hak düşürücü süre olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla bu süre düzenleyici süre mahiyetindedir ve sürenin geçmesinden sonra da bu isimler bildirilebilmelidir. 19. CD, E.2015/36108, K.2016/347 (Karşı oy gerekçesi)

<sup>430</sup> Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik, m.5/1-d.

<sup>431</sup> Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik, m.18/5.

<sup>432</sup> Ziyaret sürelerinin kişilerin tutuldukları kurum yönetimi tarafından bir saatle üç saat arasında belirlenebilmesi hükmü, kurum yönetimine bıraktığı takdir yetkisinin genişliği bakımından uygun değildir. Hükümlü ve tutukluların görüşebilecekleri ziyaretçi sayısının kurumun fiziki özellikleri ve kapasitesine göre belirlenecek olması hükmü de yine kuruma bıraktığı takdir yetkisinin daraltılması açısından tekrar değerlendirilmeli ve değiştirilmelidir. Aksi halde tutuldukları kurumların aldığı idari kararlarla çocukların ziyaret süreleri ve ziyarete gelebilecek kişi sayısının kısıtlanması sonucu doğacaktır.

<sup>433</sup> CeGTİK m.46/9; Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik m.5/1-b ise "Odaya kapatma disiplin cezası almış olsa dahi çocukların; annesi, babası, kardeşleri, avukatı, resmî ve yetkili merciler ile yasal temsilcisiyle görüşmesi engellenemez." şeklinde aileyle görüşme hakkını anne, baba ve kardeşler şeklinde belirlemiştir. Kanun'da kullanılan aile ifadesinin yönetmelikle böyle dar bir yorumu

rilmelerindeki önemi göz önüne alındığında süre artırımını oldukça yararlıdır, ancak kapalı kurumlardaki çocukların görüşleri de, yukarıda belirtilen ilkeler çerçevesinde açık görüş şeklinde yapılabilirdir.

Yukarıda sayılanlar dışında kalan kişilerle kurum, kurul ve kuruluşların temsilcilerinin, bilimsel araştırma yapanların ve görsel veya yazılı basın mensuplarının ceza infaz kurumlarını ziyaret etmeleri ve tutuklu ve hükümlülerle görüşmeleri Adalet Bakanlığı'nın iznine bağlıdır.<sup>434</sup> Bu bağlamda ceza infaz kurumları veya hükümlülerle ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının ceza infaz kurumlarına girişleri ve kurumlarda yapacakları çalışmalar da Adalet Bakanlığı'nın iznine bırakılmıştır. Uluslararası sözleşmelerden kaynaklı yetkileri çerçevesinde Türkiye'de ceza infaz kurumlarını ziyarete gelen heyetler de bu kurumları aynı şekilde Adalet Bakanlığı'nın izniyle ziyaret edebilirler.<sup>435</sup>

Tutuklu ve hükümlülerin ziyaret edilmelerine ilişkin diğer bir husus CeGTİK m.51'de düzenlenen ödüllendirilmedir. Maddenin üçüncü fıkrasında düzenlenen ödüller arasında çocukların ziyaret edilmelerine ilişkin ödüller şunlardır; “en geç iki ayda bir kez olmak üzere, üç saatten yirmidört saate kadar ana ve babasıyla veya vasisiyle kurum ya da eklentilerinde ceza infaz kurumu personelinin yakın nezareti olmaksızın aile görüşmesi yaptırılabilir.”<sup>436</sup> Kapalı ziyaret yerine açık ziyaret yaptırılabilir.<sup>437</sup> Üst üste kullanılmayan en fazla üç haftalık ziyaret süresi toplu olarak kullanılabilir.<sup>438</sup> Ödüllendiril-

---

tabi tutularak çocukların haklarının kısıtlanması hukuka aykırıdır. Dolayısıyla çocukların anne, baba ve kardeşi dışındaki aile üyelerinin de ziyarette bulunmasına imkan verilmesi gerekir.

<sup>434</sup> CeGTİK, m.85/1; ancak bütün ziyaretlerin bu hükme tabi olmadığını belirtmek gerekir. 3686 Sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu m.5 uyarınca Komisyonun ceza infaz kurumları da dahil olmak üzere kamu veya özel kurum ve kuruluşlardan bilgi isteme, buralarda inceleme yapma ve ilgilileri çağırıp bilgi alma yetkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla Komisyonun ceza infaz kurumlarına yapacağı ziyaretlerde Adalet Bakanlığı'ndan izin alması gerekmemektedir.

<sup>435</sup> CeGTİK, m.85/2.

<sup>436</sup> CeGTİK m.95 uyarınca üç ayda bir üç günlük izin kullanabilme hakkına sahip olan çocuk eğitimevindeki çocuklara bu ödülün verilmesi yerinde olmamıştır. Bu çocuklara verilen izinlerin süresinin artırılması veya sıklaştırılması gibi ödüller verilmesi daha uygun olacaktır. Zira kurum içerisinde bir odada kalmaları izin alarak ayrılma hakları bulunan çocuklar için çekici bir ödül olmayacaktır.

<sup>437</sup> Çocuk eğitimevindeki çocukların bütün ziyaretleri açık görüş şeklinde yapıldığından bu hüküm yalnızca kapalı ceza infaz kurumlarındaki çocuklara uygulanacaktır.

<sup>438</sup> Maddede yine ziyaretle ilgili olan c bendindeki “Haftalık ziyaret süresi iki saate kadar uzatılabilir.” Hükümü çocukların ziyaret hakları bir saatten üç saate kadar olduğu için çocuklar hakkında uygulanamaz.

dirme şartları ve uygulama biçimleri Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik'te ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.<sup>439</sup>

## 2. İzinler

İnfazın kişi üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerin giderilebilmesinin en önemli yollarından biri de izindir.<sup>440</sup> Özellikle salıverilmesine kısa süre kalmış hükümlülerin, toplumla ilişkilerini normalleştirebilmesini sağlamak amacıyla kullanılan izinler, hükümlülerin infaz kurumu dışındaki yaşama adapte olabilmelerinin yanında salıverildikten sonraki hayatını düzene koyabilmesi, özellikle iş bulup ailesiyle tekrar kaynaşabilmesi açısından önemlidir.<sup>441</sup> Çocuk hükümlüler açısından baktığımızda ise, çocukların kendilerini içinde buldukları ortama ayak uydurma çabalarıyla cezaevi alt kültürüne aidiyet hissetmesinin önüne geçilmesi açısından izinlerin önemi büyüktür. Açıklanan bu nedenlerle çocukların evlerini ve ailelerini ziyaret veya eğitim, meslek veya diğer nedenlerle izin alabilme hakları bulunmalıdır.<sup>442</sup>

Hükümlülerin üç tür izin hakları bulunmaktadır. İlk olarak CeGTİK m.94'te düzenlenen mazeret izni ile hükümlüler ölen veya ağır bir hastalık veya felakete uğrayan yakınlarının yanına gidebilirler. Bu izin hakkı, CeGTİK m.116'da tutuklular için de ayrıca düzenlenmiştir. Bu iznin kullanımına ilişkin usul ve esaslar Tüzük m.138'de ve Hükümlü ve Tutuklulara Yakınlarının Ölümü veya Hastalığı Nedeniyle Verilebilecek Mazeret İzinlerine Dair Yönetmelik'te<sup>443</sup> düzenlenmiştir. CeGTİK m.94/2'de yer alan "Bu Kanunun 25 inci maddesi kapsamına girenler hariç, yüksek güvenlikli ceza infaz kurumunda bulunanlar da dâhil olmak üzere, güvenlik bakımından sakınca oluşturulmaması koşuluyla tehlikeli olmayan hükümlü" ifadesi çocuklar açısından kısıtlayıcı bir hüküm olmamalıdır. Zira çocuklar m.25'te yer alan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını çeken hükümlüler kategorisine giremeyeceği gibi kanunun tehlikeli hükümlüler için

<sup>439</sup> RG, 30.03.2013, 28603.

<sup>440</sup> Demirbaş, a.g.e., s.336.

<sup>441</sup> Özbek, a.g.e., s.232; Demirbaş, a.g.e., s. 336. İzin kurumunun temel amacı bu şekilde infaz sonrası hayata hazırlanmak şeklinde açıklansa da özellikle aşağıda inceleyeceğimiz mazeret izninde temel amaç hükümlünün ölen veya ciddi bir hastalığa ya da zarara uğrayan yakınlarını ziyaret edebilmeleridir. Burada temel amacın salıverilmeye hazırlık olduğu söylenemez, dolayısıyla mazeret izninin hükümlünün geleceğinden bağımsız olarak insani gerekçelerle verildiği dikkate alınmalıdır.

<sup>442</sup> Havana Kuralları, m.59.

<sup>443</sup> RG, 28.06.2013, 28691.



öngördüğü hükümlere de tabi tutulamazlar.<sup>444</sup> Tüzük m.138/6 uyarınca bu izinlerde tutuklu ve kapalı kurumdaki hükümlülere dış güvenlik görevlileri nezaret eder ve harcırahla yol giderleri hükümlü tarafından karşılanırken çocuk eğitimevindeki hükümlüler refakatsiz olarak gönderilir. Ayrıca Hükümlü ve Tutuklulara Yakınlarının Ölümü veya Hastalığı Nedeniyle Verilebilecek Mazeret İzinlerine Dair Yönetmelik m.9/4'e göre çocuk tutuklu ve hükümlünün iznini geçireceği ilin valisi tarafından pedagog, psikolog veya sosyal hizmet uzmanı görevlendirilebilir.

Hükümlülerin ikinci izin hakları özel izin olarak adlandırılan ve CeGTİK m.95'te düzenlenen izinlerdir. Buna göre çocuk eğitimevlerinde bulunan veya eğitimevinde bulunma şartlarını taşımasına rağmen kapalı kurumlarda tutulan çocukların üç ayda bir, yol hariç üç güne kadar izin alma hakları bulunmaktadır. Bu iznin kullanımında Tüzük m.140/5'e göre güvenlik görevlilerinin refakati aranmaz. Yol için belirlenen süre ise Tüzük m.140/6 uyarınca, gidilecek mesafe göz önünde tutularak dört günü geçmeyecek şekilde belirlenir. Tüzük'ün özel izin verilmesine ilişkin şartları düzenleyen 140/2 hükmü Danıştay 10. Dairesi tarafından iptal edilmiştir.<sup>445</sup> Dolayısıyla özel izin taleplerinin değerlendirilmesi tamamen hükümlünün bulunduğu yer cumhuriyet başsavcılığının takdirindedir. Ancak başsavcılığın izin taleplerini reddetmesini somut bir gerekçeye dayandırması şarttır.

Hükümlülerin izin kullanabilecekleri son durum, koşullu salıverilmesine bir aydan az zaman kaldığında iş arayabilmeleri ve topluma yeniden katılmalarının kolaylaşması amacıyla verilen iş arama izinleridir. Buna göre hükümlüler tutuldukları kurumun bulunduğu ildeki işyerleri ve yardım kuruluşlarıyla görüşme yapmak amacıyla kurum amirinin önerisi ve cumhuriyet başsavcılığının onayı ile çalışma günlerinde sekiz saate kadar izin alabilir. Bu iznin kullanımında güvenlik görevlilerinin refakati gerekmemektedir.

<sup>444</sup> Tehlikeli hükümlü ifadesi CeGTİK'da değil Tüzük m.76'da tanımlanmıştır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 82/17 sayılı tavsiye kararına atıfta bulunularak yapılan tanım şöyledir; "Suçun nitelik ve işleniş şekline göre, toplum için ciddi bir tehlike oluşturan veya kurumun güvenlik ve düzenini ihlal edebileceği konusunda delil veya ciddi emareler olan hükümlüler tehlikeli hükümlü sayılır." CeGTİK m.9/3 uyarınca tehlikeli hükümlülerin yüksek güvenlikli ceza infaz kurumlarına gönderilmeleri gerekir. Ancak çocuklar hakkındaki hükümlerde çocukların gönderilebileceği kurumlar arasında yüksek güvenlikli ceza infaz kurumları sayılmamıştır. Dolayısıyla çocuklar tehlikeli suçlu hükümlü kategorisine girmemektedir ve haklarında yüksek güvenlikli ceza infaz kurumlarına gönderme tedbirine başvurulamayacağı gibi mazeret izni talepleri de tehlikeli oldukları gerekçesiyle reddedilememelidir.

<sup>445</sup> Danıştay 10.DD, E.2009/5621, K.2013/7943, 11.11.2013.

### 3. Telefon ve Mektup Yoluyla İletişim

Hükümlü ve tutukluların aileleri ve yakınlarıyla iletişim kurmalarının bir diğer yolu da mektup ve telefon kullanımınıdır. Özellikle yakınları ziyaretine sık sık gelemeyen hükümlü ve tutuklular açısından mektup ve telefon hakkının önemi açıktır. Çocuk kapalı ceza infaz kurumu ve eğitimevi sayısının azlığı nedeniyle ülkemizde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların büyük kısmı ailelerinden uzaktaki kurumlarda tutulduğundan çocukların dolaylı yollarla aileleri ve yakınlarıyla iletişim kurmaları sınırlanamalı, aksine teşvik edilmelidir. Aksi halde gelişim çağındaki çocukların kendilerini toplumdan tamamen kopuk bir yaşamın içinde bulmaları son derece sağlıklı bir ortam yaratacağıdır.

Tutuklu ve hükümlülerin telefonla haberleşme hakları CeGTİK m.66 ve Tüzük m.88’de düzenlenmiştir. Buna göre kapalı kurumlarda tutulan çocuklar idarenin belirlediği zamanda, ücretli telefonları<sup>446</sup> kullanmak suretiyle haftada on dakikayı geçmeyecek bir telefon görüşmesi yapabilirler. Kuruma alındığında telefonla görüşmek istediği yakınlarının isim, numara ve adresini Telefon Görüşme Formu’na doldurup idareye bildiren çocuklar, bu haklarını kullanacakları zaman da Telefonla Görüşme İstek Formu adındaki formu doldurarak görüşmek istedikleri numarayı idareye bildirirler. Bu şekilde telefonla görüşebilen çocukların görüşmeleri idarece dinlenir ve kayıt altına alınır. Çocuğun, “kurumun güvenliğini tehlikeye düşüren, suç oluşturan veya bir suça azmettirme ya da yardım etme sonucunu doğurabilecek konuşmalarda bulunduğu dinleme sırasında belirlendiğinde” görüşme kesilir ve hakkında adli ve idari soruşturma açılması için gerekli işlemler kurum amiri tarafından yerine getirilir. Çocuk eğitimevindeki çocuklar kurumda bulunan ücretli telefonlardan serbestçe yararlanırlar ve bu hakları hiçbir şekilde kısıtlanamaz.

Çocukların telefonla görüşme hakları disiplin cezası nedeniyle kısıtlanamaz. Tüzük m.88’de haberleşme ve iletişim araçlarından yoksun bırakılma ve hücreye koyma cezasının infazı sırasında telefonla görüşme hakkının kullandırılmayacağı belirtilmiştir. Ancak CeGTİK m.46’da düzenlenen çocuk hükümlüler hakkında uygulanabilecek disiplin cezaları arasında haberleşme ve iletişim araçlarından yoksun bırakılma veya hü-

<sup>446</sup> Çocukların telefonla görüşebilme haklarının maddi güçlerine bağlı kılınması, sivil toplum kuruluşları tarafından eleştirilmekte ve maddi durumu telefon kartı almaya elvermeyen çocukların telefonla görüşebilmesinin idare tarafından sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Yalçın, a.g.e., s.41.

reye koyma cezası bulunmamaktadır. Çocuk hükümlüler hakkında uygulanabilecek olan odaya kapatma cezası ise Tüzük'te sayılan kısıtlama nedenleri arasında bulunmamaktadır. Dolayısıyla Tüzük m.88 uyarınca çocukların telefon haklarının kısıtlanması mümkün değildir. CeGTİK m.66/1'de bu hakkın tehlikeli halde bulunan hükümlüler bakımından kısıtlanabileceği hükmü de çocuklar açısından uygulanamaz. Yukarıda belirtildiği üzere çocukların tehlikeli hükümlü olarak değerlendirilmeleri mümkün değildir. Ancak aynı hükümde yer alan örgüt mensupları bakımından sınırlama kapsamına çocuklar da dahil edilebilir. Ancak suç örgütü mensubu olan çocukların ancak bu kapsamdaki telefon görüşmelerinin engellenmesi, diğer görüşmelerine herhangi bir müdahalede bulunulmaması gerekir.

Hükümlülerin dış dünyayla iletişimde kullanabildikleri bir diğer yol mektup, faks ve telgraf alma ve göndermeleridir. Özellikle ailelerinden uzakta tutulan çocuklar açısından telefonla birlikte en önemli iletişim aracı olan mektuplaşma,<sup>447</sup> CeGTİK m.68'de düzenlenmiştir. Buna göre tutuklu ve hükümlüler serbestçe mektup, faks ve telgraf alıp gönderebilirler. Ancak bunlar kurum mektup okuma komisyonu veya bu komisyon yoksa kurum amiri tarafından denetlenir. "Kurumun asayiş ve güvenliğini tehlikeye düşüren, görevlileri hedef gösteren, terör ve çıkar amaçlı suç örgütü veya diğer suç örgütleri mensuplarının haberleşmelerine neden olan, kişi veya kuruluşları paniğe yöneltecek yalan ve yanlış bilgileri, tehdit ve hakareti içeren mektup, faks ve telgraflar" hükümlüye verilmez veya gönderilmez. Ancak hükümlünün resmi makamlara ve savunmasıyla ilgili olmak kaydıyla avukatına gönderdiği mektuplar denetime tabi değildir.<sup>448</sup>

<sup>447</sup> Mektuplaşmanın tutuklu ve hükümlü çocuklar açısından ücretli oluşu sivil toplum örgütleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Maddi durumu kötü çocukların her mektubu için pul alma zorunluluğunun haberleşme hakkını kısıtlayacağı belirtilerek sürdürülen tepkinin neticesinde çocukların mektup ücretleri Kızılay tarafından karşılanmak suretiyle ücretsiz mektuplaşmaları sağlanmıştır.  
<http://www.iha.com.tr/haber-cezaevindeki-cocuklara-ucretsiz-mektuplasma-571477/>

<sup>448</sup> Bu hükmün istisnası CeGTİK m.59/4 uyarınca kişinin avukatıyla olan iletişiminin infaz hakimince denetlenmesi ve gerektiğinde kısıtlanabilmesidir.

### III. Çocukların Tutulduğu Mekanların İdaresi, Düzenin Sağlanması ve Denetim

#### A. Çocukların Özgürlükten Yoksun Bırakma Mekanına Kabulü, Gözlem ve Sınıflandırılmaları

Gözaltına alınan, tutuklanan veya hakkında kesinleşmiş hapis cezası bulunması nedeniyle cezaevi veya eğitimevine gönderilen çocukların tutulacakları kuruma kabulü, özgürlükten yoksun bırakmanın başladığı ve şartlarının büyük oranda belirlendiği, oldukça önemli bir aşamadır. Bu aşamayı özgürlükten yoksun bırakma durumlarına göre ayrı ayrı ele almak gerekmektedir, zira her özgürlükten yoksun bırakma durumunda gözlenmesi gereken özellikler ve özgürlükten yoksun bırakmanın şartları ciddi farklılıklar içermektedir.<sup>449</sup> Bu nedenle aşağıda gözaltı, tutukluluk ve hükümlülüğe ilişkin ayrı incelemelerde bulunulacak, hükümlülük durumunda da cezaevi ve eğitimevinin taşıdığı farklılıklara değinilecektir.

Gözaltı, yakalanan kişinin serbest bırakılmak yerine soruşturmanın tamamlanması amacıyla özgürlüğünden yoksun bırakıldığı hukuki durumdur.<sup>450</sup> Gözaltına alınmaya ilişkin usul ve esaslar Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Yönetmeliğe göre gözaltına alınan kişinin belirlediği bir yakınına (m.8), çocuklar için özel olarak, anne-baba veya vasisine (m.19) haber verilmesi gerekir. Yakalanan kişinin gözaltına alınması öncesinde sağlık kontrolü yapılmalı (m.9) ve güvenlik aramasından<sup>451</sup> geçirilmelidir. Güvenlik aramasından geçirilen suça sürüklenmiş çocuklar, yetişkin şüphelilerden, aynı suç şüphesi altında bulunan

<sup>449</sup> Çalışmanın büyük bölümünde gözaltı kurumu, süresi ve kullanılan mekanların yapısı nedeniyle hakların pek çoğunun sağlanması beklenemeyeceğinden değerlendirme dışı bırakılacaktır.

<sup>450</sup> Centel, Zafer, a.g.e., s.331.

<sup>451</sup> Güvenlik araması, Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği m.28 uyarınca yapılmaktadır. Buna göre üst aramasında kişinin kanunlara göre izin verilmeyen bir şey taşıdığına ilişkin şüphe ortaya çıkması ve aramanın amacına başka türlü ulaşamayacağının anlaşılması halinde giysiler çıkartılmak suretiyle arama yapılabilmektedir. Bu arama da, güvenlik aramasını gerçekleştiren kolluk görevlisi tarafından gerçekleştirilecektir. Ancak Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları m.89.2 uyarınca mahrem yerler ve beden çukurlarında aramaların tıbbi personel tarafından yapılması gerekmektedir. Giysiler çıkarılmak suretiyle yapılan aramalarda beden çukurlarında ve mahrem bölgelerde arama yapılmaması gerektiği, gözaltına ilişkin olarak da mevzuatımızda ayrıca ve açıkça yer almalıdır. Çıplak aramanın da insan onuruna aykırı olabilecek bir uygulama olduğu düşünüldüğünde kanun tarafından düzenlenmesi ve çıplak arama nedenlerinin açıkça belirtilmesi gerekmektedir.

suça sürüklenmiş çocuklardan, karşı cinsteki suça sürüklenen çocuklardan ve hasımlarından ayrı bir şekilde tutulur.<sup>452</sup>

Hükümlü çocukların cezaevlerine kabulü ve sınıflandırılmaları CeGTİK m.21-24 uyarınca yerine getirilir. Cumhuriyet savcısının yazılı emriyle cezaevine gönderilen hükümlüler, üstleri ve eşyaları arandıktan sonra kabul odalarına konur ve ardından gerçekleştirilen tıbbi muayeneden sonra kuruma yerleştirilir.<sup>453</sup> Kuruma yerleştirilen hükümlülerin parmak ve avuç izleri alınır, fotoğrafları çekilir, kan grupları, vücutlarının dış özellikleri ve ölçüleri kaydedilir. Bunun ardından kuruma kabul edilen hükümlülere hakları ve kendilerine uygulanacak iyileştirme çalışmaları sözlü ve yazılı olarak bildirilir. Benzer şekilde hükümlünün tabi olduğu disiplin kuralları ve cezalar, şikayet hakkını kullanabileceği makamlar ve şikayet yolları gibi gerekli konular hakkında bilgi de, hem yazılı olarak hem de sözlü olarak bildirilmelidir.<sup>454</sup> Ayrıca hükümlünün cezaevine girmesi ve statüsünde meydana gelecek değişiklikler belirledikleri kişilere bildirilir. Çocuklar açısından bu bildirim, çocuğun ana-babası veya vasisine, bunun mümkün olması halinde en yakın akrabasına da yapılmak zorundadır.<sup>455</sup>

Yukarıdaki işlemlerin tamamlanmasının ardından ceza infaz kurumuna alınan hükümlülerin gerekli görüldüğünde gözlem ve sınıflandırma merkezlerine, bu merkezler bulunmuyorsa cezaevinin bu amaca ayrılmış bölümlerine yerleştirilmeleri gerekmektedir.<sup>456</sup> Burada suçu, kişisel ve fiziksel özellikleri ve eğitim veya mesleki faaliyetleri dikkate alınarak durumlarına uygun kurumlara ayrılmaları için gerekli bilgiler elde edilir. Çocuklar açısından gözlem ve sınıflandırma merkezleri, suça olan eğilimleri ve yaşlarıyla fiziksel özelliklerinin dikkate alınması açısından önem arz etmektedir. Cezaevlerindeki çocuklar arasında gerçekleşen fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddetin ciddi bir

<sup>452</sup> Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, m.11/2-a.

<sup>453</sup> Cezaevine kabulde ve kurum içerisinde yapılan aramalarda yukarıda gözaltıyla ilgili dipnotta yapılan açıklamaların yanında, beden boşluklarında aramanın cezaevi tabibi tarafından gerçekleştirileceği Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük m.46/2-c'de belirtilmiştir. Bu düzenleme uyarınca personelin doğrudan beden boşluğunda arama yapmasının yanında beden boşluklarında saklandığından şüphelenilen nesnelerin bulunması amacıyla gerçekleştirilen uygulamalar da tıbbi personel tarafından insan onuruna uygun bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

<sup>454</sup> Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük m.68/1.

<sup>455</sup> Havana Kuralları m.22.

<sup>456</sup> CeGTİK m.23/1-f uyarınca gerekli görülmemesi halinde hükümlü gözlem ve sınıflandırmaya tabi tutulmayabilir.

nedeni çocukların bu özellikleri dikkate alınmadan aynı kuruma alınmalarıdır.<sup>457</sup> Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri Yönetmeliği'ne göre "Gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde mümkün olduğunca kriminoloji, penoloji, davranış bilimleri, adalet psikolojisi veya ceza hukuku alanında bilgi ve deneyimi olan bir müdür ve yeteri kadar psikiyatri uzmanı, hekim, adli tıp uzmanı, psikolog, pedagog, çocuk gelişimcisi, sosyal çalışmacı, psikolojik danışman, rehberlik uzmanı ve öğretmen gibi uzman görevliler ile diğer kurum görevlileri bulundurulur." Ancak uygulamada uzman sayısının mevzuatta belirtilene göre oldukça az olduğu, hatta sayılan bazı uzmanların hiç bulunmadığı görülmektedir.<sup>458</sup>

Tutuklular Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun m.13 uyarınca gözlem ve sınıflandırma yapılmadan tutukevine veya ceza infaz kurumlarının tutuklulara ayrılmış bölümlerine yerleştirilirler. Tutukluların yerleştirilmesinde işledikleri suç türü ve taşıdıkları güvenlik riskine göre ayırım yapılır ve aralarında husumet bulunanlarla iştirak halinde suç işlemiş olanlar aynı odada tutulmayıp aralarında ilişki kurulması engellenir.<sup>459</sup> Çocuk cezaevlerinde tutuklu çocuklar, önce geçici koğuşa alınarak uzman görevlilerle görüştürülüp bu uzmanların verdiği bilgi ve tavsiyelerle birlikte idare tarafından uygun görülen koğuşa alınmaktadırlar.<sup>460</sup>

<sup>457</sup> Hükümlülerin gözlem ve sınıflandırılması, Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri Yönetmeliği'ne göre yapılmaktadır. Yönetmelik m.25'te, yaş nedeniyle sınıflandırma 12-15, 15-18 ve 18-21 yaş grubunda olanlar şeklinde otomatik olarak belirlenmiştir. m.22/1-b bendinde ise, hükümlülerin gruplandırma nedenleri arasında "Akli ve bedensel durumları nedeniyle veya yaşları itibarıyla özel bir infaz rejimine tâbi tutulması gerekenler." şeklinde bir ayırım gözetilmiştir. Çocuk hükümlülerin fiziksel gelişimlerine uygun şekilde sınıflandırılmaları ve ona göre yerleştirilmelerine ilişkin daha net ve ayrıntılı bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Zira Yönetmeliğin düzenlemesi, özel bir infaz rejimine tabi tutulması gerekmeyen aynı yaş grubu çocukların otomatikman bir arada tutulmasına yol açabilecektir.

<sup>458</sup> Örneğin, Adalet Bakanlığı'nca örnek kurum olarak gösterilen 360 kişi kapasiteli İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda psiko-sosyal servis bünyesinde toplam 4 psikolog ve 2 sosyal çalışmacı görev yapmaktadır. Gözlem ve sınıflandırma merkezi bulunmadığından hükümlü çocuk ve gençlerin gözlem ve sınıflandırılması da burada gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bu görevliler hem cezaevindeki süreli vaziyette hizmet etmekte hem de yeni gelen hükümlülerin gözlem ve sınıflandırılmasında görev almaktadırlar. Psiko-sosyal servisin görevleri Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük m.24'te yer almaktadır. Hükümlülerin iyileştirilmelerine ilişkin programlar düzenlemek, hükümlülerle bireysel ilişkinin yanında aile ve sosyal çevresiyle görüşme yapmak, hükümlülerin yararlanabileceği imkanlardan alacakları eğitim veya meslek edinme kurslarını belirlemek gibi pek çok görevi olan bu servisin 60 çocuğa 1 görevli düşecek şekilde düzenlenmiş olması oldukça yetersizdir. <http://www.izmircocukvegenclik.adalet.gov.tr/psiko.html>

<sup>459</sup> Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, m.113.

<sup>460</sup> TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumları ve Eğitimevlerini İnceleme Raporu, 2010, s.4.

## B. Güvenlik ve Zor Kullanma Halleri

Kapatılma mekanlarında güvenliğin sağlanması, hem kapatılanların kaçmalarının engellenip düzenin sağlanması hem de bu kişilerin ve personelin can, vücut ve psikolojik ve cinsel bütünlüklerinin korunması açısından önemlidir. İnfazdan beklenen faydanın sağlanabilmesi için güvenlik ve düzenin korunması, tutuklu ve hükümlülerin sağlıklı bir ortamda bulunmaları sayesinde yeniden sosyalleşebilmelerinde de faydalı olacaktır.<sup>461</sup> Diğer tutuklu ve hükümlülerin veya personelin keyfi müdahalelerine maruz kalanların topluma yeniden kazandırılabilmesi de mümkün olmayacaktır.<sup>462</sup> Bu husus özellikle çocuklar için geçerlidir. Ülkemizde sık sık basına da yansıyan fiziksel ve cinsel şiddet olaylarının sebebi de çoğunlukla diğer çocukların gerçekleştirdikleri, kurum personelinin engellemede ihmalkar davrandığı veya yetersiz kaldığı olaylardır.<sup>463</sup> Bu nedenle kurumlarda düzen ve güvenliğin sağlanması çocukların korunması ve haklarını kullanıp yeniden sosyalleşebilmeleri için temel bir şarttır. Bunun gerçekleştirilmesi için, kural olarak yasak olan zor kullanmanın gerektiği durumlar olabilecektir.<sup>464</sup> Bu nedenle kurum personelinin güvenliği nasıl sağlayacağı, hangi durumlarda zor kullanabileceği ve zor kullanmanın şekil ve sınırları yasa ile belirlenmeli, keyfi uygulamalara geçit verilmemelidir.

Ceza infaz kurumlarının iç güvenliği CeGTİK m.33 uyarınca Adalet Bakanlığı bünyesindeki infaz ve koruma memurları tarafından sağlanır. Açık ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerindeki infaz ve koruma memurları aynı zamanda firarın önlenmesi gibi dış güvenlik görevlerini de yerine getirirler. Dış güvenlik hizmetleri ise İçişleri Bakanlığı'na bağlı Jandarma tarafından gerçekleştirilmektedir.<sup>465</sup> Jandarma'nın dış güvenlik görevi kapsamındaki görevleri Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği<sup>466</sup>

<sup>461</sup> Demirbaş, a.g.e., s.348.

<sup>462</sup> Bu durumla alakalı, edebi metinlerden de faydalanılarak yapılmış bir inceleme için bkz. Duygun Yarsuvat, "Bir Sosyolojik ve Kültürel Alt Grup Olarak Cezaevi Toplumu", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.2, 1984, ss.453-464.

<sup>463</sup> Örneğin, Maltepe Ceza İnfaz Kurumu'nda infaz koruma memurlarının çocukların kendi aralarında 'simit' adlı şiddet içerebilen oyunu oynamalarına izin verdikleri, bazı çocukların da bunu istismar ederek diğer çocuklara şiddet uyguladıkları iddia edilmiştir. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Maltepe Çocuk ve Gençlik Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, s.6.

<sup>464</sup> Özbek, a.g.e., s.203.

<sup>465</sup> Ceza infaz kurumlarının dış güvenliğini Adalet Bakanlığı'na devredecek olan Ceza İnfaz Kurumları Güvenlik Hizmetleri Kanunu Tasarısı 15.01.2013'te TBMM Başkanlığı'na sunulmuş ve TBMM gündemine alınmış, ancak henüz yasalaşmamıştır. Tasarının durumu ve metni için bkz.

[https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari\\_teklif\\_sd.onerge\\_bilgileri?kanunlar\\_sira\\_no=120177](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=120177)

<sup>466</sup> RG, 17.12.1983, 18254.

m.65-79 arasında ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Adalet, İçişleri ve Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan protokolle<sup>467</sup> de dış güvenlik görevlilerinin mevzuatta belirlenen görevlerini nasıl icra edecekleri açıklanmıştır.

Ceza infaz kurumlarında düzen ve güvenliğin korunması adına yapılan uygulamalardan en önemlilerinden biri aramadır. CeGİK m.36'ya göre hükümlülerin üst ve eşyalarında haber verilmeden her zaman arama yapılabilir. Madde ayrıca ayda bir arama yapmayı zorunlu kılmış ve gerektiğinde dış güvenlik görevlileri, kolluk veya diğer kamu görevlilerinin yardımını öngörmüştür. Arama usulü Tüzük m.46'da düzenlenmiştir. Buna göre ayda bir yapılması zorunlu olan aramalarda kurumun tamamı aranmalı ve koşullarda yapılan aramalarda da bir hükümlü hazır bulunmalıdır. Ayrıca kurumda kural olarak sabah, akşam ve gece sayım yapılmalıdır.<sup>468</sup> Ayrıca idarenin gerekli gördüğü her zaman sayım yapabileceği ve olağanüstü durumlarda dış güvenlik görevlilerinin de kurum amirinin talebi ve cumhuriyet başsavcısının oluruyla sayımlara katılabileceği düzenlenmiştir.

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara karşı zor kullanma ve fiziksel kısıtlamalar ancak istisnai ve zorunlu hallerde mümkün olmalıdır.<sup>469</sup> Kanunda öngörülmüş durumlarda ve bu durumların gerektirdiği ölçüyü hiçbir şekilde aşmayacak derecede kullanılması gereken zor kullanma yetkisine, mahkumun kendi fiillerinin neden olduğu durumlar dışında başvurulmamalıdır.<sup>470</sup> Bu yöntemin kullanımı çocuğun onurunu kırıp aşağılamadan ve sağlık ve diğer personele haber verilerek gerçekleştirilip durum en kısa zamanda en üst idari otoriteye bildirilmelidir.<sup>471</sup> Ayrıca çocukların tutuldukları kurumlardaki görevlilerin silah bulundurmaları kesinlikle yasaklanmalıdır.<sup>472</sup>

<sup>467</sup> Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetim, Dış Koruma, Hükümlü ve Tutukluların Sevk ve Nakilleri ile Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Protokol, 19.08.2011.

<sup>468</sup> Tüzük'e göre vardiya sisteminin farklı olduğu kurumlarda her vardiya değişiminde sayım yapılacaktır. Tüzük, m.46/6.

<sup>469</sup> Havana Kuralları, m.64; Avrupa Cezaevi Kuralları, m.53.1;

<sup>470</sup> Bu fiillere; kaçma girişimi, meşru müdafaa gerektirecek saldırı ve görevlilerin görevlerini ifa etmelerine aktif veya pasif direnme halleri örnek verilmektedir. Jim Murdoch, The Treatment of Prisoners: European Standards, Council of Europe Publishing, 2006, s.252,253; Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları ise m.90.1'de zor kullanma gerektiren durumları sayma yoluna gitmiştir. Buna göre "Personel, meşru müdafaa durumu, kaçma girişimi, hukuka uygun bir emre fiziksel direniş, kendisine, başkalarına veya eşyalara ciddi zarar verme riski hallerinde son çare olarak kullanımı dışında zor kullanmamalıdır."

<sup>471</sup> Havana Kuralları, m.64.

<sup>472</sup> Havana Kuralları, m.65. Yaptırım ve Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları, m.92'de silah taşıma yasağına 'operasyonel aciliyet durumları' istisnası verilmiş, ancak refah (çocuk



İnfaz koruma memurlarının zor kullanma yetkilerini düzenleyen Tüzük m.22/8 hükmü şöyledir;

“İnfaz ve koruma başmemuru ile infaz ve koruma memuru, kurumun güvenliğini bozan firara teşebbüs, isyan, rehin alma, saldırı, yasaya veya düzenlemelere dayalı bir emre karşı aktif veya pasif fiziki direnme gibi olaylar ile 5237 sayılı Kanunun 25 inci maddesindeki meşru savunma ve zorunluluk hâli ortaya çıktığında kurum en üst amirinin izni ile zor kullanabilir. Acil hâllerde tehlikenin ortadan kaldırılması amacıyla izin alınmaksızın da zor kullanılabilir. Durumu derhâl en üst amire iletir. Zor kullanan personel gerekenden fazla kuvvet kullanamaz.”

Görüldüğü gibi infaz koruma memurlarının zor kullanma yetkilerinin doğacağı durumlar sınırlayıcı biçimde sayılmamıştır. Hükümde geçen ‘gibi olaylar’ ifadesinden ne anlaşılacağına infaz koruma memurlarına bırakılması yerine, en azından acil durumlarda izin alınmaksızın zor kullanılabilceği durumların ve zor kullanma sınırının sıkı şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.<sup>473</sup> Ayrıca zor kullanma biçimleri ve usulü de kanunla düzenlenmelidir. Aksi halde özellikle ergenlik çağındaki çocukların tutuldukları kurumlarda zor kullanma yetkisinin aşımı sıklıkla gerçekleşmeye devam edecektir. Zira ceza infaz kurumu personeli içinde çocuklar üzerinde fiziksel cezayı meşru bir yol olarak görenlerin olduğu bir gerçektir ve kurallara uymayan çocuklara gereksiz ve aşırı zor kullanımı bir ceza olarak uygulanabilmektedir.<sup>474</sup>

Zorlayıcı araçların kullanılması başlıklı CeGTİK m.50’de ise zincir ve demire vurma tedbirleri kesin olarak yasaklandıktan sonra hangi durumlarda kelepçe ve benzeri araçların kullanılabilceği belirtilmiştir. Buna göre çocuklar üzerinde kelepçe ve benzeri araçların kullanımı hekimin talimat ve gözetiminde tıbbi nedenlerle ve kendisine veya başkalarına zarar vermesine ya da eşyayı tahrip etmesine engel olmak için kurumun en üst amirinin emriyle mümkündür.<sup>475</sup>

---

esirgeme) kurumları ve akıl hastanelerinde ölümcül silah taşınması ve kullanılması istisnasız bir biçimde yasaklanmıştır.

<sup>473</sup> Demirbaş, a.g.e., s.359.

<sup>474</sup> CPT/Inf (2013) 27, Par. 17.

<sup>475</sup> Maddenin ilk fıkrasının a bendinde öngörülen sevk ve nakil sırasında kaçmayı önlemek için kullanımının çocuklar bakımından uygulanmayacağı, ikinci fıkrada belirtilmiştir. Dolayısıyla çocukların sevk ve nakillerinde kelepçe takılması yasaktır.

### C. Disiplin Tedbirleri ve Cezaları

İnfaz kurumlarındaki yaşam belli bir disiplin altında devam etmek durumunda-  
dır. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların da kurum düzenine uygun hareket  
etmeleri ve personelle diğer tutulanlara zarar vermeyecek bir şekilde yaşamını devam  
ettirmeleri gerekmektedir. Bir üst başlıkta incelenen zor kullanma halleri, orada da be-  
lirtildiği gibi istisnai ve son çare olarak başvurulabilecek tedbirlerdir.<sup>476</sup> Her kural ihla-  
linde zor kullanma tedbirlerine başvurulması insan onuruyla bağdaşmayacaktır. Bunun  
yerine, kurum düzenine aykırı hareket eden, kendisine veya etrafındaki kişi veya eşyala-  
ra zarar veren çocuklar, gerçekleştirdikleri davranış veya kural ihlaliyle orantılı bir di-  
siplin yaptırımıyla karşı karşıya gelmelidir.<sup>477</sup>

CeGTİK sisteminde yetişkinlerden farklı olarak çocuklar için iki farklı disiplin  
yaptırımı öngörülmüştür. Disiplin tedbirleri, ceza niteliği taşımayan, koruma ve önleme  
amaçlı tedbirlerken<sup>478</sup> disiplin cezaları çocuğun yaptığı fiilin karşılığı olarak verilen  
ceza nitelikli yaptırımlardır. Çocuklar hakkında uygulanabilecek disiplin cezalarının  
yetişkinlerden ayrılması ve çocuklara daha uygun cezalar öngörülmesi yerinde olmuş-  
tur. Ancak aşağıda inceleyeceğimiz bazı ceza ve tedbirlerin çocuklara uygulanması sa-  
kıncalı sonuçlara sebebiyet verebilecektir. Bu nedenle çocuklar hakkında disiplin tedbir  
ve cezalarının tekrar düzenlenmesi ve verilmiş usullerinin de yenilenmesi gerekmektedir.

Disiplin tedbirlerine baktığımızda CeGTİK m.49'da uygulanabilecek disiplin  
tedbirlerinin sınırlayıcı bir biçimde sayılmadığı ve kurum yönetiminin kanunda belirtil-  
meyen tedbirleri almaya da yetkili olduğu görülmektedir. Ancak 'çocuk hükümlüler  
hakkında uygulanabilecek disiplin tedbirleri' başlıklı 45. maddede böyle bir alan bira-  
kılmamış, kurum yönetiminin çocuklar hakkında alabileceği tedbirlerin maddenin ikinci  
fıkrasında sayılanlardan ibaret olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle örneğin çocuğun bulun-  
duğu oda ve yatakhane değiştirilebilir, ancak disiplin tedbiri ile asayiş ve güvenliğin

<sup>476</sup> Özbek, a.g.e., s.203.

<sup>477</sup> Disiplin tedbir ve cezalarının da otomatik olarak uygulanmaması, disiplin yaptırımının kendisinden  
beklenen amaca hizmet edip etmeyeceğinin yetkililer tarafından muhakeme edilerek bir karar vermesi  
gerekmektedir. Demirbaş, a.g.e., s.361. Ancak bu uygulamanın ayrımcılığa neden olmayacak biçimde  
gerçekleştirilmesi elzemdir.

<sup>478</sup> Disiplin tedbirleri CeTGİK m.45/1'de şöyle tanımlanmıştır; "Çocuk hükümlüler hakkında uygulanabile-  
cek disiplin tedbirleri, çocuğun disiplin cezası gerektiren eyleminin gerçekleşme riskinin bulunması  
hâlinde bu riski ortadan kaldırmak veya soruşturma sürerken giderilmesi güç ve imkânsız zararların doğ-  
masını önlemek amacıyla uygulanan ve ceza niteliği taşımayan koruma ve önleme amaçlı tedbirlerdir."

korunması gerekçesiyle diğer hükümlülerden tecrit edilmesi hukuka aykırıdır.<sup>479</sup> Madde sayılan tedbirlerse ancak ilk fıkrada belirtilen şartların ortaya çıkması durumunda uygulanabilir. Aksi halde yapılan uygulama kötü muamele niteliği taşıyabileceği gibi TCK m.298’de düzenlenen hak kullanımını ve beslenmeyi engelleme suçu da oluşacaktır.<sup>480</sup>

CeGTİK m.45’te sayılan disiplin tedbirleri şunlardır;

- a. Teşvik esaslı ayrıcalıkları ertelemek,
- b. Kaldığı odayı veya yatakhaneyi değiştirmek,
- c. Bulduğu kurumun başka bir kısmına nakletmek,
- d. Meslek eğitiminin bütünlüğünü ve sürekliliğini bozmayacak şekilde çalıştığı işyerini veya atölyeyi değiştirmek,
- e. Belli yerlere girmesini yasaklamak,
- f. Bazı eşyaları bulundurmasını veya kullanmasını yasaklamak.

Disiplin cezalarına baktığımızda onlar da disiplin tedbirleri gibi yetişkinlerden farklı olarak düzenlenmişlerdir. Cezalandırılacak fiiller ve cezaların niteliği incelendiğinde temelde çocuk eğitimevlerindeki çocukların dikkate alındığı, kapalı kurumların niteliğine uygun olmayan fiil ve cezaların bulunduğu görülmektedir.<sup>481</sup> Bununla birlikte çocuk eğitimevindeki çocuklar için öngörülen bazı disiplin cezalarının da çocuklara uygun olmadığı görülmektedir. Özellikle kapalı ceza infaz kurumuna iade cezasının

<sup>479</sup> Son dönemde ceza infaz kurumlarımızda uygulanmaya başlayan ‘süngerli oda’ uygulaması da çocuklar açısından hukuka aykırıdır. Zira hükümlülerin tedbiren süngerli oda olarak tabir edilen mekanlarda tek başlarına tutulması CeGTİK m.49 çerçevesinde bir yetki olarak kabul edilmektedir. Bu madde hükümleri çocuklar hakkında uygulanamaz. Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın süngerli oda uygulamasına ilişkin olarak verilen bir soru önermesine cevabı için bkz.

<http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-37377sgc.pdf>

Çocukların tutuldukları kurumlardaki uygulamalara ilişkin incelemeler için bkz. İzmir Barosu Çocuk Hakları Merkezi, Aliğa Şakran Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Yapılan İncelemelere İlişkin Görüş Raporu, 2015, s.14,

[http://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/merkezler/sakran-rapor\\_942015.pdf](http://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/merkezler/sakran-rapor_942015.pdf)

Türkiye İnsan Hakları Kurumu, 01.01.2014 Tarihinde Sincan Cezaevinde Meydana Gelen Olaylarla İlgili İnceleme Raporu, 2014, Rapor No: 2014/02, s.63,

<http://www.tihk.gov.tr/Portals/0/h/5437da0a10b33.pdf>

<sup>480</sup> Görülebildiği kadarıyla ülkemiz uygulamasında ceza infaz kurumu personeline TCK m.298’den dolayı ceza verildiğine dair bir içtihat bulunmamaktadır. Ancak dayanaktan yoksun ve keyfi yaptırımlar uygulayan personelin bu suçu işlediği açıktır. Bu suçtan dolayı açılacak davaların, ceza infaz kurumlarında meydana gelen hak ihlallerini azaltmada ciddi katkısı olacaktır.

<sup>481</sup> Hükümlü çocuklar kural olarak eğitimevlerinde kalacağından bu düzenleme teoride doğrudur. Ancak ülkemizde halen faaliyette bulunan eğitimevi sayısının 2, kapasitelerinin de toplam 300 olduğu düşünüldüğünde çocukların büyük çoğunluğunu barındıran kapalı kurumların niteliğine uygun olmayan bazı disiplin cezalarının hiçbir şekilde uygulanamaz durumda olduğu görülmektedir.

çocuğun eğitimi, iyileştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılabilmesi için çok kötü bir etkide bulunacağı açıktır.<sup>482</sup> Zira 6 ay boyunca kapalı kuruma gönderilen çocuklardan örgün eğitime devam edenlerin eğitimi aksayacak, meslek eğitimine devam edenler aynı şekilde kapalı kurumda aynı eğitimi alamayacaklar ve kapalı kurumda geçirdikleri süre çocukların iyileştirilmesi yolunda ciddi sorunlar çıkaracaktır. Kaldı ki aşağıda incelenecek olan kapalı kuruma iade cezasını gerektiren fiillerin tamamı suçtur. Bu suçları işlediği iddia edilen çocuklar hakkında ceza soruşturması başlatılacaktır ve gerekli görülmesi halinde çocuğun tutuklanmasına karar verilebilir. CeGTİK m.15/3 uyarınca hakkında tutuklama kararı bulunan çocuklar kapalı ceza infaz kurumuna gönderileceklerdir. Dolayısıyla suç işlediği iddia edilen çocukların kapalı ceza infaz kurumuna gönderilmesi ancak bu yolla mümkün olmalıdır. Zira son yıllarda kapalı kuruma iade cezası uygulamasında ciddi bir artış görülmektedir ve bunun gereklilikten ziyade bir ceza olarak kullanıldığı izlenimi oluşmaktadır.<sup>483</sup>

Çocuklara özgü disiplin cezaları ve bu cezaları gerektiren fiiller şöyledir;

Uyarma: çocuğa eyleminin niteliğinin kötü ve uygunsuz olduğunun açıklanması ve tekrarı durumunda doğuracağı sonuçlara dikkatinin çekilmesidir. Bu cezayı gerektiren fiiller;

- a. Yatakhane, atölye, etüt salonu, kütüphane ve buna benzer yerlerde sigara içmek,
- b. Aynı alanı veya etkinliği paylaştığı arkadaşlarının rahatsız olmasına neden olacak biçimde gürültü yapmak veya davranışlarda bulunmak,
- c. Yattığı odayı ve yatma yerlerini izinsiz değiştirmek,
- d. Yatma ve kalkma zamanına uymamak,
- e. Sayımı geciktirmek veya geç çıkmak,
- f. İzin alması gereken durumlarda diğer odalara izinsiz gitmek,
- g. Yemek yeri varken odalarda yemek yemek, yiyecek bulundurmak,

---

<sup>482</sup> Yalçın, a.g.e., s.98.

<sup>483</sup> 2009 yılında 29 çocuk kapalı kuruma iade cezası almışken 2014'te bu sayı 263'e çıkmıştır. Çocuk eğitimevinde tutulan çocuk sayısı düşünüldüğünde bu sayının oldukça yüksek olduğu söylenmelidir. Tutukluluğunu kapalı kurumda geçirip eğitimevine geçen çocukların tekrar kapalı kuruma gönderilmelerinin ciddi bir travma nedeni olacağı açıktır. Yalçın, a.g.e., s.97.

- h. Kurum görevlilerine, kurumu ziyaret eden kişilere, kurum dışında katıldığı faaliyetlerin görevlilerine ve arkadaşlarına kaba veya saygısız davranmak,
- i. Kişisel durumu, adresi ve buna benzer konularda kurum görevlilerini yanlış bilgilendirmek, yalan söylemek,
- j. Kılık ve kıyafetine, kişisel temizliğine dikkat etmemek,
- k. Katıldığı etkinlikler ve derslerle ilgili olarak bulundurması gereken araç ve gereçleri yanında bulundurmamak,
- l. Kurum içinde katılması gereken faaliyetlere katılmamak, geç katılmak veya katıldıktan sonra izinsiz ayrılmak,
- m. Siyasi partilere, bu partilere bağlı yan kuruluşlara ait amblem, rozet, yazı, slogan, bildiri, ilan, broşür ve buna benzer eşyaları bulundurmamak, asmak, teşhir etmek ya da üzerinde taşımak.

Kınama; çocuğun, daha önce uyarı cezası verilmesine sebep olan davranışı ikinci kez tekrarlaması hâlinde, davranışının sonuçlarına ikinci kez dikkatinin çekilmesidir.

Onarma, tazmin etme ve eski hale getirme; disiplin cezası gerektiren eylemin sonuçlarının, istekli olması koşulu ile çocuk tarafından onarma, tazmin etme veya eski hâle getirme suretiyle giderilmesidir. Bu cezayı gerektiren fiiller;

- a. Başkasına ait eşyayı izinsiz almak, kullanmak,
- b. İdarece alınan sağlık önlemlerine uymamak,
- c. Çevre temizliğine dikkat etmemek, kurumu ve çevresini kirletmek,
- d. Kişisel temizliğini yapmamakta ısrar etmek,
- e. Kurum içindeki iş ve eğitim yerini izinsiz terk etmek,
- f. Kuruma ait eşyayı usulüne uygun olmayan şekilde almak veya kullanmak,
- g. İşini kasten kötü yapmak veya çalışması gerekirken çalışmamak,
- h. İyileştirme ve eğitim faaliyetlerinde kendisine verilen ödev ve görevleri yapmamak,
- i. Kurum kitaplığından, atölye ve derslik gibi yerlerden aldığı kitap, araç ve gereçleri zamanında geri vermemek, eksik vermek ve bunlara zarar vermek,

j. Dikkatsizlikle kurumun bina, eklenti ve donanımları ile kuruma ait taşınır ve taşınmaz malları veya başkasına ait herhangi bir eşyayı yakmak, kırmak veya hasara uğratmak,

k. Üzerinde bulundurulmasına izin verilmeyen veya bulundurabileceğinden fazla eşya veya para bulundurmak,

l. Yasaklanmış her tür yayını kuruma veya kuruma bağlı yerlere sokmak veya yanında bulundurmak,

m. Kurum eşyasına, kendisinin veya arkadaşlarının araç ve gereçlerine ahlâk dışı, ideolojik veya siyasî amaç taşıyan resim, amblem ve benzerlerini yapmak, yazılar yazmak ve asmak.

Harcamalara sınır koyma; çocuğun daha önce onarma, tazmin etme ve eski hâle getirme cezası verilmiş olan davranışı ikinci kez tekrarlaması hâlinde çalışması karşılığında aldığı ücret ve ailesinden gelen paranın haftalık harcama limitinin üçte birinin otuz gün süre ile kesilmesidir.

Bazı etkinliklere katılmaktan alıkoyma; çocuğun otuz güne kadar sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlere katılmaktan yoksun bırakılmasıdır. Bu disiplin cezasını gerektiren fiiller şunlardır;

a. Kumar oynamak,

b. Kavga etmek,

c. Dikkatsiz davranışı sonucu başkalarının güvenliğini veya sağlığını tehlikeye düşürmek,

d. Katıldığı kurum dışı faaliyetlerden zamanında dönmek ve uyması gereken koşullara uymamak,

e. Kullanması için kendisine verilen bir şeyi satmak veya başkasına vermek,

f. Kurum veya dış güvenlik görevlilerine rüşvet vermek,

g. Suç örgütlerine ait her türlü yayın, bez afiş, pankart, resim, sembol, işaret ve benzeri eşyayı kurumun herhangi bir yerine asmak veya teşhir etmek,

h. Katıldığı faaliyetlerin akışını ve düzenini engelleyici ve bozucu nitelikte kastî davranışlarda bulunmak, faaliyeti yürüten kişinin uyarısına rağmen bu davranışlarına devam etmek,

- i. Arkadaşlarının verilen görevleri yapmasına engel olmak.

Teşvik esaslı ayrıcalıkları geri alma; çocuğun, daha önce bazı faaliyetlere katılmaktan alıkoyma cezası verilmiş olan davranışı ikinci kez tekrarlaması hâlinde, teşvik esaslı ayrıcalıkların otuz gün süre ile geri alınmasıdır.

İzin ertelenmesi; disiplin cezasını gerektiren eylemin niteliğine ve ağırlık derecesine göre çocuğun izninin altmış güne kadar ertelenmesidir. Bu disiplin cezasını gerektiren fiiller şunlardır;

- a. Diğer çocuklar üzerinde nüfuz kurmak ve husumet hislerini tahrike çalışmak, imtiyaz ve menfaat hırsları yaratmak,
- b. Her türlü bağımlılık yapıcı maddeyi kuruma getirmek, kullanmak, bulundurmak, satmak, kullanmış olarak kuruma gelmek,
- c. Başkalarına ait para ve eşyayı almak için zor kullanmak, haraç almak,
- d. Taarruz ve firara yarayacak ve gerektiğinde bu işler için kullanılacak madde ve aletleri yapmak, saklamak, bulundurmak,
- e. İdareye ait olup kendisine verilmemiş bulunan yatak, battaniye, karyola ve dolap gibi eşyayı zapt etmek ve yeni gelenlere satmak,
- f. Kurum görevlilerine hakaret etmek, karşı gelmek,
- g. Başkalarının güvenliğini veya sağlığını tehlikeye sokan davranışlarda bulunmak,
- h. Mazeretsiz olarak izinden dönmesi gereken zamandan geç dönmek ve uyması gereken koşullara uymamak,
- i. Kuruma yasak eşya sokmak, başkasına vermek veya satmak,
- j. Okul, işyeri gibi gitmesi gereken bir yere gitmemek, katılması gereken faaliyetlere katılmamak,
- k. Hakaret veya iftira etmek, alçaltıcı söz söylemek veya davranışta bulunmak, başkalarını bu tür davranışlara kışkırtmak,
- l. Suç örgütlerinin propaganda ve eğitim faaliyetlerini yapmak veya yaptırmak.
- m. Kurum dışına izinsiz çıkmak,
- n. Kurumca verilen kimlik kartında veya kendisine verilen her tür belgede tahrifat yapmak, sahte belge düzenlemek, kullanmak,

o. İyileştirme ve eğitim faaliyetlerinin yapılmasına engel olmak, katılanları faaliyetleri terk etmeye zorlamak veya kışkırtmak,

p. Kasten başkasını yaralamak.

Kapalı ceza infaz kurumuna iade; çocuğun, eyleminin nitelik ve ağırlığına göre çocuk kapalı ceza infaz kurumlarına, bulunmadığı hâllerde kapalı ceza infaz kurumlarının çocuklara ayrılan bölümlerine altı ay süre ile iadesidir. Kapalı ceza infaz kurumuna iadeyi gerektiren fiiller şunlardır:

a. Kurum içinde veya dışında yaralayıcı, öldürücü her türlü âlet, silâh ve patlayıcı madde kullanmak suretiyle herhangi bir kimseyi yaralamaya teşebbüs etmek, yaralamak,

b. Bir kimseyi rızası hilafına alıkoymak,

c. Şiddet ve tehdit ile kurum görevlilerinin görevini engellemek,

d. Firara teşebbüs etmek veya firar etmek<sup>484</sup>,

e. Kasten kurumun bina, eklenti ve donanımları ile taşınır ve taşınmaz mallarını yakmak veya yakmaya teşebbüs etmek, ağır hasar vermek,

f. Hükümlü ve tutukluları idareye karşı kışkırtmak, isyan çıkartmak veya isyana teşebbüs etmek,

g. Adam öldürmek veya öldürmeye teşebbüs etmek,

h. Cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı ve cinsel tacizde bulunmak veya bunlara teşebbüs ve bu tür davranışlara kışkırtmak,

i. Görevlilere, diğer çocuklara işkence yapmak veya yaptırmak.<sup>485</sup>

Odaya kapatma cezası<sup>486</sup>; kapalı infaz kurumunda bulunan çocuğun, kapalı ceza infaz kurumuna iade cezasını gerektiren bir fiilde bulunması hâlinde, beş güne kadar

<sup>484</sup> Yargıtay 1. Ceza Dairesi, cezasının koşullu salıverilme tarihine kadar olan kısmını denetimli serbestlik tedbiriyle infazına karar verilen ve denetimli serbestlik yükümlülüklerine uymayan hükümlünün “firar eylemi” nedeniyle, CeGTİK m.105/A/6-b ve 46/8-d uyarınca işlem yapılması gerektiğine karar vermiştir. Ancak cezası denetimli serbestlik tedbiriyle infaz edilen hükümlülerin firar ettiklerinden bahisle disiplin cezasına maruz kalmaları hukuka aykırıdır. Zira firar fiili TCK m.292’deki hükümlü ve tutuklunun kaçması suçudur ve madde “Tutukevinden, ceza infaz kurumundan veya gözetimi altında bulunduğu görevlilerin elinden” kaçmayı suç saymıştır. Dolayısıyla denetimli serbestlik yükümlülüklerinin ihlali firar olarak değerlendirilmemeli, hükümlü yalnızca CeGTİK, m.105/A/6 uyarınca kapalı kuruma iade edilmelidir. 1. CD, E.2016/2189, K.2016/2127, 25.04.2016.

<sup>485</sup> İşkence Türk Ceza Kanunu’nda özgü suç olarak düzenlenmiştir ve bu suçu ancak kamu görevlileri işleyebilir. Hükümlülerin birbirlerine veya görevlilerine işkence yapmaları mümkün değildir. Kamu görevlileri dışındakilerin işkence benzeri fiilleri ancak eziyet suçunu oluşturabilir. Kanunun işkence kelimesini kullanması Türk Ceza Kanunu ile çelişkilidir.



açık havaya çıkma hakkı saklı kalmak üzere, gece ve gündüz tek başına bir odada tutulmasıdır.<sup>487</sup> Bu ceza, çocuğun kurum görevlilerine istediği zaman ulaşmasına engel olunmayacak şekilde uygulanır. Çocuk, cezanın infazı öncesinde, sırasında ve sonrasında doktor kontrolünden geçirilir. Cezanın infazı sırasında çocuğun; ailesi, avukatı ve yasal temsilcisiyle görüşmesine izin verilir.

CeGTİK m.48/1'deki "37 ilâ 46 ncı maddelerde yer alan eylemlerin tanımına uymayan ve kanunda tanımları yapılmamış olan eylemler, nitelik ve ağırlıkları bakımından bunlara benzediklerinde, aynı maddelerdeki disiplin cezaları ile karşılanırlar" hükmü, Anayasa Mahkemesi tarafından belirsizliğe neden olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir.<sup>488</sup> Dolayısıyla CeGTİK m.46'da sayılanlar dışında kalan hiçbir fiile dayanılarak disiplin cezası verilemeyecektir. Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı yerinde olmuştur. Zira karar gerekçesinde de belirtildiği gibi "belirli bir kesinlik içinde kanunda hangi fiile hangi hukuksal yaptırımın bağlandığının bireyler tarafından bilinmesi ve eylemlerin sonuçlarının öngörülebilmesi gerekir."

Yukarıda sayılan disiplin cezalarından uyarma, kınama ve bazı etkinliklere katılmaktan alıkoyma cezalarını kurumun en üst amiri verir ve uygular. Diğer disiplin cezaları içinse kurum amiri tarafından iki gün içinde bir görevli atanır ve soruşturma başlar. Soruşturma kural olarak yedi gün içinde tamamlanarak hazırlanan rapor ve ekleri disiplin kuruluna sunulur. Bu süre fiil ve soruşturmanın niteliğine göre infaz hakiminin yazılı onayıyla yedi güne kadar uzatılabilir. Soruşturma esnasında çocuğa hakkındaki soruşturmanın nedeni olan fiili ve sonuçları ve üç gün içinde savunmasını vermesi, aksi

---

<sup>486</sup> Anayasa Mahkemesi önüne gelen bir başvuruda, "hücreye koyma cezasının uygulanmasına, süresine ve infazına ilişkin olarak getirilen yasal güvenceler"i dikkate alarak hücre hapsinin Anayasa'nın 2 ve 17. maddelerine aykırı olmadığına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, E.2013/137, K.2014/94, 22.05.2014, RG. 12.09.2014, 29117.

<sup>487</sup> Havana Kuralları m.67'de; "Bedensel ceza, karanlık bir hücreye konulma, kapalı veya tek kişilik bir odaya hapsedilme veya küçüğün fiziksel veya ruhsal sağlığını bozabilecek türden zalimane, insanlıkdışı veya onur kırıcı muamele oluşturabilecek her hangi bir disiplin tedbirinin uygulanması kesinlikle yasaktır." İfadesiyle odaya kapatma cezası yasaklanmıştır. Yaptırım veya Tedbire Maruz Kalmış Çocuklar Hakkında Avrupa Kuralları, m.95.3'te; "Hücre hapsi çocuklar üzerinde uygulanmamalıdır" ve m.95.4'te ise; "Disiplin amacıyla tecrit diğer yaptırımların etkisiz kaldığı istisnai durumlarda uygulanmamalıdır. Tecrit, belirli ve mümkün olan en kısa sürede uygulanmalıdır. Tecrit esnasında uygun insan teması, okuma materyaline ulaşım ve havanın uygun olması durumunda en az bir saat açık hava egzersizi imkanı verilmelidir." şeklinde bu şartların sağlanması durumunda odaya kapatma cezası verilebileceği düzenlenmiştir. Konuyla ilgili uluslararası standartlarda bir birlik bulunmamakla birlikte odaya kapatma cezasının uygulanmaması, uygulanması durumunda da bağımsız ve etkili bir denetime tabi olması gerekmektedir.

<sup>488</sup> Anayasa Mahkemesi, E.2013/28, K.2013/106, 03.10.2013, RG.18.01.2014, 28886.

halde bu haktan vazgeçmiş sayılacağı yazılı olarak bildirilir. Savunma yazılı veya tuta-  
nağa geçirilmek suretiyle sözlü olabilir. Soruşturma sonrası disiplin kurulu evrak üye-  
lerinden görüşmek suretiyle üç gün içinde karar verir. Kararlar gerekçeli olarak yazılır ve  
şikayet mercii ve süresi de belirtilen kararlar hakkında soruşturma yapılana derhal tebliğ  
edilir. Disiplin cezalarına itiraz CeGTİK m.52 uyarınca infaz hakimliğine yapılır.<sup>489</sup>

Çocuklar hakkında verilen;

- a. Uyarma ve kınama cezaları kararla birlikte,
- b. Onarma, tazmin etme ve eski hâle getirme cezası yedi gün sonunda,
- c. Harcamalarına sınır koyma cezası otuz gün sonunda,
- d. Bazı etkinliklere katılmaktan alıkoyma cezası otuz gün sonunda,
- e. Teşvik esaslı ayrıcalıkları geri alma cezası otuz gün sonunda,
- f. İzinin ertelenmesi cezası altmış gün sonunda,
- g. Kapalı ceza infaz kurumuna iade cezası altmış gün sonunda,
- h. Odaya kapatma cezası doksan gün sonunda,

kendiliğinden kalkmış sayılır. Bu süreler, firar durumu hariç karar tarihinden  
başlar, firar halindeyse infaz tarihi esas alınır. Ancak disiplin kurulu, “kurul düzenine  
uyum, iyileştirme programında ilerleme veya verilen ceza ile amaçlanan sonucun ger-  
çekleşmesi” halinde cezayı süre koşulunun sağlanmasını aramadan kaldırabilir.

#### **D. Denetim ve Şikayet**

Kapatılma mekanları doğaları gereği patolojik yerlerdir.<sup>490</sup> Hemen tamamen  
kendilerini kapatan iktidarın kontrolünde olan kapatılanların, kendileriyle birebir ilişki  
içinde olan personelin kötü muamelelerine ve hak ihlallerine açık bir durumda olduğu  
göz önünde tutulmalıdır.<sup>491</sup> Bu nedenle mevzuatta özgürlüğünden yoksun bırakılmış

<sup>489</sup> 4675 sayılı İnfaz Hakimliği Kanunu’na göre itirazlar işlemin tebliğinden itibaren 15 gün içinde doğrudan infaz hakimliğine veya cumhuriyet başsavcılığı veya kurum müdürlüğü aracılığıyla yapılır. Aynı kanunun 6. Maddesine göre infaz hakimi disiplin cezalarına yapılan şikayetleri hükümlü ve tutuklunun savunmasını alıp talep edilen diğer delilleri topladıktan sonra karar verir. Hükümlü veya tutuklu savunmasını avukata ile birlikte veya avukatı aracılığıyla da yapabilir.

<sup>490</sup> Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz. Mustafa Eren, Kapatılmanın Patolojisi: Osmanlı’dan Günümüze Hapishanenin Tarihi, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2014. Özellikle kitapta da ayrıntılı olarak incelenen Stanford Hapishane Deneyi, cezaevlerinin etkili ve sürekli denetlenmeye ne kadar ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. a.g.e., s.322-326.

<sup>491</sup> Bu konuda dönemin Adalet Bakanı Sadullah Ergin’in 2013’teki bir konuşmasından; “Bizlere emanete edilen ve dört duvar arasında seslerini duyuramadıkları, dertlerini anlatamadıkları, derman bulamadıkları

kişilerin haklarının düzenlenmesi sorunların çözümünü beraberinde getirmemektedir. Kapatılma mekanlarında gerçekleşebilecek hak ihlallerinin engellenmesi, iktidarın temel görevlerindedir. Aksi halde mevzuatta kalacak bir hak paradigmasının infaz kurumlarındaki hak ihlallerini etkili bir biçimde engellemesi mümkün olmayacaktır. Örneğin son yıllarda ceza infaz kurumlarında çocuklara karşı gerçekleştirilen hak ihlallerinin medyada ve sivil toplum nezdinde gündeme taşınmasıyla çocukların tutulduğu mekanlarda hayata geçirilen yeniliklerin hak ihlallerini büyük oranda azaltması, bu mekanların denetiminin ve şeffaflığın sonuçlarını görmek açısından faydalı olmuştur.<sup>492</sup> Ancak bu faydanın tek başına iç denetimle sağlanamadığı belirtilmelidir.<sup>493</sup> Ceza infaz kurumlarındaki hak ihlallerinin ortaya çıkarılabilmesi büyük oranda uluslararası denetim ve sivil toplum denetimiyle mümkün olmaktadır. Kamu görevlilerinin yaptıkları denetimlerle ilgili rapor ve görüşlerinde hak ihlallerini engellemeye yönelik çaba gösterecekleri dahi bu ihlalleri rapor ve görüşler yoluyla kamuya açıklamakta isteksiz davrandıkları bilinmektedir. Bu nedenle kapalı kurumların denetiminin ulusal ve uluslararası birden fazla kurum tarafından yapılması ve denetim sonuçlarının kamuya açıklanması gerekmektedir.<sup>494</sup>

Ülkemizde ceza infaz kurumlarının denetimini kabaca idari, adli, siyasi ve uluslararası denetim şeklinde dörde ayırmak mümkündür.<sup>495</sup> Ayrıca resmi denetim organları dışında kurumlarla ilgili mücadeleleri ve özellikle kamuyu bilgilendirme ve yetkilileri harekete geçirme hususlarındaki çabalarıyla sivil toplum örgütlerinin denetiminden bahsedilebilir. Bu denetim yollarının her birinin faydalı oldukları alanlar olduğu gibi yine her biri kendi içinde zayıflıklar barındırmaktadır. Aşağıda bu kurumların temel özellik-

---

rında onların hesabını birlikte vereceğiz. Onlar suçlu veya zanlı... Karşılığını görüyorlar zaten. O pozisyondan dolayı ayrıca bizim tezyif etme hakkımız yok. Müdürlerimiz ve infaz koruma memurlarının içerisinde maalesef zaman zaman ikinci kez cezalandırma yoluna giden arkadaşlarımızı olabiliyor. O açıdan yaptığımız iş çok önemli, oradaki sorumluluklarımızı mevzuatın bize verdiği yetki doğrultusunda yerine getirmek durumundayız.” <http://www.duyarlikapi.com/bakandan-cte-personeline-uyari.html>

<sup>492</sup> Çocuk ceza infaz kurumlarında geçilen oda sistemi, kamera ve infaz koruma memuru sayısının artırılması ve uygulanmaya başlanan Bireyselleştirilmiş İyileştirme Sistemi (BİSİS)’nin, çocukların kendi aralarında gerçekleşen fiziksel, cinsel ve psikolojik baskı/taciz olaylarını yüzde 90 oranında azalttığına dair bir infaz kurumu psikologu görüşü için bkz. Yalçın, a.g.e., s.58.

<sup>493</sup> Demirbaş, a.g.e., s.490; Küçük Prens’ten alıntıyla söylemek gerekirse; “Kendini yargılamak başkalarını yargılamaktan daha zordur.” Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prens, (çev. Azra Erhat), İstanbul, Sim Yayınları, 1991, s.43.

<sup>494</sup> Demirbaş, a.g.e., s.490.

<sup>495</sup> Demirbaş, a.g.e., s.491.

leriyle bu güçlü ve zayıf yönlerine kısaca değinilecektir. Ancak uluslararası denetim, ilk bölümde kapsamlı şekilde incelendiğinden bu kısımda inceleme dışı tutulmuştur.

## 1. İdari Denetim

Ceza infaz kurumlarının idari denetimi Adalet Bakanlığı bünyesindeki iç denetim sistemi ile cumhuriyet başsavcılıkları ve izleme kurulları aracılığıyla sağlanmaktadır.<sup>496</sup> Adalet Bakanlığı bünyesinde yapılan denetim ise ikiye ayrılabilir. İlk olarak 2992 Sayılı Kanun<sup>497</sup> m.15/1-c uyarınca yapılan Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı bünyesindeki denetim sayılabilir. Teftiş Kurulu Başkanlığı, Bakanın emri veya onayı ile bakan adına hareket ederek bu denetimi gerçekleştirmektedir. Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu Yönetmeliği'nde<sup>498</sup> görev ve yetkileri ayrıntılı olarak belirtilen Başkanlık, Adalet Bakanlığı bünyesinde cumhuriyet başsavcılığı ve mahkemelerden noterlere, Adli Tıp Kurumu'ndan barolara kadar Bakanlık kapsamındaki birimleri ve bağlı kuruluşları teftiş etmektedir. Yönetmelik m.79'da ceza infaz kurumlarında yapılacak denetimin kapsamı 38 fıkra halinde oldukça ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Ancak bu kadar ayrıntılı ve geniş bir denetleme görevi verilen Başkanlık'ın bu görevinin sonuçlarına ilişkin kamuya hiçbir açıklama yapılmamakta, hangi kurumun ne zaman ziyaret edildiği ve ne tür sorunlarla karşılaşıldığına dair hiçbir bilgiye ulaşılamamaktadır. Başkanlık bünyesinde görevli başmüfettiş ve müfettiş kadrosunun yalnızca 30 kişiden oluştuğu düşünüldüğünde görev alanlarındaki kurumların düzenli şekilde denetlenmesinin de mümkün olmadığı görülmektedir.<sup>499</sup>

Adalet Bakanlığı bünyesindeki ikinci denetim birimi, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü bünyesinde istihdam edilen kontrolörlerdir. Kontrolörler, 2992 Sayılı Kanun m.36'ya dayanılarak çıkarılan Adalet Bakanlığı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutu-

<sup>496</sup> İdari denetim içerisinde 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu m.10/B ile valilere ve m.33/B ile kaymakamlara ceza ve tevkifevlerinin muhafazasını gözetim ve denetim altında bulundurma yetkilerini de saymak gerekir. Ancak Kanunun verdiği bu yetkinin ne suretle kullanılacağı belirtilmemiş, yalnızca bu yetkinin cumhuriyet başsavcısı ile birlikte kullanılacağına değinilmiştir. Yine Türkiye İnsan Hakları Kurumu ve Kamu Denetçiliği Kurumu da ceza infaz kurumlarını denetleme yetkisine sahiptirler. Ancak bu kurumların da denetleme görevlerinin kapsamı nedeniyle incelediğimiz kurum ve organlar kadar sık ve etkili bir denetimde bulunmaları pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle başlıkta incelenen denetim mekanizmaları arasında yer almamışlardır.

<sup>497</sup> Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, RG. 07.04.1984, 18365.

<sup>498</sup> RG 24.01.2007, 26413.

<sup>499</sup> Teftiş Kurulu Başkanlığı'na ilişkin bilgilere [www.teftis.adalet.gov.tr](http://www.teftis.adalet.gov.tr) adresinden ulaşılabilir.

kepleri Kontrolörleri Yönetmeliği<sup>500</sup> ile Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü içinde kurulan Kontrolörler Kurulu Başkanlığı bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedirler. Yönetmelik m.8 uyarınca göreve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından atanan personel dışında ceza infaz kurumları ve tutukevleriyle işyurtlarının bütün işlem ve uygulamaları kontrolörlerin denetimine tabidir. Yönetmelik'te çocuk ceza infaz kurumlarıyla eğitimevlerine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle eğitimevlerinin denetim kapsamında olup olmadığı Yönetmelik'ten anlaşılamamaktadır. Kontrolörler kurulunun faaliyetlerine ilişkin raporlar da kamuoyuyla paylaşılmadığından çocuk eğitimevlerinde kontrolörlerin görev yapıp yapmadığı anlaşılamamaktadır. Ancak Adalet Bakanlığı'nın idari yapısı içerisinde çocuk eğitimevlerinin de ceza infaz kurumları arasında sayılması, kontrolör denetiminin çocuk eğitimevlerini de kapsadığı söylenebilir.

Cumhuriyet başsavcılıklarınca yapılacak denetim Tüzük m.4/4'te düzenlenmiştir.<sup>501</sup> Buna göre; “Cumhuriyet başsavcısı veya görevlendireceği Cumhuriyet savcısı; kurumun mevzuata göre yönetilmesini ve infaz hizmetlerinin temel insan haklarına uygun olarak yerine getirilmesini ister ve denetler. Görüş ve önerilerini denetleme defterine yazar, gerekli gördüğü durumlarda Bakanlığa bilgi verir.” Görüldüğü gibi cumhuriyet başsavcılıklarınca yapılacak denetim, hem kurumun genel yapısı hem de özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin hakları anlamında genel bir yetkiye dayanmaktadır. Bu denetimin yukarıdaki denetim usullerinden farkı, belirli denetim dönemlerinde değil sürekli bir denetim öngörmesindedir. Ayrıca Tüzük, ceza infaz kurumlarında gerçekleştirilecek bazı işlem ve uygulamaları cumhuriyet başsavcısının onayına tabi kılmıştır. Örneğin Tüzük m.46/7 uyarınca dış güvenlik görevlilerinin sayımlara katılması cumhuriyet başsavcısının onayı ile mümkündür.

İzleme kurullarına bakıldığında, bağımsız idari denetimin bir yolu olarak görülmektedirler. İzleme kurullarının, infaz sistemi dışından olmakla beraber sistemin genel işleyişini veya belli bir uzmanlık alanında uygulamanın nasıl olması gerektiğini bilen, bu konuda tecrübeli kişilerden oluştuğu söylenebilir.<sup>502</sup> Ülkemizde 14.06.2001 tari-

<sup>500</sup> RG. 01.11.1997, 23157.

<sup>501</sup> Tüzük m.4/4, dayanağını CeGTİK m.5'ten almaktadır. Maddeye göre; “Mahkeme, kesinleşen ve yerine getirilmesini onayladığı cezaya ilişkin hükmü Cumhuriyet Başsavcılığına gönderir. Bu hükme göre cezanın infazı Cumhuriyet savcısı tarafından izlenir ve denetlenir.”

<sup>502</sup> Demirbaş, a.g.e., s.497.

hinde kabul edilen 4681 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu ile izleme kurulları ceza infaz sistemine girmiştir. İlk maddede izleme kurulları kurulmasının amacı “yürürlükteki mevzuat ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle belirlenen ilkeler çerçevesinde ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetim, işleyiş ve uygulamalarını yerinde görmek, incelemek, bilgi almak ve tesbitlerini rapor haline getirerek yetkili ve ilgili mercilere sunmak” olarak belirtilmiştir.

Esasında izleme kurullarının ek bir idari denetim değil bir sivil toplum denetimi oldukları iddia edilebilir. Üyelerinin kamu görevlisi olması gibi bir şart da bulunmadığından bu kurulların idari yapıda oldukları zaten şüphelidir. Ancak kurulları adli yargı adalet komisyonlarının seçmesi, görevlerini gerçekleştirmeleri sırasında elde ettikleri bilgileri kamuya paylaşmamaları ve çalışma esaslarının doğrudan Kanun’da ve Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılan Yönetmelik’te<sup>503</sup> düzenlenmiş olması değerlendirildiğinde idari yapıları da bulunduğu açıktır.<sup>504</sup> Belirtmek gerekir ki, kurulların raporlarının kamuoyuyla paylaşılmaması şeffaflık açısından oldukça sorunlu bir yapı olarak görülmesine neden olmaktadır.<sup>505</sup>

İzleme kurulları, ilgili olduğu ceza infaz kurumunu en az iki ayda bir ziyaret eder<sup>506</sup> ve en az üç ayda bir toplanır. Kurulların görevleri 4681 sayılı kanun m.6/1’de şöyle sayılmıştır;

1. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerindeki infaz ve ıslah uygulamalarına ilişkin işlem ve faaliyetleri yerinde görmek, incelemek, yönetici ve görevlilerden bilgi almak, hükümlü ve tutukluları dinlemek.

2. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde infaz ve ıslah, hükümlü ve tutukluların sağlık ve yaşam koşulları, iç güvenlik, sevk ve nakil işlemleri ile ilgili olarak gördükleri aksaklık ve eksiklikleri yetkili mercilere bildirmek.

<sup>503</sup> Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Yönetmeliği, RG. 07.08.2001, 24486.

<sup>504</sup> Aynı zamanda üyelerinin çoğunun değişik uzmanlık alanlarından kamu görevlileri oldukları dikkate alınmalıdır. Hakan Sabri Çelikyay, “Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.113, 2014, s.178. Belirtmek gerekir ki, Adalet Bakanlığı bünyesinde görev yapan kişiler izleme kurulu üyeliğine seçilemezler. Yönetmelik, m.5/2.

<sup>505</sup> Çelikyay, a.g.m., s.185.

<sup>506</sup> İzleme kurullarının görev alanlarında hastanelerdeki mahkum koşulları ve adliyelerdeki tutukluların tutuldukları bölümlerin bulunup bulunmadığı belirsiz olmakla birlikte uygulamada bu alanları da denetledikleri görülmektedir. Çelikyay, a.g.m., s.178.

3. Ceza infaz kurumları ve tutukevleri ile ilgili tesbitlerini ve aldıkları bilgileri değerlendirerek en az dört ayda bir rapor düzenlemek, raporun bir örneğini Adalet Bakanlığına, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığına, izleme kurulunun bulunduğu yargı çevresindeki Cumhuriyet başsavcılığına ve görev alanına giren bir şikâyet konusu bulunduğu takdirde infaz hâkimliğine göndermek.

4. Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak.

Görüldüğü gibi izleme kurullarının gördükleri aksaklıkları hemen konuyla ilgili mercilere bildirme görevleri bulunmaktadır. Bu konuda ilgili merciin uyarılarını dikkate alıp almadığını kontrol edip raporlarında bunlara da yer vermeleri gerekmektedir. Diğer bir görevleri ise yapılan ziyaretler sonrası hazırladıkları raporları 3. bentte sayılan kurullara göndermeleridir. Bu nedenle idari, siyasi ve adli denetim organlarına tesbit ettikleri aksaklıkları rapor etme görevleri bulunduğunu söylemek mümkündür. İzleme kurulları raporlarının sayısı, konuları, kurullarca yapılan önerilerle bu önerilerin dikkate alınıp alınmadığı ve alınmaması durumunda gerekçeleri Adalet Bakanlığı tarafından her yıl yayınlanan bir raporla kamuoyuna açıklanır; ancak bu raporlarda cezaevi güvenliğine ilişkin hususlara yer verilmez.<sup>507</sup>

## 2. Adli Denetim

Ceza infaz kurumlarının adli yönden denetlenmesi infaz hakimliği eliyle yapılmaktadır. 4675 sayılı İnfaz Hakimliği Kanunu ile kurulan infaz hakimlikleri, “ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklular hakkında yapılan işlemler veya bunlarla ilgili faaliyetlere yönelik şikâyetleri incelemek, karara bağlamak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek”le görevlidir. İnfaz hakimlerinin görevleri Kanunun 4. maddesinde şöyle sayılmıştır;

1. Hükümlü ve tutukluların ceza infaz kurumları ve tutukevlerine kabul edilmeleri, yerleştirilmeleri, barındırılmaları, ısıtılmaları ve giydirilmeleri, beslenmeleri, temizliklerinin sağlanması, bedensel ve ruhsal sağlıklarının korunması amacıyla muayene ve tedavilerinin yaptırılması, dışarıyla ilişkileri, çalıştırılmaları gibi işlem veya faaliyetlere ilişkin şikâyetleri incelemek ve karara bağlamak.

<sup>507</sup> 4681 sayılı Kanun, m.6/3.

2. Hükümlülerin cezalarının infazı, müşahadeye tâbi tutulmaları, açık cezaevlerine ayrılmaları, izin, sevk, nakil ve tahliyeleri; tutukluların sevk ve tahliyeleri gibi işlem veya faaliyetlere ilişkin şikâyetleri incelemek ve karara bağlamak.

3. Hükümlü ve tutuklular hakkında alınan disiplin tedbirleri ve verilen disiplin cezalarının kanun, tüzük veya yönetmelik hükümleri ile genelgelere aykırı olduğu iddiasıyla yapılan şikâyetleri incelemek ve karara bağlamak.

4. Ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurullarının kendi yetki alanlarına giren ceza infaz kurumları ve tutukevlerindeki tesbitleri ile ilgili olarak düzenleyip intikal ettirdikleri raporları inceleyerek, varsa şikâyet niteliğindeki konular hakkında karar vermek.

5. Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak.

Görüldüğü gibi infaz hakimliklerinin ceza infaz kurumları üzerindeki yetkileri kendilerine gelen şikâyetleri inceleyip karara bağlamaktan ibarettir. Esasında infazla ilgili adli merciin hükümlülere uygulanan kişisel iyileştirme çalışmalarına nezaret etmesi, ceza infaz kurumlarını şikâyet yolu dışında da denetlemesi ve hatta koşullu salıverilme sonrası hükümlünün dış dünyaya ayak uydurmasında yardımcı olma çalışmalarını denetlemesi gerektiği ifade edilmektedir.<sup>508</sup> Ancak ülkemiz uygulaması, yalnızca hapis cezalarının infazındaki usulsüzlük iddialarının denetlenmesinden ibarettir. Zira bu haliyle infazın planlanmasında Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, koşullu salıverilme sonrasında da Denetimli Serbestlik Müdürlükleri yetkili ve görevli kılınmış, adli otoritelerin ancak ortaya çıkan uyuşmazlıklar ve şikâyetler durumunda yetkili olması sistemi benimsenmiştir.

Hükümlü veya tutuklu ile bunların eşi, anne, baba, çocuk veya kardeşi, müdafii, kanuni temsilcisi ve ceza infaz kurumu ve tutukevi izleme kurulu tarafından, hukuka aykırı işlem veya eylemin öğrenilmesinden itibaren 15 ve her halde 30 gün içinde infaz hakimliğine başvurabilir. Şikâyet doğrudan infaz hakimliğine yapılmak yerine cumhuriyet başsavcılığı veya ceza infaz kurumu müdürlüğü aracılığıyla da yapılabilir. Başvuruyu alan infaz hakimi, başvurunun usulüne uygun ve kendi yetki alanında bir işlem veya

---

<sup>508</sup> Özbek, a.g.e., s.408.



eyleme karşı olduğunu ilk incelemede kontrol eder ve bir hafta içinde esas hakkında kararını dosya üzerinden verir.<sup>509</sup> İnfaz hakimliği kararları itiraz kanun yoluna tabidir.

### 3. Siyasi Denetim

Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde oluşturulan ihtisas komisyonları, uzmanlık alanlarında meydana gelen gelişmeleri takip edip denetlemeler yapmakta ve bu konuda raporlar hazırlayarak meclisi ve kamuoyunu bilgilendirmektedirler. Bu ihtisas komisyonlarından biri de İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'dur. 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu<sup>510</sup> ile kurulan Komisyon, kamu kurum ve kuruluşlarından bilgi istemek, buralarda inceleme yapmak ve gerektiğinde ilgilileri veya konunun uzmanlarını çağırıp bilgi alma yetkilerine sahiptir.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun alt komisyonlarından biri de Hükümlü ve Tutuklu Hakları Alt Komisyonu'dur.<sup>511</sup> Bu komisyon doğrudan ceza infaz kurumlarındaki hükümlü ve tutukluların haklarıyla ilgili incelemeler yapmak ve rapor hazırlamakla görevlidir. Özellikle hak ihlali iddialarının yoğun olarak geldiği yerler olmak üzere ceza infaz kurumlarına sık sık ziyarette bulunan alt komisyon, çocuk kapalı ceza infaz kurumlarına da ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerden 2012 yılında yapılan Ankara Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu,<sup>512</sup> 2013'te yapılan İzmir Çocuk ve Gençlik kapalı Ceza İnfaz Kurumu<sup>513</sup> ve 2015'teki Maltepe Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu<sup>514</sup> ziyareti çocuk kapalı ceza infaz kurumlarına yapılan ziyaretlerdir. Yetişkin kurumlarında tutulan çocukların da, bu kurumlara yapılan ziyaretlerde dikkate alındıkları görülmektedir. Ancak alt komisyon incelemelerinin amacına uygun yapılmadığı eleştirileri sıklıkla yapılmaktadır. Örneğin İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ziyareti ve sonrasında hazırlanan raporda, kurumda meydana geldi-

<sup>509</sup> Ancak disiplin cezalarına itiraz durumunda m.6/2 uyarınca duruşma yapılması gerekmektedir.

<sup>510</sup> 05.12.1990, RG. 08.12.1990, 20719.

<sup>511</sup> Komisyon alt komisyon kurma yetkisini 3686 sayılı Kanun m.6/2'den almaktadır.

<sup>512</sup> Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Ankara Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, 2012,

[https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/20\\_04\\_2012\\_1.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/20_04_2012_1.pdf)

<sup>513</sup> Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, 2013,

[https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2013/raporlar/izmir\\_cocuk\\_ve\\_genclik\\_ceza\\_infaz\\_kurumu\\_raporu.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2013/raporlar/izmir_cocuk_ve_genclik_ceza_infaz_kurumu_raporu.pdf)

<sup>514</sup> Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Maltepe Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, 2015,

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2015/maltepe.pdf>

ği iddia edilen şiddet olaylarına neredeyse hiç yer verilmemesi ve kendisine şiddet uygulandığını iddia eden çocuklar yerine başka çocukların dinlenmesi eleştiri konusu olmuştur.<sup>515</sup> Komisyonun yaptığı siyasi denetim, Bakanlık ve ceza infaz kurumları nezdinde de oldukça etkili olduğundan görevlerini ciddiyetle yerine getirip hak ihlallerine ilişkin tesbit ve görüşlerini meclis ve kamuoyuyla paylaşmaları oldukça önemlidir. Bu nedenle hak ihlalleriyle mücadele tecrübesi olan ve uzman milletvekillerinin Komisyonda görev alarak incelemelerin daha uygun şekilde yapılması yerinde olacaktır.

Ceza infaz kurumlarının siyasi denetimi Hükümlü ve Tutuklu Hakları Alt Komisyonu ile sınırlı değildir. Meclis'in belli bir konuda bilgi edinmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonları kurulması yoluyla da siyasi denetim yapılması mümkündür. Örneğin 24.03.2016 tarihinde Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu kurulmuştur.<sup>516</sup> Komisyonun çalışmaları sırasında çocuk ceza adaleti içerisinde ve özellikle özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların tutulduğu kurumlarda meydana gelen şiddet ve istismar vakalarıyla bunların önlenmesi amacıyla alınan tedbirler önemli yer tutmaktadır.<sup>517</sup> Bu şekilde spesifik konulara odaklanmış komisyon çalışmaları, istismar gibi belli bazı hak ihlallerinin tesbiti açısından oldukça önemlidir.

### **E. Çocuklar Hakkında Uygulanan Özel İyileştirme Programları**

Pek çok kişi ceza infaz kurumlarını, iyileştirme ve topluma yeniden kazandırma hedefini gerçekleştirmekten uzak, aksine suçlular arasındaki iletişim yoluyla birer 'suç okulu' halini kolayca alabilen kurumlar olarak tarif etmiştir.<sup>518</sup> Çocuklar açısından bakıldığında da, gelişim çağlarında aile ortamlarından alınıp bu kurumlara konulmaları, patolojik bir gelişim evresi geçirmeleri bakımından ciddi bir risk oluşturmaktadır. Bu nedenle çocukların ve gençlerin tutuldukları mekanların devrin genel anlayışına göre dizayn edilmiş iyileştirme merkezleri şekline sokuldukları görülmektedir. Modern an-

<sup>515</sup> İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, Muhalefet Şerhi: Ertuğrul Kürkçü.

<sup>516</sup> 10/123, 124, 125, 126 esas numaralı komisyon göreve 21.04.2016'da başlamıştır. Görev süresi 3 ay olarak belirlenmekle beraber Komisyon henüz incelemelerini tamamlamamıştır.

<sup>517</sup> Komisyon, 08.06.2016'da Sincan Çocuk ve Gençlik kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda incelemelerde bulunmuş ve ardından Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün çocukların tutulduğu kurumlar hakkındaki sunumlarını dinlemiştir.

<sup>518</sup> Demirbaş, a.g.e., s.547.

lamda cezaevlerinin kuruluşu da, çocuk ve gençlerin tutuldukları mekanlarla başlamıştır. Hapsin bir tedbirden cezaya dönüşümünün 1595 Amsterdam Cezaevi ile başladığı kabul edilir ve burası bir çocuk cezaevidir.<sup>519</sup> Aynı şekilde Michel Foucault tarafından modern anlamdaki cezaevlerinin ilk örneği kabul edilen ve 1840'ta açılan Mettray Cezaevi de bir çocuk cezaevidir.<sup>520</sup> Bunların ortak özelliği, yetişkinlere uygulanan cezalandırma politikalarının çocuklar için yetersiz veya uygunsuz görülmesidir. Çocukların iyileştirilebilecekleri ve topluma yeniden kazandırılacaklarına olan inanç, yetişkinlere göre oldukça eski ve daha güçlüdür. Bu nedenle çocukların iyileştirilebilmesi için ceza adaleti paradigmaları değiştirilmiş ve yeni sistemler, projeler hayata geçirilmiştir. Zaman içinde bunların büyük kısmının faydalı olmaktan uzak olduğu görülmüş ve bunlar terk edilmiş, bir kısmı ise sürekli düzeltmelere ve değişikliklere uğrayarak uygulamaya devam etmiştir.

Ülkemize bakıldığında çocuklar için zengin bir iyileştirme ve topluma yeniden kazandırma çalışmaları tarihinden bahsetmek oldukça güçtür. Ceza adaleti içerisindeki çocukların yetişkinlerden ayrı mahkemelerde yargılanması dahi 2253 sayılı Kanun'la 1982 yılında gerçekleştirilebilmiştir.<sup>521</sup> İnfaz açısından baktığımızda da yakın zamana kadar çocuklar hakkında özel bir iyileştirme programının uygulanmadığı görülmektedir. Dolayısıyla özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara özgü organize iyileştirme çalışmalarının ülkemizde oldukça yeni olduğu söylenebilir. Ancak özellikle Avrupa Birliği ve UNICEF ile birlikte gerçekleştirilen çalışmalarla bu alandaki uluslararası tecrübelerden faydalanılarak hızlı bir iyileştirme projeleri dönemi başladığı söylenebilir. Bu kapsamda çocuklarla çalışan personelin eğitilmesi ve çocuklara yaklaşımın değiştirilmesi çalışmaları ile başlayan süreçte özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların bireysel risk analizlerinin yapılıp müdahale programlarının hazırlanması yoluyla riskin azaltılması çalışmaları başlamıştır. Aşağıda incelenecek ARDIÇ ve BİSİS olarak isimlendirilen programların geliştirme aşamasında oldukları dikkate alınmalıdır.

---

<sup>519</sup> Demirbaş, a.g.e., 116.

<sup>520</sup> Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), 6.B., İmge Kitabevi Yayınları, 2015, s.375.

<sup>521</sup> 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 07.11.1979, RG. 21.11.1979, 16816. Kanun, yürürlüğe ilişkin 46. maddesi gereğince 01.06.1982 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

## 1. ARDIÇ Programı

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar ve bu çocukların aileleriyle çocuklarla iletişim halindeki personele yönelik olarak geliştirilen ARDIÇ Programı, Avrupa Birliği'nin mali, UNICEF'in teknik desteğiyle 2005-2008 arasında gerçekleştirilen “Önce Çocuklar: Türkiye’de Çocuklar İçin İyi Yönetişim, Koruma ve Adalete Doğru” Projesi kapsamında iki yönlü bir program olarak geliştirilmiştir.<sup>522</sup> İnfaz görevlilerinin eğitimine ayrılan ilk bölümde, görevlilere “kurumda bulunan çocuklara yaklaşım ilkele-ri, ergenlik dönemi özellikleri, kişilik gelişimi, ulusal ve uluslar arası mevzuat, ihmal ve istismar, kurum içi iletişim, ekip çalışması, yönetim becerilerinin artırılması, kurum çalışma plânlarının oluşturulması, çatışma çözme ve krize müdahale, intihar, yas ve davranış sorunları”<sup>523</sup> gibi konularda eğitim verilmektedir. Psiko-sosyal müdahaleye ilişkin ikinci başlıkta ise kurumların psiko-sosyal servislerinin etkinlikleri ve araç-gereçlerinin artırılması hedeflenmiştir. Program dahilinde psiko-sosyal servislerin çocuklar, çocukların aileleri ve personele yönelik eğitim, destek ve müdahale çalışmalarının düzenlenmesi ve bu sayede kurumlardaki psiko-sosyal görevlilerin etkinliklerinin artırılması hedeflenmiştir. Bu programla, aşağıda incelenecek olan BİSİS kapsamındaki ARDEF formları ile risk ve ihtiyaç analizleri yapılan çocukların niteliklerine uygun eğitim ve grup çalışmalarına katılımları hedeflenmektedir. BİSİS ile birlikte uygulanan ARDIÇ Programı'nın ceza infaz sistemindeki çocukların bireyselleştirilmiş bir müdahale programına tabi olmaları açısından oldukça faydalı ve önemli olduğu belirtilmektedir.

## 2. BİSİS Programı ve ARDEF

Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların suça sürüklenme nedenleri ve iyileştirme çalışmaları kapsamında ihtiyaç duydukları müdahaleler çok farklı nitelikler taşımaktadır. Bu nedenle tek bir iyileştirme programının bütün çocuklara uygulanması gerçekçi bir iyileştirme planı olarak görünmemektedir. Çocukların bireysel özellikleri ve yaşamış olabilecekleri travmalarla bunların devam eden etkilerinin değerlendirilip

<sup>522</sup> [ardicprogrami.com](http://ardicprogrami.com) adresinden program hakkında genel bilgilere ulaşılabilir.

<sup>523</sup> Ardiç Programı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, [http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/psiko-sosyal/ardic\\_programi.asp](http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/psiko-sosyal/ardic_programi.asp)

buna uygun iyileştirme programları hazırlanması gerekmektedir.<sup>524</sup> Yukarıda incelenen ARDIÇ Programı kapsamında çocuklara müdahale kabiliyeti arttırılan personelin hangi çocuklara hangi müdahalelerde bulunulması gerektiğini ve çocuklar için iyileştirici ortamların bireysel olarak nasıl hazırlanması gerektiğini saptayabilmeleri ve bunu uygulayabilmeleri amacıyla Bireyselleştirilmiş İyileştirme Sistemi (BİSİS) uygulanmaya başlamıştır.

ARDIÇ Programı ile benzer biçimde Avrupa Birliği'nin ekonomik ve UNICEF'in teknik desteği ile başlanılan BİSİS projesiyle, kuruma alınan çocukların gözlem ve sınıflandırılması sırasında Araştırma Değerlendirme Formu (ARDEF)'nin doldurulması ve çocuklara form çıktıklarına uygun bireysel iyileştirme programlarının uygulanması planlanmıştır. Programın uygulanışında çocuk hakkında elde edilen bilgilere dayanılarak ARDIÇ Programının çocuk açısından nasıl uygulanacağı, ihtiyaç analizleri sonucunda çocuğun hangi grup çalışmalarına katılması gerektiği ve hangi eğitimlerin çocuk açısından faydalı olacağına dair bir planlama yapılmaktadır.

ARDEF formlarına bakıldığında, ilk kısmını infaz koruma memurunun, ikinci kısmını psiko-sosyal servis elemanının doldurduğu iki kısımdan oluştuğu görülmektedir. İnfaz koruma memuru tarafından çocuğa daha basit nitelikli sorular sorulup ardından psiko-sosyal servis çalışanı tarafından çocuğu suça iten nedenler ve yaşadığı travmalarla genel ruh sağlığı hakkında sorulan daha kompleks sorular sorulmaktadır. Soruların niteliği gereği sorulan soru sayısı zaman zaman 300'e çıkabilmektedir.<sup>525</sup> Formun doldurulmasını takiben yapılan durum tesbitinin ardından çocuğu suça iten nedenler, risk ve ihtiyaç analizleri yapılmakta ve çocuklar bu form çıktıklarına uygun iyileştirme programlarına alınmaktadırlar. Bu kapsamda hazırlanan program, devam eden süreçte çocukta gözlenen değişikliklere göre yeniden yapılandırılmalı ve çocuk odaklı bir yaklaşım sürekli devam ettirilmelidir.<sup>526</sup> Belirtmek gerekir ki, BİSİS Programı yetişkinler

<sup>524</sup> Uluslararası Çocuklar için Adalet Sempozyumu: İnfaz Oturumları, 05-07.12.2012, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2013, s.12.

<sup>525</sup> Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 08.06.2016 tarihli Toplantı Tutanağı, s.5.

<sup>526</sup> ARDEF'te bulunan soruların ve çocuklara yaklaşım metodlarının sıklıkla değişikliğe uğradığı görülmektedir. Bu durum Programın henüz yeni oluşu ve özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların ihtiyaçlarına cevap vermede eksik kaldığı hususlar bulunması nedeniyle doğal karşılanabilecekse de, değişikliklerin program konusunda uzman grupların görüşleri alınarak ve dikkatle yapılması gerekmektedir. Zira çocuklara uygulanan iyileştirme planlarının neredeyse tamamen bu formlara göre oluşturulduğu düşünüldüğün-

açısından da Değerlendirme, Profil Araçları ve Rehabilitasyon Programlarının Geliştirilmesi (DEPAR) Projesi ile uygulamaya konulmaktadır. Henüz pilot uygulama aşamasında olan program, yetişkinler açısından da risk ve ihtiyaç analizlerinin yapıp buna uygun iyileştirme programlarına yönlendirilmelerini öngörmektedir.<sup>527</sup>

BİSİS Programı ile uyum içindeki önemli uygulamalardan biri de koşullarda bir infaz koruma memuru bulundurulmasıdır. Grup lideri olarak adlandırılan bu görevli, çocukların günlük aktivitelerini düzenlemekte, bireysel iyileştirme planlarının işleyişine nezaret etmekte ve koşul içerisinde yer alarak çocuklara bir rol model olmaktadır.<sup>528</sup> Ayrıca çocuklar içerisindeki şiddet eğilimlilerin diğerlerini istismar etmelerinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Çocuklara özgü infaz kurumlarında bu uygulamaların sorunları oldukça azalttığı, çocukların ihtiyaçları doğrultusunda müdahale programlarının daha uygun şekilde yürütülebildiği görülmektedir.<sup>529</sup> Ancak hem personel yetersizlikleri, hem de personelin özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara yaklaşım konularında eğitim almamış olması nedeniyle yetişkin kurumlarında tutulan çocukların bu imkanlardan büyük ölçüde mahrum kaldığı söylenmelidir.<sup>530</sup>

---

de formların bazı analizleri yanlış yönlendirmesi çocuklar hakkında uygulanan iyileştirme programlarını doğrudan etkileyecektir.

<sup>527</sup> <http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/haberler/2015-09-4/metin.asp>

<sup>528</sup> Yalçın, a.g.e., s.59.

<sup>529</sup> Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi de, grup liderliği uygulamasını oldukça olumlu karşılamış ve ziyaretlerinde denetlediği kurumlarda şiddet olaylarını engellediği ve iyileştirmeye katkıda bulunduğunu gözlemlemiştir. CPT/Inf (2015) 6, s.33.

<sup>530</sup> Esasında çocuk kapalı ceza infaz kurumlarında da, personel eğitimi ve yeterliliğinin resmi bilgiler düzeyinde olmadığı ve sorunlar yaşandığı söylenmektedir. Yalçın, a.g.e., s.59. Programın yeni oluşturulmuş olması ve uluslararası tecrübelerden ziyade ülkemize özgü bir çözüm olması nedeniyle, devamlı denetlenmesi ve eksikliklerinin giderilmesi koşuluyla özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların birbirlerine karşı da korunmaları ve iyileştirilebilmeleri açısından zamanla daha yararlı olma potansiyeli bulunduğu belirtilmelidir.

## SONUÇ

Çocuk ceza adaleti sistemi içerisinde özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklar, genellikle işkence ve fiziksel veya cinsel şiddet haberleriyle gündeme gelmektedir. Ancak çocukların herhangi bir şiddete maruz kalmadan yaşadıkları hak ihlalleri, kamuoyunun ilgisini aynı şekilde çekmemekte, yaşadıkları işledikleri suçların karşılığı olarak verilen cezanın içerisinde kabul edilmektedir. Hapis cezasının doğasından kaynaklandığı açık sınırlamalar bulunmakla beraber, yaşanan bütün hak sınırlamaları ve ihlallerinin bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle çocukların hakları ayrıntılı olarak düzenlenmeli, idarenin keyfi uygulamalarıyla gerçekleştirebileceği sınırlamalar olabildiğince engellenmelidir. Aksi halde özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların cezaevi alt kültürünün etki alanına girmesi ve yaşamlarının bu kritik döneminde oldukça önemli zararlar görebilmeleri olasıdır. Çalışmada da görüldüğü üzere, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların haklarının korunması, çok çeşitli kurumların ve sivil toplumun çalışmalarını gerektirmektedir.

Uluslararası belgelerin ve sözleşme organlarının ülkemiz infaz sistemi üzerindeki etkileri son dönemde tartışılmaz şekilde artmıştır ve bu etki sevinçle ve övgüyle karşılanmalıdır. Zira uluslararası insan hakları hukukundaki gelişmelere ülkemizin adapte olması, kısa vadede çocuk haklarına saygının artması anlamında da önemlidir. Ancak sözleşme organlarının zorunlu tuttuğu kadar iyileştirme yaparak, bazı düzenlemelerin yalnızca mevzuatta kaldığı bir infaz sistemi, beklenen faydayı sağlayamayacaktır. Ciddi hak ihlalleri dışında kamuoyunun ilgisinden uzak olan ceza infaz kurumlarında ciddi düzeltmelerin yapılabilmesi, sivil toplumun etkin çalışması ve kamuoyu ilgisinin artmasıyla sağlanabilecektir. Bunun yanında Adalet Bakanlığı ve diğer ilgililerin, şeffaflık konusunda olumlu adımlar atmaları ve hak ihlalleri iddiaları sonrası savunmaya geçmek yerine yaşanan ihlalleri açığa çıkarmak için çaba sarf etmeleri bahsedilen düzeltmeleri sağlamak için ciddi bir adım olacaktır.

Son yıllarda özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların yaşadıkları fiziksel ve cinsel şiddetin kamuoyunda yankı bulması ile gerçekleştirilen düzeltme ve iyileştirme çalışmaları oldukça önemlidir. Ancak yapılan çalışmaların özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların büyük çoğunluğunun tutuldukları yetişkin ceza infaz kurumlarında pek etkili olmadığı, buralarda tutulan çocukların pek çok haklarının ihlal edildiği gö-

rlmektedir. Bu sorunun czm ise merkezi yerlerde kurulan cocuk ceza infaz kurum-  
ları ve eēitim evlerine yapılan transferlerde grlmektedir. Ancak cocuklara zg ku-  
rumların yapılamadığı kck yerleşim birimlerindeki cocukların ailelerinden uzaktaki  
kurumlara taşınması, aileleriyle iletişim kurma haklarını ihlal edebilmektedir. Dolayı-  
sıyla cocuklara zg kurumlar kurularak cocukların buralara nakledilmeleri de coēu  
zaman iyi bir czm olamamaktadır.

zgrlēnden yoksun bırakılmış cocuklarla ilgili bir calışma, Cocuk Cezaevle-  
ri Kapatılsın Girişimi'nin kampanyalarında kullandığı bir ifade ile "cocuklar deēil, ce-  
zaevleri kapatılsın" şeklinde bitirilebilir. Zira cocuklar zgrlklerine kavuşmadıkça  
yaşanan ihlaller de sona ermeyecektir.





## KAYNAKÇA

### Kitaplar

- ADIGÜZEL Selminaz, Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2016
- ALSTON Philip, GOODMAN Ryan, *International Human Rights: The Successor to International Human Rights in Context: Law, Politics and Morals*, Oxford, Oxford University Press, 2012.
- ASLAN Beşir, Ceza Hukukunda Yaş Küçüklüğü, 2.B., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Preparatory Work on Article 5 of the European Convention on Human Rights*, Strasburg, 1956, [www.echr.coe.int](http://www.echr.coe.int).
- Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Guide on Article 5 of the Convention: Right to Liberty and Security*, 2014, [www.echr.coe.int](http://www.echr.coe.int).
- BALO Yusuf Solmaz, Çocuk Ceza Hukuku, 2.B, Seçkin Yayınları, Ankara, 2015.
- BALO Yusuf Solmaz, *Çocuk Koruma Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2013.
- BALO Yusuf Solmaz, Uluslararası İlkeler Işığında Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması, 2.B., Ankara, Seçkin Yayınları, 2009.
- BUEREN Geraldine Van, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child: Article 40 Child Criminal Justice*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2006.
- BUEREN Geraldine van, *The International Rights on the Rights of the Child*, Lahey, Martius Nijhoff Publishers, 1998.
- CAPPELAERE Geert, *Children Deprived of Liberty: Rights and Realities*, Liege, Editions Jeunesse et Droit, 2005.
- Joseph Sarah, CASTAN Melissa, *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials and Commentary*, 2.B, Oxford, Oxford University Press, 2013.
- CENTEL Nur, Hamide Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11.B, İstanbul, 2014.
- FREEMAN Michael, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child: Article 3 The Best Interest of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2007.
- GEMALMAZ Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri: 1. C: Bölgesel Sistemler*, İstanbul, Legal, 2010.
- GEMALMAZ Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 6.B., İstanbul, Legal Yayıncılık, 2007.
- GÖZLER Kemal, Hukuka Giriş, 10.B, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2013.
- HODGKIN Rachel, NEWELL Peter, *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, 3. B., 2007.
- İPEK Ali İhsan, Suça Sürüklenen Çocukların Muhakemesi, Adalet yayınevi, Ankara, 2014.
- KARAKEHYA Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara, Savaş Yayınevi, 2015.
- KILKELLY Ursula, CASALE Silvia, *Children’s Rights and European Committee for the Prevention of Torture*, Consuil of Europe, 2012.
- LIEFAARD Ton, *Deprivation of Liberty of Children in Light of International Human Rights Law and Standards*, Antwerp, Intersentia Publishing, 2008.
- LONG Debra, NAUMOVIC Nicolas Boeglin, *Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleş-*

- menin Seçmeli Protokolü: İşkenceyi Önleme Kılavuzu*, (çev.) Elif Şimşek, Ankara, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 2007.
- MOWER A. Glenn Jr., *The Convention on the Rights of the Child: International Law Support for Children*, Westport, Greenwood Press, 1997.
- MURDOCH Jim, *The Treatment of Prisoners: European Standards*, Council of Europe Publishing, 2006.
- NOWAK Manfred, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2. B., Kehl, N.P. Engel Verlag, 2005.
- ÖZBEK Veli Özer, vd. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 6.B., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015.
- ÖZBEK Veli Özer, *İnfaz Hukuku*, 3.B., Ankara, Seçkin Yayınları, 2013.
- ÖZTÜRK Bahri, vd., *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2012.
- SAINT-EXUPERY Antoine de, *Küçük Prens*, (çev. Azra Erhat), İstanbul, Sim Yayınları, 1991.
- SMIT Dirk van Zyl, SNACKEN Sonja, *Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights*, Oxford, Oxford University Press, 2009.
- SÜSLÜ Güven, *Ceza İnfaz Kurumlarında Hükümlülük*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006.
- Uluslararası Çocuklar için Adalet Sempozyumu: İnfaz Oturumları, 05-07.12.2012, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2013.
- United Nations High Commissioner for Human Rights, *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child*, 1. C, New York ve Cenevre, United Nations Publication, 2007.
- ÜNVER Yener, HAKERİ Hakan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 1.C, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013.
- YALÇIN Alper, *Türkiye’de Çocuk Mahpus Olmak*, İstanbul, TCPS Kitaplığı 2016.
- ZAFER Hamide, *Ceza Hukuku Genel Hükümler: TCK m.1-75, 5.b*, İstanbul, BETA Yayınları, 2015.

### **Makaleler**

- ABRAMSON Bruce, “Juvenile Justice: ‘The Unwanted Child’: Why the Potential of the Convention on the Rights of the Child is not being Realized, and What We can Do About It”, eds. Eric L. Jensen, Jorgen Jepsen, *Juvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of New Juvenile Justice Systems*, Portland, Hart Publishing, 2006, ss.15-38.
- AKYÜZ Emine, “Çocuk Hukukunun Gelişimi ve Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi”, yh. Aydın Gülan, Mustafa Ruhi Şirin, Memduh Cemil Şirin, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi: Yetişkin Bildirileri Kitabı*, C.2., İstanbul, Çocuk Vakfı Yayınları, 2011, ss.17-42.
- ALTER Karen J., “The Global Spread of European Style International Courts”, *West European Politics*, C.35, S.1, 2012, ss.135-154.
- BALO Yusuf Solmaz, *Terör Suçları Bağlamında 13-15 Yaş Grubu Çocukların Kusur Yeteneğinin Belirlenmesi*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.105, 2013, ss.292-320
- ÇELİKYAY Hakan Sabri, “Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.113, 2014, ss.161-216
- DEMİR Esra, “İnsan Haklarının Evrenselliği Karşısında Kültürel Rölativizm”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 14. C, S.3, 2008, ss.209-242.

- EKİCİ Fatma Yaşar, "Geçmişten Günümüze Çocukların Korunmasına Yönelik Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme", *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 4, Eylül 2015, ss.44-66.
- EKUNDAYO Osifunke, "Does the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (ACRWC) only Underlines and Repeats the Convention on the Rights of the Child (CRC)'s Provisions?: Examining the Similarities and the Differences between the ACRWC and the CRC", *International Journal of Humanities and Social Science*, C.5, S.7(1), 2015, ss.143-158.
- ERGÜL Ergin, "Yeni Bir Uluslararası İnsan Hakları Mekanizması: İİT Daimi Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.19, Ekim 2014, ss.491-516.
- GÜLMEZ Mesut, "İşkencenin Önlenmesi Avrupa Komitesi ve Türkiye'ye Yönelik Açık Bildirimleri", *Amme İdaresi Dergisi*, C.31, S.1, 1998, s.16-20.
- HAMİDE Zafer, "Kötü Muamele Suçu (TCK m.232) (Aynı Konutta Birlikte Yaşayan Birine Kötü Muamele ve Terbiye Hakkından Doğan Disiplin Yetkisinin Kötüye Kullanılması)", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1. C, 2009/1, ss.125-163.
- HINZ Manfred O., "Human Rights Between Universalism and Cultural Relativism? The Need for Anthropological Jurisprudence in the Globalising World", Ed. Anton Bösl, Joseph Diescho, *Human Rights in Africa: Legal Perspectives on Their Protection and Promotion*, Windhoek/Namibya, Macmillan Education, 2009, ss.3-32.
- IMBERT Pierre-Henri, KELLY Mark, "The European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Building an Effective Human Rights Accountability Mechanism; Work in Progress", (ed.) Lal Chand Vohrah vd. *Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese*, Lahey, Kluwer Law International, 2003, ss.423-442.
- IŞIK Harun, "Ceza İnfaz Kurumlarında Din Hizmetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.12, 2010, ss.250-263.
- KEETHARUTH Sheila B., "Major African Legal Instruments", Ed. Anton Bösl, Joseph Diescho, *Human Rights in Africa: Legal Perspectives on Their Protection and Promotion*, Windhoek/Namibya, Macmillan Education, 2009, ss.163-231.
- KEITH Linda Camp, "The United Nations International Covenant on Civil and Political Rights: Does It Make A Difference in Human Rights Behavior", *Journal of Peace Research*, C.36, S.1, 1999, ss.95-118.
- KILKELLY Ursula, "Best of Both Worlds for Childrens Rights? Interpreting the European Convention on Human Rights in the Light of the UN Convention on the Rights of the Child", *Human Rights Quarterly*, C.23, S.2, 2001, ss.308-326.
- KILKELLY Ursula, "The CRC in Litigation Under the ECHR", Ton Liefaard, Jaap E. Doek (ed.), *Litigating the Rights of the Child: The UN Convention on the Rights of the Child in Domestic and International Jurisprudence*, Springer, Heidelberg, 2015, ss.193-209.
- KIZMAZ Zahir, "Cezaevinin ve Hapsetmenin Suçu Engellemedeki Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.17, ss. 44-68

- MORAVCSIK Andrew, “The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe”, *International Organisation*, C.54, S.2, 2000, ss.217-252.
- NARINE Shaun, “Human Rights Norms and the Evolution of ASEAN: Moving without Moving in a Changing Regional Environment”, *Contemporary South East Asia*, 34. C, S.3, Aralık 2012, ss.365-388.
- ÖZGÜVEN A. Duygu, “Ceza Muhakemesi Kanunu Çerçevesinde ‘Adli Kontrol’”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.81, 2009, ss.1-42.
- SENCER Muzaffer, “Birleşmiş Milletler Bağlamında İnsan Hakları”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Ankara, Todaie Yayınları, C.13, 1991, ss.19-36.
- TURABİ Selami, “Kusurluluk ve Kusurluluğu Etkileyen Haller”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.101, 2012, 267-292
- URAL USLAN Yurdanur, GÜNER Tuğba, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.19, S.2, 2014, ss.309-322.
- WET Erika de, “The Prohibition of Torture as an International Norm of Jus Cogens and Its Implications for National and Customary Law”, *European Journal of International Law*, C.15, S. 1, 2004, ss.97-121.
- YARSUVAT Duygun, “Bir Sosyolojik ve Kültürel Alt Grup Olarak Cezaevi Toplumu”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.2, 1984, ss.453-464.

## ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

## TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Şerif Ahmet ÖZTÜRK
Tez Adı	Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri ve Türk Hukukunda Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocuklar
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Kamu Hukuku
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Yrd. Doç. Dr. Timuçin KÖPRÜLÜ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	<input type="checkbox"/> Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum <input type="checkbox"/> Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum <input checked="" type="checkbox"/> Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	<input type="checkbox"/> Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 26/09/2016

İmza : 